

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ



THRAKİA'DA ANA TANRIÇA KÜLTÜ



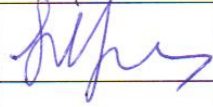
GAMZE POLAT

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. IŞIK ŞAHİN

EDİRNE 2013

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze POLAT tarafından hazırlanan **THRAKİA'DA ANA TANRIÇA KÜLTÜ** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 23. - 24. maddeleri uyarınca **10.04.2013 Çarşamba** günü saat **11.00**'de yapılmış olup, tezin ...*kabul...edilmesine*..... **OYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Neşe ATİK		
Yrd. Doç. Dr. Işık ŞAHİN		
Yrd. Doç. Dr. Fuat YILMAZ		

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10000431
Yazar Adı / Soyadı	GAMZE POLAT
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 53311388428
Telefon	5334128157
E-Posta	gamzegamzopolat@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü
Tezin Tercümesi	Cult of the Mother Goddess in Thrace
Konu	Arkeoloji
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Arkeoloji Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Arkeoloji Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	143
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. IŞIK ŞAHİN 10454591290
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

08.05.2013

İmza.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
1.ANA TANRIÇA	4
1.1. Neolitik Dönem Anadolu'sunda Ana Tanrıça Kültü ile Bağdaştırılan Bulgular.....	4
1.2. Hitit ve Urartu Dininin Ana Tanrıça Kültüne Etkileri	5
1.3. Phrygia'nın Ana TanrıçasıMatar.....	8
1.3.1.İkonografisi	12
1.4. Hellen Ana TanrıçasıKybele/Meter	15
1.4.1.İkonografisi	17
1.5. Roma Döneminde Ana TanrıçaMagna Mater	22
1.5.1.İkonografisi	27
2.THRAKİA'DA ANA TANRIÇA	29
2.1. Thraklar'ın Büyük Tanrıçası.....	31
2.2. Dağ TanrıçalarıRheskyntis/Zerynthios ve Ganea	33
2.3. Ana Tanrıça ile Özdeşleştirilen Thrak Tanrıçaları	35
2.3.1.Bendis	35
2.3.1.1. Bendis Kültünün Atina'da Kabulü.....	37
2.3.1.2.İkonografisi	41

2.3.2.Kotytto	43
2.3.2.1.İkonografisi	44
2.3.3.Perke/Thrake	46
2.3.4.Aksiokersa.....	46
2.3.5.Hepta/Hipta	47
2.3.6.Phosphoros	49
2.4.Thrakia'da Meter.....	50
2.4.1.Arkaik Dönem.....	51
2.4.2.Klasik Dönem	53
2.4.3.Hellenistik Dönem	55
2.4.4.Roma Dönemi	59
3.KATALOG	68
4. SİKKE KATALOĞU.....	105
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	121
FİGÜRLERİN LİSTESİ	
HARİTALAR	

Başlık: Thrakia’da Ana Tanrıça Kültü

Hazırlayan: Gamze Polat

ÖZET

Phrygia’da İ.Ö. 10. yüzyıldan beri kanıtlanan Matar, önce Hellen Panteonu’nda Meter veya Kybele, sonra Roma Panteonu’nda Magna Mater olarak kendisine yer bulmuştur. Meter Kültü Thrakia’ya İ.Ö. 7. yüzyılda Hellen kolonizasyonu ile gelmiştir. Thrakia’da Ana Tanrıça Kültü üzerine yapılan araştırmalar daha çok Phrygialılar’ın Thrakia’dan göç etmiş oldukları düşüncesi üzerinden gitmektedir. Phrygialılar’ın Matar’ın ikonografisini Anadolu’nun diğer kültürlerinden etkilenecek oluşturmalarının, onların Thrakia kökeni ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Thrakların tanrı ve tanrıçalarını nasıl gördüklerine dair bilgiler personifikasyonlarının bulunmayışı nedeni ile sınırlıdır. Fakat onların Phrygialılar gibi tek bir Büyük Tanrıça’ya taptıkları bilinmektedir. Ayrıca Ana Tanrıça kültü ile özdeşleştirilen dağ tanrıçaları Rheskynthis / Zerynthios ve Ganea’ya taptıkları bilinmektedir. Çalışmada, Thrakia’da Ana Tanrıça Kültü ile özdeşleştirilen Thrak Tanrıçaları Bendis, Kotytto, Perke, Aksiokersa, Hepta ve Phosphoros incelenmiş, ardından Thrakia’da bulunmuş Meter Kültü ile ilgili İ.Ö. 6. yüzyıl ile İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen toplam 72 adet yayınlanmış eser sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

- 1- Ana Tanrıça
- 2- Thrakia
- 3- Kybele
- 4- Meter
- 5- Bendis

Title: Cult of the Mother Goddess in Thrace

PreparedBy: Gamze Polat

ABSTRACT

It is proven that since the 10th Century B.C. Matar, initially was known within the Greek pantheon as Meter or Kybele, later found herself a place within the Roman pantheon as Magna Mater. The cult of Meter came to the Thrace during the 7th. Century B.C. with the Greek colonisation of the region. Most studies of the Cult of Mother Goddess in Thrace are based on the idea that the Phrygians moved from the Thrace. It is assumed that creation of the Matar iconography by the Phrygians, with the influences of other Anatolian cultures, is linked to their roots in the Thrace. There is limited information as to how the Threcians saw their gods and goddesses as there is no personification of them. But it is known that they worshiped a single Great Goddess like the Phrygians. They also worshipped the mountain goddesses of Rheskynthis / Zerynthios and Ganea identified with the cult of the Goddess. This study first looks into Threcian Goddesses that have been identified with the Cult of Mother Goddess of Bendis, Kotytto, Perke, Aksiokersa, Hepta and Phosphoros, then presents 72 already published findings about the cult of Mater dated 6th century B.C. to 4th century A.D.

Keywords:

- 1- MotherGoddess
- 2- Thracia
- 3- Kybele
- 4- Meter
- 5- Bendis

ÖNSÖZ

“Thrakia’da Ana Tanrıça Kültü” adlı bu çalışma ile, Phrygia’da Matar Kubileya, Yunanistan’da Meter veya Kybele, Roma’da Magna Mater olarak değişik isimler ile anılan, “Tanrıların Anası”nı, Thrakia bölgesinde külte dair arkeolojik ve epigrafik eserler ile birlikte inceleyerek Thraklar’ın gözüyle Ana Tanrıça’yı tanımlamak amaçlanmıştır.

Bu çalışmayı yapmamı öneren ve çalışmalarım sırasında önerileri ve desteği ile hep yanımda olan, tez danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Işık Şahin’e teşekkürü borç bilirim.

Kendisi ile tanışma fırsatı bulduğum, Prof. Dr. Lynn Roller’a, önerileri ve kaynak yardımı için sonsuz teşekkürler.

Henüz yayınlanmamış doktora tezini ve makalelerini benimle paylaşan ve ulaşamadığım kaynakları temin etmemi sağlayan Aarhus Üniversitesi’nden Birgitte Secher Bogh’a teşekkürler.

Hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen, can dostum Bülent Türkmen’e ve her zaman yanımda oldukları için aileme teşekkür ederim.

Ayrıca TÜBAP’ a verdiği destek için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Temelleri Phrygia’da atılan ve Batı Anadolu yoluyla Kıta Yunanistan’a yayılıp, İtalya, Sicilya, Marsilya kıyılarına kadar ilerleyen, hatta kuzey Afrika’da bile kendine yer edinen Ana Tanrıça Kültünün, İ.Ö. birinci binyılın erken dönemlerinden, İ.S. 5. yüzyıla kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Bu teze Thrakia’da bulunmuş Ana Tanrıça Kültü’ne ait yayınlanmış, arkeolojik ve epigrafik buluntuları incelemek amacı ile başlanmıştır. Konuyu desteklemek amacı ile antik kaynaklar ve nümizmatik eserlere de başvurulmuştur.

Ana Tanrıça Kültü üzerine yapılan araştırmalar ancak son 30 yıllık süreçte Thrakia Bölgesi’ndeki külte odaklanmaya başlamıştır. Thrakia’daki kült üzerine çalışmalar daha çok Thraklar’ın Phrygialılar ile olan bağı veya Thrakia’da “Ana Tanrıça” olarak tapınıldığı düşünülen Thrakia’nın yerel tanrıçaları üzerinden gitmektedir.

Thrakia’da tanrıçaya ait eserler ilk olarak G.I. Katsarov tarafından 1910 yılında yayınlanmıştır. Serdika bölgesinden bir kısım eserin yayınlandığı bu incelemeye göre Anadolulu Ana Tanrıça Kültü, Yunanistan’da da olduğu gibi Roma Dönemi öncesinde Thrakia’ya gelmiş ve yerel tanrıçalar ile kaynaşmıştır sonucuna varır.¹ Daha sonra H. Grailot tarafından 1912’de *Le Culte de Cybele* adlı çalışmada nispeten bilinen eserlerin hepsi yayınlanmıştır² ve bugün hala Katsarov’un yayınları ile birlikte önemli kaynaklar olarak kullanılmaktadır. Grailot’un vardığı sonuç, Phrygialılar ile akraba olan Thraklar’ın, Kotytto ve Bendis’i Phrygialı Ana Tanrıça ile bir tuttukları ve sonra onlarla asimile ettikleri üzerinedir.

1980’de M. Alexandrescu-Vianu Kybele Kültünün diğer Doğu Hellen kıyılarında olduğu gibi Arkaik Dönem’de Thrakia’nın kıyı şeritlerinde varlığını kanıtlamıştır.³

¹ Katsarov, G.I., (1910): *Prinos Kum Starata İstoriya Na Sofia*, Sofia: s. 67.

² Grailot, H., (1912): *Le Culte de Cybele*, Paris: s. 501.

³ Alexandrescu-Vianu, M., (1980): “Sur la Diffusion du Culte de Cybele”, *Dacia* 24: s. 261-267.

1983’de M. Tacheva-Hitova “*Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia*” adlı çalışmasında Thrakia ve Aşağı Moesia’daki doğu kültürlerini incelemiştir. Bu özelliği ile Ana Tanrıça Kültü’ne değinen bölgedeki ilk araştırmadır.⁴ Hemen hemen tanrıçayla ilgili bilinen bütün yazıt, heykel ve kabartmaları katalogunda toplamıştır.

1989’da M.J. Vermaseren, “*Coprus of the Cults of Cybele and Attis*” ile bir kısmı Tacheva-Hitova’nın yayınında da bulunan bir katalog yayınlamıştır.

2002’de L.E. Roller, göç teorisini kabul ederek, Phrygialılar ve Thraklar arasındaki benzerliklere dikkat çekmiş ve Thrakia’da Ana Tanrıça’nın Phrygia’da olduğu gibi kralın gücünü temsil ettiği, aynı zamanda kralın ve devletin koruyucusu gibi nitelikleri olduğunu belirterek Tanrıçanın pek üzerinde durulmamış olan Thrak dinindeki statüsüne dair önemli bilgiler vermiştir.⁵

Bölgede tanrıçanın kimliğine dair yorumların Phrygialılar ile olan bağı, yani bir göç teorisi üzerine dayandığı görülmüştür. Bu göçün varlığı kabul edilsin veya edilmesin Thrakia’da büyük bir Tanrıçaya tapınıldığı bilinmektedir.

Tezin katalog bölümünde incelenen eserlerin hepsi, konu ile ilgili bu güne kadar yapılmış olan araştırmalardan bir araya getirilmiştir. İncelen eserler arasında en erken tarihli olanlar İ.Ö. 6.yüzyıla tarihlenmektedir. Dolayısıyla Thrakia’daki Hellen kolonileri ile gelen Meter (Kybele) betimlerinden oluşmaktadırlar. Hellenler’den önce Thrak tanrılarının personifikasyonunun bulunmayışı onların tanrılarını nasıl gördüğünü anlamamızın önünde bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca Thrakia’ya Hellenler yoluyla gelen tanrıça yani Meter, özünde Phrygialı Matar’ı taşımaktadır. Bu nedenle tezin birinci bölümünde Phrygia’dan başlayarak genel olarak Ana Tanrıça Kültünden söz edilmiştir. Bunu yaparken tanrıçanın bölgeden bölgeye ve çağdan çağa gösterdiği değişim, kronolojik olarak, hem tanrıçanın statüsü hem de ikonografisi açısından incelenmiştir. İkinci bölümde Thrakia’ya gelen (veya tekrar gelen) kültürün kanıtı olarak katalogdaki eserlerin yorumları ve Thraklar’ın Ana

⁴ Tacheva-Hitova, M., (1983): *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia*, Leiden: s. 116-163.

⁵ Roller, L.E., (2002): “The Phrygian Mother Goddess and her Thracian Connections”, *Thrace and the Aegean, Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology*, 25-29 September 2000, Voll II, Sofia-Yambol: s. 683-694.

Tanrıçası'na dair yorumlar bu bölümde verilmiştir. Ayrıca Ana Tanrıça ile özdeşleştirilen yerel tanrıçalar da incelenmiştir.

Katalogda yer alan eserler Thrakia'da bulunmuş olan Hellen kolonizasyonu ile gelen Meter veya Kybele'ye ait eserlerden oluşmaktadır. Bunun dışında Thraklar'ın yerel tanrıçalarına ait görseller metin içinde verilmiştir. Çalışmada, bölgede ele geçmiş "Kybele tipli sikkeler" olarak yayınlanan sikkelerden oluşan bir başka katalog bulunmaktadır. Sikke Kataloğu basım yerlerine göre alfabetik ve kendi içlerinde kronolojik olarak verilmiştir. Kültürün yayılım alanını göstermek amacıyla hazırlanan, katalogdaki eserlerin bulunduğu kentleri gösteren Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait haritalar da tezin sonunda yer almaktadır.

1. ANA TANRIÇA

Tanrıçaya “Ana” olarak seslenen ilk toplum Phrygialılar olduğundan kültürün ilk ortaya çıkış yeri olarak Orta Anadolu’daki Phrygia kabul edilmektedir. Tanrıçanın tapımına dair ilk bulgular İ.Ö. birinci binin erken dönemlerine kadar iner ve kesintisiz bir şekilde İ.S.5.yüzyıla kadar varlığını devam ettirir.⁶ Tanrıçanın adı ilk olarak İ.Ö. 7. yüzyıla ait Phryg yazıtlarında, Phryg dilinde “Ana” anlamına gelen “Matar” olarak veya “dağın” anlamına gelen “Kubileya” sıfatı ile birlikte “Dağın Anası” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Phrygia’da Ana Tanrıça Kültü’nü şekillendiren bazı sosyal ve politik faktörler incelendiğinde, Phrygia’nın değişen politik statüsü ve Phrygialılar’ın Anadolu’nun diğer halkları ile kurduğu ilişkiler önem taşımaktadır.⁸ Thrakia’dan Anadolu’ya göçmüş olan Phrygialılar’ın etnik kökenleri ve Anadolu’da gerek kendinden önceki, gerekse çağdaş kültürlerin etkisi açıkça görülebilmektedir.

1.1. Neolitik Dönem Anadolu’sunda Ana Tanrıça Kültü ile Bağdaştırılan Bulgular

Birinci bindeki Phryg hakimiyeti öncesindeki dönem için, Ana Tanrıça olarak nitelendirilen bir tanrısal varlığa dair kanıtlar çok azdır. Orta Anadolu’daki neolitik yerleşmelerden Çatalhöyük ve Hacılar’da ele geçmiş olan kadın figürlerinin Phryg tanrıçasının öncülleri olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Abartılı vücut hatları ile bazen ayakta bazen oturur vaziyette betimlenen bu heykelciklerin, Çatalhöyük’te 1961-1963yılları arasında kazı çalışmalarını yürüten J. Mellart tarafından, Hitit, Phryg ve daha sonra Hellen ve Roma’da önemli bir kült olan Ana Tanrıça kültürünün öncülleri olduğu savunulmaktadır.⁹ Bir ana tanrıça inancı ile

⁶ Roller, L. E., (2004): *Ana Tanrıçanın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*, İstanbul: s.22.

⁷ Roller, 2004: 22.

⁸ Roller, L. E., (2003): *The Mother Goddess between Thrace and Phrygia*, *Thracia* 15, Sofia: s.161.

⁹ Mellart, J., (1963): “Deities and Shrines of Neolithic Anatolia”, *Archaeology*, 1963: s.29-38.

toprak arasındaki bağlantıdan yani Ana Tanrıça inancının, insanın toprakla başla bir deyişle tarımla kurduğu ilişkinin başlamasıyla olabileceği düşüncesini göz önüne alarak, M. J. Vermaseren de bu heykelciklerin Ana Tanrıça inancının öncülleri olduğunu düşünmektedir.¹⁰

Fakat çoğunlukla doğum yapan kadın sahneleri ve yabani hayvanlar (özellikle leopar ve aslan) ile birlikte betimlenen kadınlardan oluşan bu eserler, L. E. Roller ve Çatalhöyük son dönem kazı başkanı I. Hodder tarafından, bir Ana Tanrıça inancından çok buldukları mekanlar da¹¹ göz önüne alınarak, bereket ve doğurganlık ile ilgili bir inancın ürünleri olduğu düşünülmektedir.¹² Bu kadın figürlerinin annelik ve üreme vurgusu ile vahşi hayvanlar ile olan bağı göze çarpmaktadır.

Ana Tanrıça'nın arkeolojik ve epigrafik buluntular ile kesin olarak kanıtlandığı andan itibaren üreme ve annelik özellikleri ile neredeyse hiç betimlenmemiş olması, bu heykelciklerin bir Ana Tanrıça Kültü'nün varlığına işaret edip etmediklerini tartışmalı hale getirmektedir. Aslanların neolitik döneme ait bu kadın figürlerinde kullanılmış olmaları, Hellenistik Dönem'de Ana Tanrıça inancındaki "hayvanların kraliçesi" olma özelliğini çağırırsa da, neolitik dönem heykelciklerinin tam olarak ne için kullanıldıklarına dair kesin yargılar bulunmamaktadır.

1.2.Hitit Ve Urartu Dininin Ana Tanrıça Kültüne Etkileri

Phrygialılar'ın hemen hemen aynı coğrafya üzerinde yaşadıkları çağdaş kültürler, Phryg Ana Tanrıçasının ikonografisi ve kült simgelerinin oluşumunda büyük önem taşımaktadır. Özellikle Orta Anadolu'daki Orta ve Geç Tunç Çağlarındaki Hitit ve güneydoğuda Geç Hititler ile Urartu kültürlerinin Phryg inaniş sistemine yansımaları açık bir şekilde görülmektedir. Phryg yerleşmelerinin Gordion

¹⁰ Vermaseren, M.J., (1977): *Cybele and Attis*, London: s. 9-13.

¹¹Bu eserlerin bir kısmı evlerin tabanlarında ocakların yakınında ve bazen tahıl ambarlarında ele geçmişlerdir.

¹² Roller, 2004:46-58.

ve Hattuşagibi eski Hitit yerleşmeleri üzerine kurulmuş olması Hitit dininin Phryg inaniş sistemini etkilemesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu etkilerden en önemlisi Hitit inanişındaki dağın kutsallığıdır. Dağlık kesimleri tamamen dinsel amaçlara ayıran ve hatta dağları tanrısal bir varlık olarak gören Hitit dini inanişının, Ana Tanrıça inanişında dağların anası olma niteliğini etkilemiş bir faktör olarak düşünölmektedir.¹³ Ayrıca Hitit dinsel uygulamalarında su önemli bir faktördü. Öyle ki Hitit Kralı tanrısına ayine başlamadan önce yıkanmak zorundaydı.¹⁴ Phrygler’de de suyun önemini Midas Kale’nin bulunduğu platformda, bugün belden yukarısı bulunmayan Kybele heykeli için oyulmuş nişe doğru yönlendirilmiş C Kaynağı’nın varlığından anlaşılmaktadır. Kaynak heykel ile aynı tarihte, bilinçli olarak bu kült alanı için oluşturulmuştur. Bu durum Hitit inancındaki kutsal su kültünün Phrygialılar’a geçtiğinin bir kanıtı olarak görölmektedir. Hitit panteonunun en önemli tanrıçası olan Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nın kimi zaman bir çocuk ile birlikte betimlenmesi bir Ana kavramı ile yakınlaşmış ve Yazılıkaya Kaya Anıtı’ndaki aslanlı betimi ile Phryg Ana Tanrıçası’nın ikonografisini etkilemiş olabileceğı düşünölmektedir.¹⁵

Phrygler’in inanç sisteminde etkilerini gördüğümüz bir başka unsur da özellikle Geç Hitit Dönemi’nde tapım gören Kubaba’nın ikonografisidir. Her ne kadar Phrygia’da “Matar Kubileya” olarak tapım gören Ana Tanrıça, bu isim benzerliğinden dolayı birçok araştırmacı tarafından Kubaba ile özdeşleştirilmiş ve Phrygia’daki Ana Tanrıça Kültü ile bir tutulmaya çalışılmışsa da Phrygia’daki tanrıçanın özel adı Matar’dı. Kubileya ise onun dağların anası olduğunu niteleyen bir sıfattır.¹⁶ Kubaba ismi Kybele ile benzeşen Kybele haline Hellenler tarafından



Fig. 1: Kubaba, Kargamış

¹³ Roller, 2004: 60.

¹⁴ Alp, S., (2003): *Hitit Güneşi*, Tübitak: s. 44-45.

¹⁵ Roller 2004: 60.

¹⁶ Brixhe, C., (1979): “Le Nom de Cybele”, *Die Sprache* 25: s. 40-46.

getirilmiştir. Doğu kültürlerinin hepsinin bir olduğunu düşünen Hellenler için bu iki farklı tanrıçanın birleştirilmesinde bir sakınca görülmemiş olması muhtemeldir. Kubaba, Hellenleşmiş hali ile Kybebe, daha çok Aphrodite ile özdeşleştirilmektedir.¹⁷Tıpkı Ana Tanrıçanın Hellen dünyasında Gaia, Demeter, Hera gibi bir çok tanrı ile özdeşleşmesi gibi Hellenistik dönemden sonraki Kybele, Kubaba yada başka bir tanrıça ile de özdeşleşebilir. Fakat bu, Hellenleşmiş Kybele'ye özgü bir durumdur.¹⁸ Phryg ya da Hitit dininde ise her ikisinde kendilerine has tanrıçalardır.

Hitit tanrıçası Kubaba ile Kybele arasında fonetik olarak yada karakter açısından bir benzerlik bulunmamaktadır. İkonografik açıdan Phrygler'in Kubaba'dan etkilendiği görülmektedir. Bunun en güzel kanıtını **Fig. 2**'deki Ankara Etlik'te ele geçmiş olan İ.Ö. 7.yüzyıla tarihlenen Matar kabartmasında yanında duran aslanın başının üzerinde yer alan kanatlı güneş kursudur. Ayrıca tanrıçanın giydiği kıyafetlerde Hitit tanrıçaları ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak, Phryg tanrıçasının Phryg dininde bir alternatifi yoktur. Hitit dininde ise başka tanrıçalarda yer alır. Dolayısıyla sadece bu sebepten bile aynı tanrıçayı ifade ettiklerine dair görüş yadsınabilir. Fakat Hitit sanatının ve dininin Phrygler üzerindeki etkisi aşınadır.

Phryg Ana Tanrıçası, Matar Kültü'nü etkileyen bir başka Anadolu kültürü de Urartular'dır. Urartu kaya anıtlarının mimari cepheleri başta olmak üzere bir çok

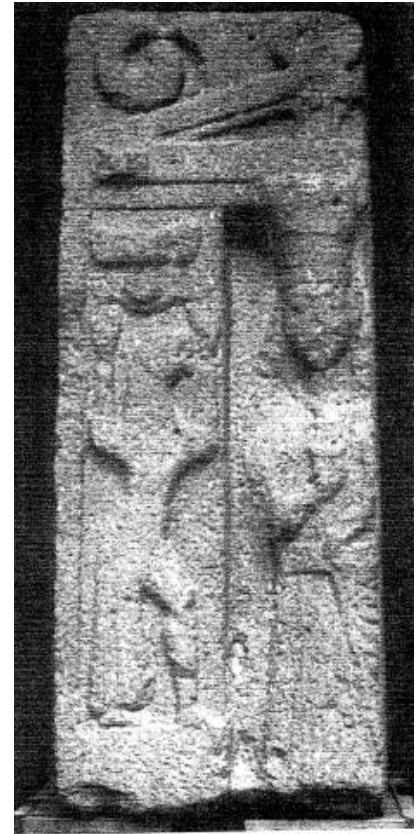


Fig. 2: Matar Kabartması, Etlik.

¹⁷Munn, M.H., (2006): *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: A study of Sovereignty in Ancient Religion*, California: s. 121.

¹⁸Munn, 2006: 122-125.

kült sembolü Phrygler ile benzerlik taşımaktadırlar.¹⁹ Özellikle, her iki halkın da dağlık bölgelerde yaşamasından dolayı, dağlara yükledikleri dinsel anlamlar bu iki kültür arasındaki en önemli benzerliktir. Bir başka benzerlik ise Urartular'ın açık hava tapınaklarında, kayaya oyulmuş platformlar üzerine yerleştirdikleri bağımsız stellerdir. Bu tür taşınabilir stellerin Phrygialılar tarafından da kullanıldığı bilinmektedir.²⁰ Urartu kültür mekanları Phrygler'den daha eski olduğundan Phrygler Urartular'dan esinlenmiş olmalıdırlar.

Roller, Urartular'ın Phrygialılar üzerindeki etkisinin sadece biçimsel olmadığını, aynı zamanda benzer bir inanış sistemi benimsediklerini düşünmektedir.²¹ Dağları kutsal sayıp, tanrıçalarına tapınmak için tanrıçalarının mekanını dağlara gitmeyi seçtikleri bu inanç sistemi iki kültürü birbirine yaklaştıran asıl önemli unsurdur.

1.3. Phrygia'nın Ana Tanrıçası-Matar

Tanrıçanın varlığına dair en erken kanıtlar İ.Ö. 10.-9.yüzyıl Demir Çağı'na tarihlenmektedirler.²² Erken birinci bin için Phryg dininde tek görsel betimi yapılan tanrısal varlık "Matar" yani "Ana"dır. Ayrıca epigrafik olarak da kanıtlanabilen tek tanrıdır.²³ Bu durum erken dönemler için tanrıçanın Phryg dünyasında en önemli kült olduğunu düşündürse de, bu durum Phrygia'nın daha sonraki dönemlerde karşımıza çıkacak olan diğer kültlere dair kanıtlar ile ters düşmektedir. Phrygler'in "Baba" adını verdikleri bir tanrıya daha taptıklarından bilinmektedir fakat görsel olarak betimlenmemiş olan bu tanrının Phryg kültürünün bir başka unsuru olan basamaklı kayalar ile temsil edildiği düşünülmektedir.²⁴ Az sayıda kazısı yapılmış Phryg

¹⁹ Bernt-Ersöz, S., (2006): *Phrygian Rock-Cut Shrines: Structure, Function and Cult Practise*, Leiden: 89.

²⁰ Roller, 2004: 77.

²¹ a.g.e.

²² Bogh, B.C., (2009): *Mother of the Gods: The Reception and Transformation of an Anatolian Goddess in the Western Black Sea Area*, s. 5 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²³ Bernt-Ersöz, 2006: 87.

²⁴ Roller, L.E., (2007): "Phryg Dini ve Kült Uygulamaları", *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, İstanbul: s. 144; Bernt-Ersöz, 2006: 87.

yerleşmeleri ve Phryg dilinin çözülmemesi nedeniyle, erken dönem Phrygialılar'ın dinine dair bilgiler oldukça sınırlıdır.

Roller, Phrygia'da Matar'ın dışında herhangi bir tanrı veya tanrıçanın betiminin bulunmayışını onların Thrakia kökenlerine bağlamaktadır.²⁵ Thrakia'dan göçmüş olan Phrygialılar, Anadolu'ya yerleşmeden önce tanrılarını görsel sanatta antropomorfik formda betimlememişlerdir. Erken Demir Çağında görsel betimlerin ortaya çıkmasını, Phrygialı elit tabakanın kendi politik hâkimiyetlerini desteklemek için, tanrıça ile özel bir bağ içinde olduklarına dair yaptıkları bir vurgunun sonucu olarak ortaya çıktığı şeklinde açıklanmaktadır.²⁶ Yani tanrıçanın erken dönemlerdeki görsel imajı, bölgede baskın güç olma yolundaki Phrygia'nın büyümesine bağlıydı. Erken dönem boyunca tanrıçanın kültü elit tabakaya aitti ve erkek elit tabaka için bir Ana kavramı, onunla kurulacak tanrının oğlu mesajı sayesinde güçlü bir sembol olarak kullanılmıştı.²⁷

Tanrıçanın kült kabartmalarının bir kısmı elit tabakanın tümülüslerinin yanında ele geçerken, bir kısmı yönetimin otoritesini desteklediğinin bir göstergesi olarak şehir giriş kapılarında bulunmuşlardır. Ayrıca birçok kült merkezi büyük ve gösterişlidir ki bu durum toplumun elit tabakası tarafından kültün finansal olarak desteklendiğinin bir göstergesidir.²⁸ Phrygia devletinin büyümesi ile ilişkili olarak gelişen tanrıçanın etkileyici görsel betimleri, devletin ortadan kalması ile birlikte azalmıştır. Aynı zamanda elit tabakaya ait olmayan evlerin içinde ele geçen tanrıçaya adanmış, taş ve pişmiş toprak, kaba işçiliğe sahip adak eserler de bulunmaktadır. Bu durum tanrıçaya tapınmanın sosyal statü ile sınırlandırılmadığının bir göstergesidir.²⁹

Tanrıça, Phrygia'da tek görsel olarak betimlenen tanrısal varlık olma özelliğini, İ.Ö. 7.yüzyıl ve 6.yüzyıl Phryg otokrasisinin sonuna kadar devam

²⁵Roller,L.E., (2002): "The Phrygian Mother Goddess and her Thracian Connections",*Thrace and the Aegean,Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology*, ed. A. Fol,Sofia: s.683.

²⁶Roller, 2003:165.

²⁷ a.g.e. 166-167.

²⁸ Roller, 2003: 166.

²⁹ Roller, L. E., (1991): "The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 111: s.130.

ettirmiştir.³⁰ Bu yüzyıllarda Phrygia, Lydia'yı da kapsamaktaydı ve tanrıçanın Neo-Hitit Kubaba'sı ve Lydia'nın Kuvava'sı ile ne derece benzerlik ve farklılık taşıdığı konusu hala tartışmalıdır. Yine de şu kesin olarak bilinmektedir ki Tanrıça, Phrygia'da şehrin koruyucusu ve gücün simgesidir. Her ne kadar adının "Ana" olması nedeniyle bereket ile bağlantısı bulunsa da onun en önemli özelliği yüksek bir mertebeye sahip resmi bir tanrıça olarak, kralın ve devletin hem anası hem koruyucusudur.³¹

Phrygia'da tanrıçaya adanmış bir tapınak bulunmamıştır.³² Fakat ön cephesi tanrıçanın kabartması ile bezenmiş, mimari bir yapıyı andıran kaya anıtlarında, bir binanın sahip olabileceği bütün mimari detaylar işlenmiştir. Yapının dikey-yatay iskeleti, taşıyıcı öğeler, kapı eşikleri gibi. Ayrıca yapı zengin geometrik motiflerle süslenmiştir. Bütün bu özellikler gerçek Phryg mimarisinde görülen özelliklerdir.³³ Bu mimari ve geometrik desenleri tanrıçaya ait bir tapınağın ön



Fig. 3: Yazılı Kaya Anıtı, Eskişehir.

cephesinin taklidi olarak düşünülmektedir. Fakat Phrygialılar'ın şehir merkezi içine tapınaklar ya da kült binaları inşa etmedikleri bilinmektedir.³⁴ Roller bu kabartmalardaki mimari yapının kraliyet sarayı olduğunu ve bununla Phrygia kralı ile tanrıça arasındaki yakın ilişkiyi göstermek amacıyla kullanıldığını düşünmektedir.³⁵ Bunlardan bir kısmı ise yöneticilerin

³⁰ Bogh, B. C. (2012): "Mother of the Gods: Goddess of Power and Protector of Cities", *Koninklijke Brill NV*, Leiden: s. 34.

³¹ Bogh, 2012: 38.

³² a.g.e. 35.

³³ Roller, 2007:142.

³⁴ a.g.e. 143.

³⁵ a.g.e. 144.

sembolik mezarları olarak kabul edilmektedir.³⁶ Bu anıtlar arasında tanrıçanın betiminin olmadığı, sadece mimari yapının gösterildiği örneklerde bulunmaktadır. Bunlardan en iyi bilineni Yazılı Kaya Anıtı'dır. Bu anıtta kapı eşliğinde delikler bulunmaktadır. Bu nedenle buraya, tanrıça adına düzenlenen özel bayramlar sırasında tanrıçanın tasvirinin yerleştirildiği düşünülmektedir.³⁷

İ.Ö. 8.yüzyılda Phrygialılar'ın Hellen dünyası ile iletişimde oldukları arkeolojik olarak kanıtlanmıştır.³⁸ Muhtemelen Yunanlılardan etkilenen Midas, İ.Ö. 8.yüzyılın sonlarında tanrıçanın ilk kez tasvirlerinin yapılması ile kültün ve tanrıçanın pozisyonunun gelişmesinde büyük rol oynamıştır.³⁹

İ.Ö.6.yüzyıl ile birlikte tanrıçanın kültüründe Hellen etkileri görülmeye başlar⁴⁰ ve İ.Ö. 4.yüzyıl ve sonrası yazıtlarında tanrıça artık dinin merkezinde değildir.⁴¹ Tanrıçanın görsel betimlerinde azalma ve erkek tanrıların Phryg panteonunda daha büyük rol oynamaya başladığı görülmektedir. Erkek tanrıların sadece Hellenistik Dönem ile birlikte Phryg panteonuna giremeyeceğini, daha öncesinde de bir erkek tanrı inancının var olması gerektiğini savunan Roller, bu durumu iki nedene bağlanmaktadır. Bunlar; Phrygialılar'ın eski geleneklerini yani tanrıların anthropomorphik formda göstermemeleri veya Phrygialı elit tabakanın erkek tanrıları görsel olarak betimlemek için yeteri kadar değerli görmemeleridir.⁴² Her ne olursa olsun bu durum tanrıçanın din içerisindeki yerini de etkilemiş olmalıdır. Elit tabakanın ortadan kalkmasıyla, tanrıça artık devletin koruyucu rolünü terk ederek, Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca devam edecek olan toplumun sosyal değerlerinin ve evlerin koruyucusu niteliğine bürünmüştür.⁴³ İ.Ö.2.yüzyılla birlikte Yunanca yazılmış Phryg yazıtlarında ona artık "Μήτηρ Θεά" (Ana Tanrıça) olarak seslenilmeye başlanır.

³⁶ Vassileva, M., (1997): "King Midas Between the Balkans and Asia Minor", *Dialogues D'histoire Ancienne, Vol. 23*: s.19.

³⁷ Roller, 2007:143.

³⁸ Rein, M. J., (1996): "Phrygian Matar: Emergence of an Iconographic Type", *Cybele, Attis, Related Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, Leiden: s. 229; Roller, 2004, s.228.

³⁹ Bernt-Ersöz, 2006:210.

⁴⁰ Rein, 1996: 229; Roller, 2004: 117.

⁴¹ Roller, 2003:167.

⁴² a.g.e. 166.

⁴³ a.g.e.

1.3.1. İkonografisi

Tanrıçanın ikonografisini oluşturacak eserler ilk olarak İ.Ö.7.yüzyıl ile birlikte ortaya çıkar.⁴⁴ İ.Ö. 9. ve 8. yüzyıldan itibaren Geç Hitit kabartmalarında kullanılan kült simgeleri ile kaynaşarak oluşturulan ikonografi Hellenistik Dönem'e kadar Phryg biçimi ile sonrasında ise Hellenleşmiş biçimiyle geç dönemlere kadar kullanılmıştır.

Tanrıçanın tasvirleri genellikle taş orthostat bloklarına ve doğadaki kayalara yapılmış kabartmalardan oluşmaktadır. Bu kabartmaların büyük bölümünde tanrıça, dikdörtgen bir yapı şeklinde biçimlendirilmiş anıtın kısa kenarında bir nişin içine yerleştirilmiştir. Bu nişler genellikle bezemelerle çevrilidir ve kapıyı andırırlar. Bütün bu cepheler yaklaşık aynı görünümü verdiklerinden, bu anıtların temel ikonografisinin bir parçası olarak düşünülürler.⁴⁵

Tanrıçanın Phrygia ikonografisi Geç Hitit betimlerinden alınmıştır.⁴⁶ Fakat atribüleri ve anıtlara yerleştiriliş biçimi, onun Phrygia'daki işlevini anlamamızı sağlayan özgün karakterler taşır.⁴⁷ İkonografisine dair erken örnekler arasında yaklaşık yirmi adet anıt, birkaç figürin ve tanrıçaya eşlik eden kişiler oldukları düşünülen figürinlerden oluşan eserler mevcuttur. Tanrıça her zaman cepheden, ayakta durur vaziyette betimlenir. İki eli göğüs hizasında genellikle bir cisim tutarken gösterilmiştir. Bu betim şekli Hitit tanrıça betimlerinin birer kopyası gibidir. Tanrıçanın başında her zaman tül ve ya örtü ile kombine edilmiş bir polos bulunmaktadır. Polos tam



Fig. 4: Matar Kabartması, Bahçelievler.

⁴⁴ Roller, 2004:119.

⁴⁵ a.g.e. 99.

⁴⁶ Rein, 1996: 224.

⁴⁷Roller, 2004:86.

olarak silindir formunda değildir. Üst kısmı, altından daha geniştir ve üst kısım kenarlıdır. Daha sonraları bu üst kısım daha dairesel bir form alır.⁴⁸ Bütün taş yontu eserlerde polos, tanrıçanın içine yerleştirildiği kapı şeklindeki nişin üst çerçevesine deşmektedir. Saçın büyük bölümü tül ile örtülüdür. Fakat yanaklarının hizası uzunluğundaki düz saçları görülebilmektedir.

Orta ve Doğu Phrygia ile batı Phrygia olmak üzere tanrıçanın iki farklı ikonografik tipi bulunmaktadır. Bu ayırım, tanrıçanın başındaki polos ile bağlantılı kullanılan örtü/duvağın nasıl kullanıldığı ile ilgilidir.⁴⁹ Orta ve doğu Phrygia’da duvağın kenarları ön kısımda, sol taraftan kemerle bağlanır. Bu eteğin sol tarafında yatay kıvrımlar oluşmasına yol açar. Eteğin sağ tarafı ise dikey pilelere sahiptir.

Her zaman ayakta uzun bir elbise içerisinde betimlenen tanrıça göğüs hizasında birleştirdiği ellerinde içki kabı, yırtıcı kuş ve nar olduğu düşünülen, tanrısallığına işaret eden yuvarlak objeler tutmaktadır.⁵⁰ İçki kabı tanrıçaya yapılan sunuları simgeleyerek, tanrısallık katan bir atribüdür fakat Anadolu’ya özgü kült sahnelerinde sık rastlanıldığından ayırt edici bir nitelik taşımaz.⁵¹ Yırtıcı kuş Hitit betimlerinde en sık rastlanan atribüdür. Phrygialı tanrıçanın da standart atribülerinden biri olan bu kuş, yaşam ve ölüm döngüsünün denetleyicisi olan tanrıçanın gücünü ve önemini belirten bir simge olarak kullanılmıştır.⁵² Ayrıca tanrıçanın yanında en sık rastlanan hayvan aslandır. Yırtıcı kuşlar gibi aslanlar da tanrıçaya güçlü bir imaj kazandırır.⁵³ Tanrıçanın diğer bir atribüsü olduğu düşünülen nar, sadece orta Phrygia’da görülmektedir. Bir bereket simgesi olan narın hem ender görülmesi hem de birçok eserde tanrıçanın elinde tuttuğu nesnenin nar olduğunu kesin olarak söyleyebilmek için yeterli kanıt olmaması bereket ile ilgili yorumları kısıtlı kılmaktadır.⁵⁴

Tanrıçanın güç ve kudretinin simgesi olan hayvan atribüleri bulunmaktadır. Bunlar genellikle vahşi hayvanlardan oluşur. Yırtıcı kuş ve aslanlar ki bunlar Tunç

⁴⁸ Bernt-Ersöz, 2006:51.

⁴⁹ a.g.e. 53.

⁵⁰ Roller, 2007:142.

⁵¹ Roller, 2004:120.

⁵² Rein, 1996:224.

⁵³ Roller, 2004:120.

⁵⁴ a.g.e. 121.

Çağı'nda Anadolu'da yaygın kullanılan dinsel simgelerdir ve Geç Hitit kültürünün bir etkisi olarak tanrıçanın ikonografisinde kendisine yer bulmuştur. Aslanlar tanrıçanın erken dönem betimlerinde Aslan Kaya Anıtı dışında görülmezler.⁵⁵ Ayrıca Boğazköy'de bulunmuş bir dinos üzerinde tanrıçanın betimi olduğu düşünülen bir kadın figürü ve yanında kesin olmamakla birlikte iki aslan betimi bulunmaktadır. Aslanlar tanrıçanın ikonografisine daha geç dönemde girecektir.⁵⁶ Aslanlar genellikle mezarlarla ilişkilidir. Phrygia'da Köhnüş Vadisi'nde ve Midas Şehri'ndeki bir mezarda aslanlar betimlenmiştir. Bunlar, Tanrıça ve aslan arasındaki bağ dikkate alındığında, tanrıça ile mezarlar arasında bir ilişki bulunma ihtimalini akla getirirler de, tanrıçanın betiminin yapılmamış olması bu ihtimali geçersiz kılmaktadır.⁵⁷ Ayrıca bazen tanrıçaya erkek hizmetkârlar ve müzisyenlerde eşlik etmektedir. Bunların tanrıça adına yapılan ayin ve sunuları temsil ettiği düşünülmektedir.⁵⁸

İ.Ö. 6.yüzyıl ile birlikte Phrygia'da tanrıçanın oturarak betimlendiği eserler görülmeye başlanır. Bunlar açık bir şekilde Hellen etkisini göstermektedirler. III. Aleksandros'un Anadolu seferleri ile hızla Phryg kültürüne işleyen Hellen etkileri ile Phrygia'nın Ana Tanrıça'sı giderek Hellen Kybelesi'ne dönüşmüş ve İ.Ö. 3. yüzyılın sonunda kült ikonografisi eski halini tamamen bırakarak sadece Hellen formuna bürünmüştür.

Hellen dünyasına girmesiyle tanrıça artık direk olarak Phryg-Lydia kaya anıtlarından esinlenerek oluşturulmuş bir çerçeve içerisinde, oturarak betimlenmeye başlamıştır. Kucağında bir aslan ona eşlik eder. Bu ikonografi İ.Ö. 5. yüzyıl ile birlikte Phrygia ve Hellen dünyasında standart hale gelir ve çeşitli detaylar eklenerek Roma Dönemi'ne kadar devam eder.⁵⁹

⁵⁵ Bernt-Ersöz, 2006:154.

⁵⁶ a.g.e.

⁵⁷ a.g.e.

⁵⁸ Roller, 2004: 121.

⁵⁹ Boegh, 2009: 13.

1.4.Hellen Ana TanrıçasıKybele/Meter

Anadolulu tanrıçanın Yunanistan'a geçmesi, Pindaros'un birçok pasajında görülmeye başlandığı⁶⁰ ve Atina ve Thebes'deki eserlerin tarihi olan geç Arkaik Dönem ya da İ.Ö.5.yüzyılın başı olarak bilinir.⁶¹ Bu transfer Phrygia'dan Batı Anadolu'nun kıyı şeridindeki kentler ve adalar yolu ile olmuştur. Yayılım aynı zamanda İtalya ve Marsilya'ya da aynı yolla gerçekleşmiştir⁶². Hellen dünyasına gelen Tanrıça, burada kendisine güçlü bir yer edinmiş ve ünü arttıkça da Hellen Ana Tanrıçaları ile bütünleştirilmiştir.⁶³

Tanrıçanın adı Hellen dünyasında Phryg dilindeki Matar kelimesinden gelen Meter olarak anılmaktadır. İlk olarak "Tanrıların ve insanların Anası" olarak anıldığı Homerik Övgü'de (Hymnos 14)⁶⁴dikkati çekenTanrıça'nın ayrıca Kybele ismi ile de anıldığı, İ.Ö.7.yüzyılın sonu İ.Ö.6.yüzyılın başına tarihlenen bir seramik parçası üzerinde görülmektedir ve tanrıçanın erken dönemlerden itibaren Hellen dilinde kendisine yer bulduğunun birer göstergesidirler.

İlk olarak İ.Ö. 6. yüzyılın başına ait seramik parçası üzerinde görülen Kybele ismi, daha sonra İ.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Hipponaks'ın şiirindekarşımıza Kybebe olarak çıkmaktadır.⁶⁵ Hipponaks tarafından bahsedilenKybebe, aslında Lydia'da da "Kukav" ismi ile karşımıza çıkan, direk olarak ikinci bin Anadolu'sundan, Hitit ve Asur metinlerindeki "Kubaba"dan gelen bir isimdir.⁶⁶ Roller bu durumu, Kubaba'nın Phryg tanrıçasından farklı olduğunu, fakat Yunanlılar için Anadolu tanrıçaları arasındaki etnik farklılıkların pek fazla önem taşımadığı düşüncesi ile açıklamaktadır.⁶⁷

⁶⁰ Pindaros, *Dithyramb II*: 9 ve fr.80,95 ve 96(Snell).

⁶¹ Robertson, N., (1996): "The Ancient Mother of the Gods a Missing Chapter in the History of Greek Religion", *Cybele, Attis, Related Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, Leiden: s. 240.

⁶² Borgeaud, P., (2004): *Mother of the Gods: From Cybele to the Virgin Mary*, London: s. 6.

⁶³ Roller, 2004: 127.

⁶⁴ 14. Homerik Övgü. Tarihlendirme için bkn. West, M. L., (1970): "Melica", *Classical Quarterly*20: 205-215.Övgüde, tanrıçanın ikonografisine İ.Ö. 6. yüz yılın son çeyreğinde girecek olan tympanon'dan bahsedilmiş olması nedeniyle İ.Ö. 6. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir.

⁶⁵ Hipponaks, fr. 127: καὶ Διός κοῦρη Κυβήβη καὶ Θρακίη Βενδίς. Açıklama için; Masson, O., (1962): *Les fragments du poète Hipponax*, Paris: 89 ve 168.

⁶⁶ Borgeaud, 2004: 5.

⁶⁷ Roller, 2004:132.

İ.Ö.5.yüzyıl ile birlikte Hellen dünyasında yazıtlar ve antik kaynaklarda da görüldüğü üzere “Μήτηρ (τῶν) θεῶν” (Tanrıların Anası) mertebesine yükselmiştir.⁶⁸ Bazen kısaca “Μήτηρ”(Ana) olarak da geçmektedir. Edebi kaynaklarda “Μήτηρ ὄρεία” (Dağ Ana) olarak da karşımıza çıkan tanrıçanın adına bunların dışında “Ρέα” (Rhea) veya “Κυβέλη” (Kybele) olarak da rastlanmaktadır.⁶⁹ “Kybele” ismi, Phryg dilindeki “Kybileyā” sıfatından türetilmiştir.⁷⁰ Phrygia’da, tanrıçanın bir sıfatı olan bu kelime Yunanistan ve Roma’da özel isim olarak kullanılmıştır. Kybileyā’nın bir sıfat olmanın dışında Phrygia bölgesinde bir dağın ismi olduğunu antik kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁷¹ Tanrıçaya bazen “Μήτηρ ὄρεία” (Dağ Ana) olarak da seslendirildiği görülür ki Hellen dünyasında bu ismin kullanılması, onların tanrıçanın Phrygia’daki niteliklerini biliyor olduklarını göstermesi açısından önemlidir.⁷²

Tanrıçanın kültürüne dair elde edilen erken dönem verilerinin resmi bir kùltten çok bireysel uygulamalar ile ilgili olduğu düşünülmektedir.⁷³ İ.Ö.5.yüzyılınbaşında tanrıça Atina’da bouleuterion’un yanına inşa edilen Metroon ile kendisine resmi bir yer bulmuştur.⁷⁴ İ.Ö.4.yüzyıla gelindiğinde ise neredeyse bütün Hellen kentlerinde tanınan bir tanrıçadır. Her ne kadar her zaman doğulu kimliğini üzerinde taşısa da,O artık Phrygia’dan alınan ve birçok özelliği Batı Anadolu’da oluşturulmuş bir Hellen tanrıçasıdır. Bu yüzyılda, ayrıca tanrıçanın en yaygın mitolojisini oluşturan Attis ortaya çıkar. Phrygia’da Ana Tanrıça’nın kültüründe Attis veya dengi bir tanrıçaya rastlanılmamıştır⁷⁵. Fakat Attis’in Phrygia’da tanrıçanın rahiplerine verilen bir ad olduğu bilinmektedir ki bu durum Roller tarafından, tanrıçanın mitolojisine yapılan bir Hellen eklentisi olarak yorumlanmıştır.⁷⁶

⁶⁸ Gasparro, G.S., (1985): *Soteriology and Mystic Aspects in the cult of Cybele and Attis*, Leiden: s.1.

⁶⁹ Robertson, 1996: 239.

⁷⁰ Roller, 2004:129.

⁷¹ Strabon, 12.5.1-3.

⁷² Roller, 2004:197.

⁷³ Robertson, 1996:240;Roller, 2004:145.

⁷⁴ Borgeaud, 2004: 11;Roller, 2004:145.

⁷⁵ Roller, L.E., (1991): “The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 111: s.143.

⁷⁶ Roller, 2004:179.

1.4.1. İkonografisi

Tanrıçanın en erken betimlerini, basit bir mimari yapı veya içerisinde gösterildiği eserler oluşturmaktadır. Bunlar Phrygialı Matar betimleriyle yakın benzerlik göstermektedirler. Batı Anadolu’da bulunan bu eserlerde iki özellik bu betimlerin Ana Tanrıça olarak yorumlanmasını sağlar: Figürlerin ayakta duruşu ve içine yerleştirildikleri mimari çerçeve yani naiskos. Bunlar ilk olarak İ.Ö. 6.yüzyılın ortalarında görülürler ve ‘Kybele naiskoi’olarak adlandırılırlar.⁷⁷ Bu eserlerdeki genel ikonografi Phryg stelleri ve kaya anıtlarındaki betimlerin benzerleridir. Bu mimari çerçeve açık bir şekilde tanrıçanın Phrygialı ikonografisinden alınmıştır.⁷⁸

Anadolu kökenli tanrıça Hellen panteonunda İ.Ö.7.yüzyılda kendisine yer bulmuştur ve İ.Ö. 6.yüzyıldan itibaren karakteristik Hellen formunda Batı Anadolu’daki Hellen şehirlerinde görülmeye başlanmıştır.⁷⁹ Bu Hellenleştirilmiş form şüphesiz ki Phrygia’dakilerden farklı olarak Lydia ve diğer batı Anadolu şehirlerinde yaşayanlar tarafından üretilmiştir ve mimari çerçeve içerisinde gösterilen tanrıça, kostüm, poz ve aslanlar ile Phrygia’daki Aslanlı Kaya kabartmasının takipçisidir.⁸⁰

Miletos’un kolonizasyonu tanrıçanın Phrygialı imajının adaptasyonu ve yayılımı için önemli bir faktördür.⁸¹ İlk olarak İ.Ö.6.yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen Miletos adaklarında görülen ikonografide, naiskos içerisinde gösterilmesi ve ayakta duruş pozunu saymazsak, göze çarpan şey tanrıçanın poz, giysi ve atribüleri açısından hellenleştirilmiş olmasıdır. Kabartmalardaki kadın figürleri İon genç kız heykellerinin khiton ve himationdan oluşan tipik kostümleri içerisinde. Bu figürlerden bir kısmı, göğüs hizasında ellerinde bir cisim (nar) tutar. Bunlardan bir



Fig. 5: Kybele, Miletos.

⁷⁷ Rein 1996:223.

⁷⁸ a.g.e. 230.

⁷⁹ Roller, 1991: 135.

⁸⁰ a.g.e.

⁸¹ Rein, 1996: 223.

kısımında naiskos içerisinde aynı pozda iki figür betimlenmiştir. Bunlar, Roller tarafından Klasik ve Hellenistik Dönem’de tanrıçanın kabartmalarında görülecek olan çifte naiskos örneklerinin habercisi ve aynı zamanda her zaman yalnız betimlenen Phrygialı tanrıçadan bir kopuş olarak yorumlanmıştır.⁸²

İ.Ö.6.yüzyılın ortalarında ayakta duran figür yerini bazen yalnız bazen de kucağında aslanla oturan figüre bırakmıştır.⁸³ Bunlar Yunanlı Ana Tanrıça’nın Phrygialı betimlerden bir adım daha uzaklaşmasına neden olmuşlardır.⁸⁴ Bu eserlerde tahtta oturan Ana Tanrıça, ayaklarını tahtın altında bulunan bir tabure üzerine koymaktadır. Uzun bir elbise giymiştir ve başında örtü ve/veya başlık bulunmaktadır. Bir yapının cephesini andıran ve genellikle sivri çatılı naiskos’un içinde betimlenen bu kadın figürünün kucağında çoğunlukla bir aslan yer almaktadır. Bir



Fig. 6: Kybele, Kyme.

örnekte ise tanrıça kucağında bir tavşan tutmaktadır.⁸⁵ Dolayısıyla bu eserler, Hellen Ana Tanrıçasının standart ikonografisini oluşturacak olan oturuş pozu ve aslan atribüsünü ilk gördüğümüz örneklerdir. Bu pozun ikonografiye, Didyma gibi İon tapınaklarında rastlanılmasından dolayı cazip hale gelmiş olabileceği savunan Roller ayrıca tanrıçanın tahta oturmasının güç ve ürkütücülük anlamları ile birleştirmiştir. Yaban tavşanı P.A.Johnston tarafından tanrıçanın gücünün azalması şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁶ Yaban tavşanı da güçlü bir hayvandır ve vahşi doğaya hükmetmenin bir göstergesi sayılabilir. Fakat yine de aslanlar kadar hiddetli olmamaları nedeniyle böyle bir yoruma varılmış olsa da bu yorum, bir yandan taht gibi unsurlarla güç ve tanrısallık katılmaya çalışılırken tartışmalı bir sonuca götürmektedir.

⁸² Roller, 2004: 134.

⁸³ Roller, 1991: 136.

⁸⁴ Roller, 2004: 138

⁸⁵ Naumann, F., (1983): “Die Iconographie der Kybele in der Phrygischen and der Griechischen Kunts”, *Istanbuler Mitteilungen*, Tübingen: no:66.

⁸⁶ Johnston, S. I, (1996): *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece*, University of California Press: s. 115.

Phrygia'daki Aslanlı Kaya'da da Ana Tanrıçanın yanında gördüğümüz aslanlar, doğrudan olmasa da Yunanlı Ana Tanrıçanın ikonografisinde aslanların varlığının, bir Phryg etkisi olarak kanıtlayıcıları olabilirler. Ayrıca aslanların ikonografiye girişine dair Lydia, İoniali Yunanlılar ile Anadolu kültlerinin kesiştiği bir başka nokta oluşturması nedeniyle önemlidir. Sardis'de bulunmuş olan bir tanrıça betiminde aslanların yer alması, Phryg etkisini gösterebilir, fakat aynı zamanda aslanlar Lydia için de önemli bir figürdür. Kraliyet ailesinin güç simgesidir ve aslanın Lydia kült eşyalarında sık kullanılmış olması Yunanlı Ana Tanrıça'nın bir simgesi olarak kabul edilmesine bir neden olarak gösterilebilir.⁸⁷ Ayrıca Yunanlı Ana Tanrıça'nın ikonografisinin biçimlenmesinde bir başka etki kaynağı olarak Minos kültürü de gösterilebilir. Minos sanatında iki aslan arasında duran bir tanrıça betimi ile Phrygiali Ana Tanrıçanın Hellen dünyasındaki ilk örnekleri arasında çarpıcı benzerlikler vardır.⁸⁸ Bütün bu etkilerle tanrıçanın değişmez eşlikçileri olan aslanlar tanrıçanın ikonografisinde geç dönemlere kadar hep önemli bir yer tutmuştur. Tanrıçanın bu değişmez yoldaşı aslanlar onun gücünün, vahşi doğaya ve yaratıklara hükmettiğinin ve onları evcilleştirdiğinin bir kanıtıdır.⁸⁹

Tanrıçanın bir başka önemli atribüsü, İ.Ö. 6.yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlanan tef yani "tympanon"dur. Kucağında aslan ile oturan tanrıça dolaylıda olsa Phryg izleri taşımaktadır. Tympanon ise Anadolu'da görülmeyen ve Phryg etkileri ile oluşturulmuş Yunanlı tanrıça için tamamen yeni bir özelliktir. Tympanonun Phrygia'da kült uygulamalarında kullanıldığına dair bir kanıt olmasa da, Yunanlılar doğulu bir çalgı olduğunu biliyor olmalıydılar ve bununla tanrıçanın doğulu kimliğine vurgu yapmak amacı gütmüş olabilirler.⁹⁰ Tanrıçanın kült uygulamaları ve dinsel törenlerle ilgili bir öge olarak ikonografisinde kendine yer bulan tympanon her zaman tanrıçanın tahtın koluna dayadığı sol dirsek çukuruna yerleştirilmiştir. Bazı eserlerde sağ eli tympanona vurmak üzere gösterilirken bazılarında ise sol elinde tuttuğu derin olmayan bir kap yani "patera" görülür. Bu yayvan kap tapınan insanların tanrılara yaptıkları sunuları simgelemesi nedeniyle

⁸⁷ Roller, 2004: 138.

⁸⁸ a.g.e. 142.

⁸⁹ Johnston, 1996: 116.

⁹⁰ Roller, 2004: 143.

elinde bulunan figüre bir tanrısallık katmaktadır. Hellen tanrıları için sık kullanılan bir atribü olduğundan Ana Tanrıça için çok ayırt edici bir özellik taşımaz, fakat tanrısallığı vurgulamak açısından yaygın olarak kullanılan bir atribüsüdür. Bu kabın tanrıçanın elinde bulunması tanrıçanın bahar festivalleri ile ilgili olarak bir sunu yemeği olan yulafın sunumu ile de bağdaştırılır.⁹¹N. Robertson, ayrıca patera'nın tanrıçanın bahar festivalleri, tympanonun ise yaz festivalleri ile ilgili olduğunu söyler.

İ.Ö.6.yüzyılda Yunanistan'ın doğusundaki ikonografi Yunanistan'ın merkezine götürülmüş ve 5.yüzyılın en yaygın betim şeklini oluşturmuştur.⁹² İ.Ö.5.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Atinalı sanatçılar tarafından uygulanan bu Anadolu ve İoniaöğelerini bir arada bulunduran bu ikonografi, Phidias'ın öğrencisi olan Agorakritos'un Atina Agorasında tanrıçanın tapınağı Metroon için yaptığı kült heykeli olarak yerini bulmuştur.⁹³ Bu kült heykelindeki ikonografi yani tanrıçanın bir niş içinde tahtta oturarak, kucağında aslan, patera ve tympanon ile betimlendiği ikonografi, giderek yayılarak birçok sanatçı tarafından tekrarlanıp geç dönemlere kadar görülen ikonografisinin temelini oluşturmuştur. Aslanlar kimi zaman tanrıçanın kucağında kimi zaman tahtının yanında kimi zaman da tahtın iki yanında görülürler.⁹⁴ Bu İ.Ö.5.yüzyıl Atina modeli, Hellenistik Dönem'de de hem Phrygia hem de Batı Anadolu'da değişme olmadan devam etmiştir.⁹⁵Bu dönemde bir yenilik olarak tanrıçanın başka tanrı ve tanrıçalarla veya başka eşlikçileri ile betimlendiği eserler karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi Hermes'dir ki aslında Hermes Tanrıçanın İ.Ö.5.yüzyıldan beri yanında gördüğümüz bir yoldaşdır. Hermes'in tanrıça ile olan ilişkisi, Hermes'in Hellen dininde gizem ayinlerine girenlere yol gösterici özelliği ile birleştirilir.⁹⁶ İleride inceleneceği üzere tanrıçanın herkesin katılmadığı gizem ayinleri ve ünlü ritüelleri ile Hermes tanrıçanın yanında kendine yer bulmuştur. Tanrıçanın eşlikçilerinden bir diğeri ise elinde meşale taşıyan bir figürdür. Bu figür kimi zaman Hekate, kimi zaman Demeter kimi zaman da Artemis

⁹¹Robertson, 1996: 243.

⁹²Roller, 1991: 136.

⁹³Borgeaud, 2004: 7.

⁹⁴a.g.e.

⁹⁵Roller, 1991: 136.

⁹⁶Roller, 2004: 199.

olarak değerlendirilir.⁹⁷ İ.Ö. 3.yüzyıl ve sonrasında sıklıkla karşılaşılan, oturan Ana Tanrıça'ya yaklaşan meşaleli bir figürden oluşan sahne, Roller tarafından tanrıçanın Hellen dünyasındaki kültürüne gece ritüelleri ilgili bir vurgu ve aynı zamanda kültürün khitonik ilişkisini anlatmak amacıyla uygulandığı şeklinde yorumlanmaktadır.⁹⁸ Meşaleler gece ayinlerinin geleneksel sembolleri olarak tanrıçanın kültürüne yerleştirilmişken bu durum aynı zamanda tanrıçanın Dionysos ayinleriyle olan ilişkisine de bağlanmaktadır.⁹⁹ Hermes ve Hekate Tanrıça ile birlikte üçlü grup halinde de görülürler ki Hekate genellikle khitonik ilişkiler ile Hermes ile bir arada görülmektedir.¹⁰⁰

Tanrıçanın Hellenistik Dönem'de yanında görülmeye başlanan bir başka eşlikçisi ise Attis'tir. Attis İ.Ö.4.yüzyılda Atina ve Attika'da ortaya çıkmış ve Anadolu tanrıçanın kültürüne bir Hellen etkisi olarak girmiştir.¹⁰¹ Bunların dışında Persephone, Dionysos, Pan, Nympheler tanrıçanın Hellenistik Dönemle birlikte görülmeye başlanan eşlikçileri arasındadır. Roller, tanrıçanın diğer tanrı veya tanrıçalar ile birlikte betimlenmesi Anadolu kült adetlerinin Hellen dini ile birleşmesinde önemli bir rolü olduğu savunmaktadır.¹⁰² Ayrıca, tanrıçayı müzisyenler ve tapınan insanlar ile birlikte gösteren eserler, Hellenistik Dönemle birlikte başlayıp, Roma Döneminde de devam eden bir yenilik olarak karşımıza çıkarlar.¹⁰³ Müzisyenler arasında lir, kymbal, flüt ve tulumçalanlar görülmektedir. Bunlar tanrıçanın ayinleri ve festivalleri ile ilgili sahnelerdir.

Hellenistik Dönemle birlikte tanrıçanın ikonografisinde kale biçimli taç önem kazanmıştır. Roma Döneminde daha da yaygınlaşacak olan bu taç, tanrıçanın "şehrin koruyucu tanrıçası" misyonu ile ilişkilendirilir.¹⁰⁴ Bu misyon, Phrygia'da şehir kapılarına veya savunma duvarlarının yakınlarına dikilen Matar kabartmalarından,

⁹⁷ Roller, 1991: 140.

⁹⁸ a.g.e.

⁹⁹ Summers, K., (1996): "Lucretius'Roman Cybele", *Related Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, Leiden: s. 352. Ayrıca burada Euripides'in tanrıçanın Dionysos ayinleri ile bağlantı kurduğu Bacchae ve Cretans'ların çevirileri de görülebilir.

¹⁰⁰ Rankine, D., (2009): "Sorita d'este, hekate Liminal Rites, A Historical Study of the Rituals", *Spells and Magic of the Torch-bearing tripal Goddess of the Crossroads*: s.291.

¹⁰¹ Roller, 2004: 208.

¹⁰² Roller, 1991: 142.

¹⁰³ Mitropoulou, E., (1996): "Cybele in Funeral Banquest", *Related Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, Leiden: s. 151.

¹⁰⁴ Roller, 2004: 205, res. 56.

İ.Ö. 5. yüzyılda Atina’da devlet yapısı olan bouleuteriondaki Metroon ile devletin de koruyucu olarak görülmesinden bu yana devam eden bir özelliktir.¹⁰⁵

1.5.Roma Döneminde Ana TanrıçaMagna Mater

Tanrıçanın kültü İ.Ö.204 yılında Roma panteonuna resmi olarak girmiştir.¹⁰⁶ Bu sonradan ve dışarıdan getirilen kültün Roma panteonundaki yeri ve önemi tartışmasızdır. Tanrıçanın Roma’daki bu önemini anlamamızı sağlayacak çok sayıda yazılı kaynak¹⁰⁷ ve arkeolojik kanıt bulunmaktadır.

Hannibal ilePön savaşının Roma toplumu üzerinde yarattığı karamsar hava içerisinde tanrıça bir umut kaynağı olmuştur. Kimi kaynaklarda Pessinus kimisinde Pergamon olarak geçen yerden, gökten düştüğüne inanılan, heykel niteliği taşımayan siyah bir taş ile sembolize edilerek Roma’ya getirilmiştir ve geldiği andan itibaren büyük ilgi toplamıştır.¹⁰⁸ Hellenistik Dönem’de geliştirilen “Kentin Koruyucu Tanrıçası” kimliği ile Romalılar için bir teselli kaynağıdır.¹⁰⁹Tanrıçanın Roma’ya getirilmesinin arkasındaki nedenlerin Pessinus’un tarihsel ve diplomatik ilişkilerdeki öneminde yattığını düşünülmektedir.¹¹⁰

Tanrıçanın Roma’ya getirilme efsanesi antik kaynaklarda çeşitlilik göstermektedir. Fakat genel kabul, Tanrıça’nın Attalos krallığının hüküm sürdüğü Pergamon’dan deniz yoluyla Tiber nehri üzerinden Roma’ya getirildiğine dairdir. Senato tarafından Palatine Tepesi’neyerleştirilen Tanrıça, Romalılarca kepezelik sayılan ritüelleri ile şehre hakim olmuştur.¹¹¹

¹⁰⁵ Erol, A., (2008): The Mother Goddess: “Analyzing Her Feature as a City Protector”, *Anados* 2006-07, Trnava, 2008, 173-186.

¹⁰⁶ Borgeaud, 2004: 72.

¹⁰⁷ Tanrıçadan bahseden antik kaynaklar için bkn. Meyer, M. W., (1999): *The Ancient Mysteries:A Sourcebook of Sacred Text*: 111-154.

¹⁰⁸ James, 1959: 168.

¹⁰⁹ Çapar, Ö., (1979): “RomaTarihindeMagna Mater(Kybele)Tapınımı”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*,29 1-4:s. 167.

¹¹⁰ Borgeaud, 2004:71-89.

¹¹¹ a.g.e. 57.

Tanrıçanın kültü Roma'ya özünde Phrygialı fakat Hellenleşmiş hali ile gelmiştir. Yani Palatine Tepesi'ne yerleştirilen kültün, Hellen dinsel uygulamaları ile geldiği aşikârdır. Kültün Pergamon'dan mı yoksa Pessinus'dan mı getirildiğine dair farklı görüşler arasında, Romalılar'ın, Pergamon'lu tanrıça ile bir bağ kurarak atalarından miras olarak almış olma ihtimalleri mantıklı gözükmemektedir. Ayrıca Roma'nın Magna Mater'inin, Phryg niteliklerinden çok, Phrygia'dan yayıldıktan sonra Hellenleşen tanrıçanın karakterini taşıması, tanrıçanın kültürünün Pergamon gibi bir Hellen kentinden gelmiş olduğunu açıkça göstermektedir. Palatine'de bulunan heykelcikler ile Pergamon dahil Troia, Smyrna ve Batı Anadolu'nun kıyı kentlerinde bulunan heykelcikler arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Ataları ile arasında bağ kurarak kabul ettikleri Magna Mater'e Palatine Tepesinde, Cumhuriyet döneminin kutsal yapıları arasında yer verilmesi, o dönemde külte duyulan saygının bir ifadesidir.

Borgeaud'agöre ¹¹² tanrıça, Roma'da Yunanistan'da olduğu gibi ikili karakter taşımaktadır. Yani hem Hellenleştirilmiş bir Anadolu tanrıçası, hem de festival ve ritüelleri ile karakteristik bir Roma tanrıçası olarak tapım görmektedir. Tanrıçanın kültüne, özellikle İ.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda dinsel ve politik alanlarda ayırt edilebilen yeni nitelikler kazandırılmıştır. O artık, devletin koruyucusu olma özelliğiyle öne çıkar ve Hellen kentlerindeki aksine bireysel bir kültürden çok, kamu denetimine dönüşmüş kültü ile farklı bir nitelik kazanmış bir tanrıça haline gelmiştir. ¹¹³ Her ne kadar Hellen kentlerinde yasaların koruyucusu konumunda olsa da, Roma'da olduğu gibi devletin esenliğinden sorumlu nitelik taşımamaktaydı ki, bu nitelik ile Hellen Kybelesi'nden farklı bir özellik taşımaktadır. Ayrıca Tanrıça sadece Roma Dönemine özgü olarak bereket ile ilgili bir tanrıça haline gelmiştir. ¹¹⁴ Ne Anadolu'da ne de Hellen panteonunda üstlenmediği bu rolü Roma'da üstlendiğine dair, kadın ve erkek üreme organlarını betimleyen adaklar kanıt oluşturabilirler.

¹¹² Borgeaud, 2004: 57.

¹¹³ Roller, 2004: 303.

¹¹⁴ a.g.e.304.



Fig. 7: Attis, Pergamon.

Catullus tarafından bir tanrı olarak değil de, rahip olarak nitelenmektedir.¹¹⁷ Bu durum da muhtemelen Phrygler'in Tanrıça'nın rahiplerine Attis olarak seslendiğinin bilinmesi ile ilgilidir.¹¹⁸ Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren varlığı kanıtlanan Attis, İmparatorluk Dönemi'nde giderek önem kazanmıştır.

Tanrıça Roma'da "Magna Mater" (Büyük Ana) olarak anılmaktadır. Çoğu zaman ise kendisine Roma panteonunda ve Roma kuruluş efsanesinde yer bulduğu isim olan "Mater Deum Magna İdaia" (Tanrıların İdalı Büyük Anası) ismi ile karşımıza çıkmaktadır. Tanrıçanın, Meter Dindymene, Meter Sipyrene, Meter Berekynthia, Meter Gallisia, Meter İdaia, Meter Aspordene, Meter Angistis veya Agdistis gibi dağ adından oluşan sıfatlarla anıldığını da görmekteyiz.¹¹⁹ Bu sıfatlar tanrıçanın belli yerlerle bağlantısını pekiştirmekle birlikte tanrıçanın özünde "dağların anası" olduğu bilgisini de taşırlar.

Tanrıça Roma'da devletinin esenliğini sağlayan ve koruyan bir kimlik ile Roma panteonunda kendisine yer bulmuştur. Tanrıçanın kazandığı bu nitelik, İ.Ö.

¹¹⁵ Vermaseren, M.J., (1966): *The Legend of Attis in Greek and Roman Art*:s. 1-12.

¹¹⁶ Roller, 2004: 268

¹¹⁷ Catullus LXIII.

¹¹⁸ Çapar, 1979: 178.

¹¹⁹ Borgeaud, 2004: 6.

3.yüzyıldan Erken İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar, O'nun Romalı karakterinde önemli bir öge olarak devam etmiştir. Tanrıçanın kültürünün güçlenmesinde özellikle Cladiuslar'ın etkisi büyük olmuştur¹²⁰ ki bu tarih Thrakia'nın Roma eyaleti olması ile aynı tarihlere denk gelir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kültürün dinsel hayatta önem taşıdığına en önemli göstergesi İ.Ö. 111 yılında yanan Palatine Tepesi'ndeki tapınağın yerine hemen yenisinin inşa edilmesidir. Ayrıca, hala devletle ilişkisinin devam ettiği, sikkeler üzerinde betimlerinin görülmeye devam etmesinden anlaşılmaktadır. Gerçi Magna Mater her zaman Roma'nın geçmişi ile bağlarını sıkılaştıran saygın bir tanrıça konumunda olmuştur. Fakat Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru toplumda ikili bir durum ortaya çıkmış ve bir kesim tarafından hayranlık duyulurken, bazen kültür karşı olan tutumda tutarsızlık gözlemlenmektedir. Bu fikir ayrılığı, tanrıçanın kendisi ile değil, muhtemelen O'nun hadım rahiplerine verilen bir tepkiden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹²¹ Tanrıçanın adına yapılan ayinler ve kurban törenleri bu kişiler tarafından yürütülmektedir.¹²² Tanrıçanın bu hadım rahipleri "Galluslar" hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Roma yurttaşı olmadıkları bilinen Galluslar kadınsı tavırlar ve kıyafetler içindedirler. Roller, Galluslar'ın sadece bu nedenle Roma toplumuna rahatsızlık vermiş olamayacağını, genelde köle olarak kullanılan hadımların, burada kutsal bir mertebeye yerleştirilmiş olmasının, toplumda huzursuzluğa neden olmuş olabileceğini düşünmektedir.¹²³ Ayrıca, kültür için önemli sorunlar doğurmuş olmasına rağmen hadım rahiplerin Roma yaşamında önemini yitirmemesinin nedeninin yasak olanla kutsal olanı bir araya getirmesindeki heyecan verici özgürlükle ilgili olabileceğini düşünmektedir.¹²⁴

Magna Mater onuruna, her yıl, Tanrıça'nın Roma'ya getirildiği gün olan, 4 Nisanda "Megalesia" adı verilen bayramlar kutlanmaktaydı. Bu bayramlarda kutsal ziyafetler ve oyunlar düzenlenirdi ki 10 yıl sonra "Ludi Megalenses" (Megalesia Oyunları) denilen bir sahne performansına dönüşecekti. İ.Ö. 191 yılının 10

¹²⁰ Meyer, 1999:113.

¹²¹ Roller, 2004: 279.

¹²² Çapar, 1979: 178.

¹²³ Roller, 2004: 305.

¹²⁴ a.g.e. 295.

Nisan'ındaPalatine Tepesi'ndeki Tanrıçanın tapınağının inşası ile Megalesia devletin takvimine eklenmiş ve böylece resmi bir kutlama haline gelmiştir.¹²⁵ Bu tarihten sonra 4-10 Nisan tarihleri arasında düzenlenen bayram, bütün Roma halkının katıldığı milli bir bayram niteliği kazanmıştır. Kutlamaların birinci gününde Tanrıça'nın tapınağına sunularda bulunulmakta, üçüncü günde oyunlar oynanmakta, en son gün ise en popüler etkinlik haline gelen yarışlar düzenlenmekteydi.¹²⁶ Düzenlenen ziyafetlerde "morettum" adı verilen, çeşitli baharatlar, sarımsak,sirke,yağ,peynir ve tuzdan oluşan bir yemek yenmekteydi.¹²⁷ Ayrıca Roma Dönemi'nde tanrıçanın en önemli festivallerinden biri sayılan 15-28 Mart tarihleri arasında kutlanan "Hilaria"bayramı düzenlenmekteydi. Attis'in ölümü ve yeniden dirilişinin anıldığı bu tarihler arasındaki ritüeller şu şekildedir:

15 Mart: Üflemeli çalgılar ile giriş.Dokuz günlük period boyunca ekmek, nar, ayva, domuz eti ve balık dietine girilir,içecek olarak sadece süt içilebilirdi.

22 Mart: Ağaç ritüeli. Tanrıça için kutsal olan çam ağacının dibinde koç kurban edilir ve daha sonra ağaç kesilerek PalatineTepesi'ne taşınır.

23 Mart: Yas günü. Attis'in ölümüne yas tutulur.

24 Mart: Kanlı gün. İnsanların çılgınca kendilerini kırbaçladıkları ritüeller içerir. Ayrıca çam ağacı Attis'in ölümünü sembolize ederek gömülür.

25 Mart: Kutlama günü. Attis'in yeniden dirilişi kutlanır.

26 Mart: Dinlenme günü.

27 Mart: Arınma günü. Alma nehrine girilerek yıkanma ritüeli gerçekleştirilir.¹²⁸ Ayrıca İ.S. 160 yılından sonraki "Taurobolium" olarak adlandırılan bütün boğa kurban etme ritüelleri tanrıça onuruna yapılmaya başlanmıştır.¹²⁹

RomaDönemi'nde Anadolu'da ise Ana Tanrıça'nın kültü hala güçlü, hatta Pessinus ve bazı Batı Anadolu kentlerinde Hellenistik Dönem'dekinden daha iyi kanıtlanabilir durumdadır. Roma'nın egemenliğini genişletmeye başlaması ve Anadolu'da giderek yayılmasıyla, Phrygia'da doğup, Hellenleşerek Batı Anadolu

¹²⁵ James, 1959: 170.

¹²⁶ a.g.e.

¹²⁷ Borgeaud, 2004: 65.

¹²⁸ Turcan, R.,(1997): *The Cult of the Roman Empire*: 44-47; Borgeaud, 2004: 90-91.

¹²⁹ Fear, A.T., (1996): "Cybele and Christ", *CybeleAttisandRelated Cults*, Eugene Lane, ed., Brill: 41.

üzerinden Roma'ya giden kült, Anadolu'ya Romalılaşmış olarak geri dönmüştür. Kült tekrar Anadolu'ya geldiğinde, güçlü bir Hellen Meter'i ile karşılaşmıştır.¹³⁰ Romalı Magna Mater, Meter ile birleşerek gelişimini devam ettirmiştir. Phrygia'da da saygınlığını korumaya devam ettiği bilinmektedir. Fakat genel olarak Tanrıça'nın en önemli tanrısal varlık olarak anıldığı kentler oldukça azdır. Roller bunun nedeninin Magna Mater'in Roma Dönemi'nde saygın başka tanrılar ile kültürünün birleşmesi ile alakalı olduğunu düşünmektedir.¹³¹ Örneğin, Pergamon'da Tanrıça kendisine, Zeus'un doğum yeri olan Pergamon akropolisinin en yüksek tepesinde Zeus'u doğuran "Ana" olarak yer bulmuştur.¹³²

Kent merkezlerinde kült devamlılığını sürdürse de, Tanrıçanın meskeni yine dağlar ve kırsal bölgelerdi. Her ne kadar Phrygia bölgesinde, halkın artık savunmaya ihtiyacı kalmaması ile ilgili olarak dağ tapınaklarında nüfus azalsa da Midas Kenti'nde dağ tapınakları devam etmekteydi.

1.5.1. İkonografisi

Tanrıçanın Roma Döneminde ikonografisine bakıldığında, Hellenistik Dönem'de görülen ikonografinin, bir takım yenilikler dışında, değişiklik olmadan devam ettiği görülür. Bir niş içerisinde, kucağında veya yanında duran aslan ile tamamen giyimli olarak elinde tympanon ve patera tutar şekilde, tahtta oturarak bazen meşaleli bir figür, bazen genç bir figür (Attis), bazen de iki yanında duran başka kişilerle birlikte betimlenir.¹³³

Roma Dönemine tanrıçanın başındaki kale biçimli taç yaygın kullanılan bir ikonografik özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu taç, tanrıçanın kentin koruyucusu olma özelliğinin bir simgesidir.¹³⁴ Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmış olsa da, Roma Dönemi'nde yaygın bir şekilde, tanrıçanın vazgeçilmez bir öğesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca pek sık görülmesi de Tanrıça aslanların çektiği bir

¹³⁰ Roller 2004: 313.

¹³¹ a.g.e. 328.

¹³² Plutarkhos, *De fluv.* 13.4. (Şahin, 2012: 219' dan alınmıştır.)

¹³³ Çapar, 1979:176.

¹³⁴ a.g.e. 177.

arabanın içerisinde betimlenir. Tanrıçayı bir aslanın sırtında gösteren eserlerde bulunmaktadır. Bunların Pergamon'da ve diğer Anadolu yerleşmelerinde de karşılaşılan bir tip sergilemesi nedeniyle Pergamon'da öne çıkan bir Hellen modeli olduğu düşünülmektedir.¹³⁵

Roma Dönemi'nde özellikle de erken dönemlerde kozalak tanrıça için önemli bir simge haline gelmiştir. Bunun, Attis'in kendini bir çam ağacı altında hadım edişi ile ilgili olduğu bilinmektedir. Ayrıca kozalağın tanrıça ile İda arasındaki bağı anımsattığı da düşünülmektedir.¹³⁶ Ovidius tanrıçayı Roma'ya getiren gemilerin, Aeneas'ı Roma'ya getiren gemilerle aynı ağaç, yani çam ağacından yapıldığını söylemektedir.¹³⁷

Tanrıça, sadece birkaç anıtta rastlanabilse de, Roma Dönemi'nin getirdiği bir yenilik olarak festival veya şölen sahneleri içerisinde de betimlenmektedir.¹³⁸ Bunlardan en bilineni Palatine Tepesi'ndeki üçüncü Magna Mater Tapınağı'nda görülen, tanrıçanın kale şeklinde taç giyerek, yanında yine aslanları ile oturduğu ve Attis'in de yer aldığı şölen sahnesidir. Burada teflere dayanmış erkek figürler görülür. Zil, tympanon, dümbelek, flüt gibi müzik aletleri, onun orgiastik âyinlerinde kullanılan müzik aletleridir.¹³⁹

¹³⁵ Roller, 2004: 301.

¹³⁶ a.g.e.: 269.

¹³⁷ Ovidius, *Fasti*: 4.273-77; 4.251-54.

¹³⁸ Roller, 2004:296.

¹³⁹ Çapar, 1979: 177.

2. THRAKİA'DA ANA TANRIÇA

Matar kültürünün, içinde kendinden önceki ve çağdaş kültürleri barındırdığı varsayımının bir açıdan doğru olduğundan bir önceki bölümde bahsetmiştik. Fakat ister erken, ister çağdaş kültürler olsun hiçbir Anadolu kültürü, baş tanrı olarak bir tanrıçayı ritüelleri ve sosyal hayattaki yeri ile Phrygialılar gibi görmemiştir. Phrygialılar'ın "Ana"sı gerek ikonografisi gerekse kült uygulamaları ve sembolleri ile Anadolu kültleri arasında üniktir.¹⁴⁰

Roller, eğer Phrygia'nın tanrıçasının kökenini Anadolu'da bulamıyorsak, Anadolu dışında aramak gerektiğini ve cevabın Phrygialılar'ın Thrakia kökeninde yattığını düşünmektedir.¹⁴¹ Thrakialılar'ın Phrygialı Ana ile benzer karakteristik özellikler taşıyan önemli bir tanrıçaya taptıkları bilinmektedir.¹⁴² Phrygialı Ana Tanrıça'nın kökeninin Thrakia kültlerinde yattığı önerisini, bu iki kültürün dinsel uygulamalar arasındaki birçok benzer nokta ile açıklamaya çalışır. Phrygialı Ana gibi Thrakialı tanrıçanın da, başta aslan ve yırtıcı kuşlar olmak üzere vahşi hayvanlarla betimlenmesi, her iki tanrıçaya da dağ tapınaklarında ve yüksek yerlere kurulmuş alanlarda tapınılması gibi benzerlikler ile Ana Tanrıça Kültü'nün Phrygialılar ile Thrakia'dan Anadolu'ya gittiğini savunur.¹⁴³ Thrakialılar da Phrygialılar gibi tanrıçalarını kentin ve devletin koruyucusu olarak görürler. Her iki kültür içinde benzer olan tanrıçanın bu statüsü, Phrygialı Ana ile Thrak tanrıçasının ilişkisinde kayda değerdir.¹⁴⁴ Ayrıca Phrygialı tanrıçanın ikonografisini Anadolu'da komşu kültürlerin betimlerinden alarak oluşturulmuş olmasını yine Phrygialılar'ın Thrakia kökeni ile ilişkilendirir. Çünkü Thrakialılar kendi tanrılarını antropomorphik biçimde betimlememişlerdir.¹⁴⁵ Gordion, Boğazköy ve Anadolu'nun diğer şehirlerinden, Phrygialılar'ın erken dönemlerde tanrılarını şematik formlarda

¹⁴⁰Roller, 2002:683.

¹⁴¹ a.g.e.

¹⁴²a.g.e. 684

¹⁴³Roller, 2003:161

¹⁴⁴Roller, 2002:684.

¹⁴⁵Bogh, 2009:23.

betimlediklerini kanıtlayan idoller ele geçmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca Phrygialılar'ın tanrıçanın ikonografisini diğer kültürlerin etkisi ile yaratmış olmaları da, başta Phrygialılar'ın kafasında tanrıçaları için bir betimin bulunmadığını kanıtlar niteliktedir.

Herodotos, Phrygialılar'ın kökeninin erken 1. binde Thrakialılar'ın hakim olduğu Güney Doğu Avrupa'ya uzandığını söylemektedir.¹⁴⁷ Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü ile ilgili yapılacak araştırmalar, bu köken üzerinden bir göç sorusu ile başlamaktadır. Gordion ve Boğazköy'de bulunan, Troya'nın VIIb² (İ.Ö.1020-950) tabakası ve güneydoğu Balkan keramikleri ile benzerlik gösteren yeni tip keramikler, en erken İ.Ö.1200'den sonra Hititler'in ardından burada, dışarıdan gelmiş yeni bir kültürü işaret ederek göç teorisini desteklemektedirler.¹⁴⁸ Bu görüşü desteklemek için, ölü gömme adetlerindeki benzerlikler (tümülüsler ve dolmenler) ile de Thrakialılar ve Phrygialılar arasındaki yakınlığı vurgulamak istense de B. C. Boegh bu durumun sadece Thrakia ile sınırlı olmadığını, başka yerlerle de paralel örnekler bulunabileceğini düşünmektedir.¹⁴⁹

Phrygialılar'ın Thrakia'dan göç ettiği fikrine karşı olan görüşler de bulunmaktadır. Gordion'da bulunan keramiklerin Anadolu'nun bronz çağı yerel üretim malları olabileceği savunanlar, ayrıca göçün doğudan güneydoğuya doğru da olabileceğini söylemektedirler. Ayrıca Thrak dilinin Phryg dilinde hiç etki bırakmamış olması da göç tezine karşıt görüş oluşturmaktadır. Bunların dışında Gordion'da ele geçen Balkanlar'ın keramiklerine benzetilen keramikler, Miken ve Kıbrıs keramikleri ile de benzeşmektedir ve göçün kanıtlayıcısı olarak kullanılmayacağını düşünenler de bulunmaktadır.¹⁵⁰

Thrakia bölgesinde Ana Tanrıça tapımı üzerine yapılan çalışmalar tezin giriş kısmında görüldüğü üzere oldukça sınırlıdır ve bunların bir kısmı Phryler ve Thrakia arasındaki bağlantıya yoğunlaşırken, bir kısmı Thrakia'nın yerel tanrıçasına odaklanmıştır. Bir göçün varlığından kesin olarak bahsedilemese de Anadolu ile Thrakia'nın benzer kültürel özellikleri dikkate değerdir. Her ne kadar İ.Ö. 5. yüzyıla

¹⁴⁶Roller, 2003: 162-163; Roller, 2004: 77-78, fig.15.

¹⁴⁷Herodotos: 7.73

¹⁴⁸Bogh, 2009:15.

¹⁴⁹a.g.e.

¹⁵⁰Karşıt görüşe ait kaynakları görmek için bkz. Bogh, 2009:15-16.

kadar Thrak tanrıçasını tanımamızı sağlayacak herhangi bir yazılı belge ve kült uygulamalarına dair bir bulgu bulunmasa da, şu kesin olarak bilinmektedir ki, erken Demir Çağı boyunca hem Phrygia’da hem de Thrakia’da güçlü bir kadın tanrıçaya tapınılmaktaydı.¹⁵¹

2.1.Thraklar’ın Büyük Tanrıçası

Thraklar’ın sadece tek bir tanrıçaya taptıkları bilinmektedir.¹⁵² Bu, Herodotos’un Thraklar’ın tanrılarını sayarken Artemis, Ares, Dionysos ve Hermes isimlerini sayması ve burada sadece bir tanrıçanın adını kullanması ile desteklenebilmektedir.¹⁵³ Bu görüş, A. Fol’un Thrak panteonuna dair teorisi ile destek bulmaktadır. Bu teori birçok bilim adamı tarafından, olduğu gibi veya ufak değişiklikler ile kabul edilmiştir. Teoride her şey Büyük Ana ile başlar. Tanrıça kendi kendini hamile bırakarak, hem yeryüzünü hem de yeraltını temsil eden tanrısal oğlu güneşi doğurur. Daha sonra oğlu ile gizli bir şekilde evlenir. Bu evlilik karanlık ve aydınlığın birleşmesi olarak yorumlanmaktadır. Bu evlilikten doğan çocuk yeryüzünün rahip kralıdır ve Sabazios Dionysos veya Apollon olarak nitelendirilir.¹⁵⁴ Thrak dininde Tanrıça genellikle “Ana-Oğul” ilişkisi ile yer almıştır.¹⁵⁵ Tanrıçaya genellikle yüksek dağ dorukları veya mağaralarda tapınılır, kaya ve taşlar da kült açısından önem taşırlar.¹⁵⁶ Özellikle mağaraların altında, arındıran ve hayat veren suyun aktığına inanılır ve bu mağarada, Büyük Tanrıçayla özdeşleşen parlak bir metal, gümüş bulunur.¹⁵⁷

Birkaç tanrı ve sadece tek bir tanrıçadan oluşan Thrak panteonunda Büyük Tanrıça, tarih öncesi dönemden Roma Dönemi’ne kadar farklı isimlerle tek bir tanrıça olarak tapım görmüştür. Thrakia’nın önemli kentlerinden biri olan Kabyle’nin

¹⁵¹Roller, 2003:162.

¹⁵² Roller, 2002: 684; Fol, 1998: 86.

¹⁵³ Herodotos, V.7.

¹⁵⁴Fol, V., (2008): *Orpheus the Thracian*, Sofia: s.58.

¹⁵⁵ a.g.e.

¹⁵⁶Fol A., (2000) : “Hidden in the Names”, *Ancient Thrace*, Sofia: s. 76.

¹⁵⁷a.g.e.

en önemli tanrıçası Phosporos'tur.¹⁵⁸ Thrak Kralı kendini Hera veya Athena'nın oğlu olarak gösterir. Herodotos'un Artemis olarak bahsettiği, aslında Kratinos¹⁵⁹ ve Platon'un¹⁶⁰ Bendis olarak söz ettiği Thrakia'nın büyük tanrıçasıdır. Aristophanes, ona Megale Theos (Büyük Tanrı) der ki, aslında Bendis ile eşittir.¹⁶¹ Aristophanes burada Thrakialılar'ın en önemli tanrıçasına vurgu yapmak istemiş olabilir ve belki de bu önemli tanrıçanın özel bir ismi yoktur.¹⁶² M. Eliade ise Herodotos'un bahsettiği Thraklar'ın "Artemis"inin Thraklar tarafından Bendis ve Kotyto ile özdeşleşmesinin sebebinin Trakya dağları ve vahşi doğası olabileceği yorumunu yapmaktadır.¹⁶³ Tıpkı Ares'in bir Thrak tanrısı haline Onlar'ın savaşçılık yetenekleri nedeniyle gelmiş olabileceği gibi, Bendis ve Kotyto'nun da Demeter değil de Artemis ile yakınlaştırılmış olabileceğini düşünmektedir.¹⁶⁴ Birçok bilim adamı tarafından Thrakialı tanrıçanın, aslında Ana Tanrıça olarak tapım gördüğü kabul edilmektedir. Roller, Bendis, Perke, Kotyto gibi isimlerin birer epithet olduğunu ve aslında bu isimlerin, Hellenler'in Thrakialı büyük tanrıçayı ifade etmek için kullandıklarını düşünmektedir.¹⁶⁵ Ayrıca bu farklı isimlerin epithet ya da tek bir tanrıçayı niteleyen farklı isimler değil de farklı farklı Thrak tanrıçalarına ait Hellen isimleri oldukları da düşünülmektedir.¹⁶⁶ Thraklar, Hellenizmin etkisi altına girmeden önce tanrılarını anthropomorphik formda betimlememişlerdir. Bu durum onların tanrılarını nasıl gördüklerini anlamamızın önünde büyük bir engel oluşturur. İ.Ö. 4. yüzyıl ile birlikte görülmeye başlayan betimler çoğunlukla Hellen tanrılarının formundadır. Fakat yine de bu Hellenleşmiş figürlerin ardında yerel ve orijinal tanrılarının izlerini görmek mümkündür.¹⁶⁷ Hellen tanrılarının isimlerini de kendi tanrılarını için kullanmışlar, fakat bazen Apollo *Derainos*¹⁶⁸ gibi yerelephithetler eklemişlerdir. Kendi yerel tanrılarını bir şekilde Hellen panteonundaki tanrılarla özdeşleştirmişlerdir. Örneğin sağlık tanrısı Thrakia'da, Yunanistan'da olduğundan daha çok öne çıkmasına

¹⁵⁸ Bogh, 2009: 23.

¹⁵⁹ Kratinos: 85 K-A. (Cohen, B.(ed.), 2000: 386'dan alınmıştır.)

¹⁶⁰ Platon, *Devlet*, 327a.

¹⁶¹ Aristophanes, frag. 368

¹⁶² a.g.e.

¹⁶³ Eliade, M., (2003): *Dinsel İnaçlar ve Düşünce Tarihi*, İstanbul: s.190.

¹⁶⁴ a.g.e.

¹⁶⁵ Roller, 2003: 162.

¹⁶⁶ Bogh, 2009: 23.

¹⁶⁷ Bogh, 2009: 24.

¹⁶⁸ Isaac, B. H., (1986): *Studies of the Dutch Archeological and Historical Society*, Leiden: s. 107.

rağmen, Hellen formunda Asklepios kimliği ile özdeşleşmiştir.¹⁶⁹ Roma Dönemi'nde ise HeraThrakia'nın kıyı şehirlerinde öne çıkmaktadır¹⁷⁰ki, Bogh Hera'nın burada Thrakia'nın güçlü tanrıçasının Roma kostümleri içinde betimlenmiş hali olabileceğini söyler.¹⁷¹

Bu yoğun Hellen ve Roma etkisinden sonra Thrakialılar'ın gerçekte kendi tanrıçalarını nasıl gördükleri tam olarak anlaşılamamaktadır. Fakat Hellen formunda sürekli olarak tekrarlanan özellikleri, tanrıçanın özündeki niteliklere dair önerilerde bulunmaya yeterlidir. Genellikle Hellen Artemis'ine benzer şekilde kırsal bölgelerle güçlü bir bağlantısı olmuş, av ve vahşi doğa ile özdeşleşmiştir. Hem Hellen hem de Thrakia'nın yerel sanatında avcı olarak tasvir edilmiştir. Bu avcı tanrıça, Herodotos'un Thrak tanrılarında sayarken Artemis diye bahsettiği, fakat Hellen kültüründe daha çok Bendis olarak karşımıza çıkan Thrakia'nın büyük tanrıçasıdır.

2.2. Dağ Tanrıçaları Rheskynthis/Zerynthios ve Ganea

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Phrygia'nın Ana Tanrıça'sının çoğunlukla dağ ve yüksek kayaların dorukları ile özdeşleştirilerek, hem epigrafik eserler hemde antik kaynaklar ile kanıtlanan "Μήτηρ ὄρεία" (Dağ Ana) olarak anıldığı bilinmektedir. Fakat bu inanış biçimi sadece Phrygia ile sınırlı olmadığı, Thrakia'da da iki ayrı tanrıçanın Kybele ile benzer şekilde, dağlar ile özdeşleştirilerek tapım gördüğü bilinmektedir. Thrakialılar'ın bu iki tanrıçaya "Dağ Ana" olarak seslendiklerine dair yazılı kanıtlar bulunmasa da dağ ile ilişkilendirdiklerine dair bazı kanıtlar bulunmaktadır. Bu tanrıçalardan ilki Hera ile özdeşleştirilen Rheskynthis'dir. Thrakia'nın güneydoğusundaki Hebros Dağı yakınlarındaki kutsal dağ Rheskyntion'da bulunan bir tapınakta, Hellenlerin Apollon olarak andığı Zerynthios¹⁷² ile birliktetapım gördüğü

¹⁶⁹Bogh, 2009:24.

¹⁷⁰Tacheva-Hitova, 1983:139.

¹⁷¹Bogh, 2009:24.

¹⁷²Livius, T., *The Story of Rome Book* 38,41.

bilinmektedir.¹⁷³Rheskynthis ve Zerynthius'un tapınımı Zerynthia adında bir başka tanrıça ile ilişkilidir. Zerynthia ismine birçok antik kaynakta rastlanmakla birlikte, genellikle Hekate, Aphrodite veya Rhea ile özdeşleştirilmektedir.¹⁷⁴Tanrıça adını Thrakia'da Ainos (Enez) çevresindeki Apollon'a ait bir tapınak ve Hekate'ye ait bir mağaranın bulunduğu Zerynthius ve Zerynthia olarak anılan kentten almaktadır.¹⁷⁵Zerynthia aynı zamanda Samothrake adasında bir kent olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁶ Tanrıça khitonik bir tanrıçadır ve köpek kurbanları ile onurlandırılır.¹⁷⁷

Thrakia'da dağ ile özdeşleştirilen diğer tanrıça ise Ganea'dır. Tanrıçanın ismi Roma dönemine ait bir adak yazıtı ile bilinmektedir.¹⁷⁸ Altar Thrakia'nın güneydoğusundaki kutsal Ganos Dağı (Işıklar Dağı)¹⁷⁹ çevresinde bulunmuştur. Seuthes'in oğlu Apollonios tarafından "Thea Ganea" (Tanrıça Ganea)' ya adanmıştır ve babasının isminden Thrakia kökenli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁰ Tanrıçanın adını aldığı dağ Ganos ile ilgili olarak çok sayıda antik yazardan bilgi almaktayız.¹⁸¹Dağın Thraklar tarafından önemli bir kült merkezi olarak kabul edildiği bilinmektedir.¹⁸²İlk olarak İ.Ö. 4. yy. da Ksenophon'un bahsettiği¹⁸³ Ganos Dağı'nda daha sonraları

¹⁷³ Theodossiev, N., (2002): "Mountain Goddesses in Ancient Thrace: The Broader Context", *Kernos* 15, Sofia: s. 325.

¹⁷⁴ Livius, 38, 41; Aristophanes, *Peace*, 277-278; Ovidius, *Tristia*, 1, 10, 19; Lycophron, *The Alexandra*, 72-80; Nonnus, *Dionysiaca* XIII, 400.

¹⁷⁵ Smith, W., (1854): *Dictionary of Greek and Roman Geography*, London:s. 1338.

¹⁷⁶ Lempriere, J., (1788): *Bibliotheca classica; or, A classical dictionary*, Oxford; Adam, A., (1816): *A summary of geography and history*, Oxford:s. 858.

¹⁷⁷ Theodossiev, 2002: 325.

¹⁷⁸ Dumont, A. (1892): *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, Paris: 420, no: 88a.

¹⁷⁹ Ganos Dağı ve çevresindeki araştırmalar 2008 yılından itibaren Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem tarafından yürütülmektedir. Koçel-Erdem, Z., (2009): "Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları 2008" 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, Ankara: s. 79-107; Koçel-Erdem, Z., (2010): "Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüze Araştırması" 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, Ankara: s. 385-408; Koçel Erdem, Z., "Preliminary Report of the Tekirdağ Ganos 2009 Survey, *Anatolia Antiqua* XVII: s. 411-426; Koçel-Erdem, Z., (2010): "Tekirdağ Ganos Survey", *Anatolia Antiqua* XVIII: s. 305-320.

¹⁸⁰ Dumont, 1892: 434-437.

¹⁸¹ Theodossiev, N., (1995): "The Sacred Mountain of the Ancient Thracians", *Thracia* 11, Serdica: 371-384.

¹⁸² Koçel-Erdem, Z., (2009): "Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları 2008" 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* ' Cilt, Ankara: s. 93.

¹⁸³ Ksenophon, *Anabasis*, VII, 1, 14.

Strabon'dan ¹⁸⁴ yerel halkın kutsal olarak gördükleri bu dağda tanrılarına tapındıklarını öğrenmekteyiz. Burada bahsedilen muhtemelen Tanrıça Ganea'dır.¹⁸⁵

Thrakia'da kutsal dağlarla bağlantılı farklı kültürler de bulunmaktadır. Örneğin Thrakia'nın kuzeydoğusunda yer alan Kogaionon Dağı'nda Zalmoksis adında bir tanrıya tapınıldığı bilinmektedir.¹⁸⁶ Bir diğer dağ ise Orpheus ve Edonlar'ın mitolojik kralı Rhesos'un tapım gördüğü, Thrakia'nın güneybatısındaki Pangaion Dağı'dır.¹⁸⁷ Dağlar ile birleştirilmiş bu inanış sistemine daha fazla örnek verilebilir. Fakat Rheskyntion ve Ganos gibi direk olarak bir tanrıçaya ait kültürler değildirler.

Thrakia'da "Hieron Oros" (Kutsal Dağ) olgusunun varlığına dair birçok örnek verilebilir. Hatta tümülüslerin dağları sembolize ediyor olabilecekleri de düşünülmektedir.¹⁸⁸ Phrygia'daki inanış sistemi ile olan bu benzerlik ise Phrygler'in Thrakia kökenine bağlanabilir.

2.3. Ana Tanrıça ile Özdeşleştirilen Thrak Tanrıçaları

2.3.1. Bendis

Bendis hakkındaki bildiklerimizin büyük çoğunluğunu Hellen yazını ve sanatçısından öğrendiklerimiz oluşturmaktadır. Thrak yazınının bilinmeyişi ve inanış sistemlerinin doğa ile olan iç içeliği Thrak tanrılarını, onların gözünden tanımamızın önünde engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla Thrakialı Tanrıça Bendis'i Hellen gözüyle tanımamıza neden olmaktadır. Birçok yerde karşımıza "Artemis Bendis" olarak çıkacak olan tanrıçanın Artemis ile özdeşleştirilmiş olması, Thrakia'da İ.Ö. 750-550 yılları arasındaki kolonizasyon ile birlikte Hellen kültürünün etkisini göstermektedir. Thrak mitolojisinde Hellen payı ve Hellen mitolojisinde Thrak payı tam olarak kestirilemese de, biz bugün "tutucu" Thraklar'ın Roma Döneminde dahi kendi tanrılarını unutmadıkları bilmekteyiz. Onları bir

¹⁸⁴ Strabon, VII, 56.

¹⁸⁵ Theodossiev, 2002: 326.

¹⁸⁶ Detschew, D., (1976): *Die Thrakischen Sprachreste*, Wien: s.173-175 ve 273.

¹⁸⁷ a.g.e. 349-350.

¹⁸⁸ Theodossiev, N., (2000): "The Sacred Mountain", *NorthWestern Thrace from the Fifth to First Centuries BC*, Oxford: s.53-55.

şekilde Hellen ve Roma panteonuna adapte etmeleri, yukarıda da bahsedildiği gibi onların doğaya inanmaları ve tanrıların personifikasyonlarının bulunmayışı ile ilgilidir. Dışarıdan gelen tanrıları fonksiyonlarına uygun olarak kimi yerel özellikler ekleyip kendi dinsel inanışlarını devam ettirmişlerdir.¹⁸⁹

Tanrıça'nın adı "Bendis" veya "Mendis" olarak bilinmektedir. Bu ad, Hint-Avrupa dilinde bağlamak birleştirmek anlamına gelen "bhendh" kelimesinden gelmekte ve "her şeyi birleştiren" anlamı taşımaktadır.¹⁹⁰ Tanrıça ayrıca doğa, savaş ve avcılıkla da ilişkilendirilir.¹⁹¹ Bazen de ondan Thrakialı ay tanrıçası olarak bahsedilmektedir. Bu özellikleri ile de Artemis'in niteliklerini taşır ki Herodotos Bendis için Thraklar'ın Artemis'i olarak bahsettiğini bilmekteyiz.¹⁹²

Bendis ismi ilk edebi söz olarak İ.Ö. 6.yüzyılda yaşamış olan Ephesos'lu lirik şair Hipponaks'ın hicivli şiirlerinde Kybebe ile birlikte geçer.¹⁹³ Hipponaks, Zeus'un kızına Kybebe ya da Thrakialı Bendis diye seslendiğini kaydeder.¹⁹⁴ Burada Tanrıça'nın Ana Tanrıça ile olan ilişkisi dikkati çekmektedir. Phrygialı Ana Tanrıça'nın, yerel tanrıçalarla özdeşleştirilerek, bölgesel farklılıklarla tapımının devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca Thrak ve Phryg akrabalığı ve kültürleri, ritüelleri, inançları arasındaki benzerlik de dikkate alındığında Phrygpanteonundaki Ana Tanrıça Kültü, Thrak panteonuna da hakim bir kült olarak karşımıza çıkmaktadır. Strabon, Bendis Kültü'nün Phryg karakteri taşıdığından bahsetmektedir.¹⁹⁵ Ayrıca Bendis'i Kotytto ile de özdeşleştirir. Bendis'in Kotytto ve Aksiokersa gibi diğer Thrak tanrıçaları ile birlikte Ana Tanrıça Kültü'nü Thrakia'da devam ettirdiği düşünülmektedir.¹⁹⁶

Fig. 8'de Paros adasında ele geçmiş, İ.Ö. 350-25 yıllarına tarihlenen bir kabartmada karşımıza çıkan Bendis, Meter ile birlikte betimlenmiştir.¹⁹⁷

¹⁸⁹ Dönmez-Öztürk, F., (2007): "Thrakia Tanrıları ve Kültürleri", *Arkeoloji Sanat*125: s.52.

¹⁹⁰ Fol, 2000: 77.

¹⁹¹ Tsiafakis, D., (2000): "The Allure and Repulsions in the Art of Classical Athens", *Not the Classical Ideal Athens and Construction of the Other in Grek Art*, ed.Beth Cohon, Leiden: s. 386.

¹⁹² Herodotos, V. 7.

¹⁹³ Hipponaks, fr. 127; Masson, 1962: 89 ve 168.

¹⁹⁴ Roller, 2004: 132.

¹⁹⁵ Strabon, X-3,16.

¹⁹⁶ Dönmez, 2007: 55.

¹⁹⁷ Bodnar, E.W., "A Quarry Relief on the Island of Paros", *Archaeology* 26, 1973: s. 270-277.



Fig. 8: Meter ve Bendis Kabartması, Paros Adası.

Kabartmadaki yazıta göre Odrysiyalı Adamas adlı bir Thrakialı tarafından Nymphalar'a adanmıştır. Kabartma aşındığından dolayı çok seçilemese de oturarak kucağında bir aslan ile betimlenmiş olan Meter'in yanında duran figürün elinde meşale tutan Bendis olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁸

Bendis, Artemis ile olan bu ilişkisinden dolayı Artemis ile karşılaştırılan Hekate ve Persophone ile de ilişkilendirilmektedir. Artemis ve Bendis'in ilişkilendirildiği niteliklerle, Artemis'in Hekate ile ilişkilendirildiği özellikler birbirine yakındır.¹⁹⁹ Bendis tasvirlerinde elinde meşale ile betimlenmektedir. Bu, Tanrıça'nın Piraeus'da düzenlenmekte olan meşale yarışları ile ilgilidir. Fakat meşale aynı zamanda Hekate'nin de atribüsüdür.

2.3.1.1. Bendis Kültünün Atina'da Kabulü

İ.Ö. 430-29 yılında Bendis kültünün Atina'ya resmi olarak giriş yaptığı bilinmektedir.²⁰⁰ Bu resmi kabulün nedeni, Peloponnesos Savaşı hazırlıklarında olan

¹⁹⁸Bodnar, 1973: 270-275.

¹⁹⁹Isaac 1986:108.

²⁰⁰ Cohen, B., (2000): *Not the Classical Ideal, Athens and the Construction of the other in Greek Art*, Brill: s. 386.

Atina'nın Thrakia'nın ittifakını sağlamak istenmesidir.²⁰¹ Thrakia'nın tahıl zenginliği ve Thrak kralı Sitalkes'in askeri gücünü göz önüne alan Perikles, hem kralla iyi ilişkiler kurmak ve askeri bir ittifak sağlamak, hem de Atina'da yaşayan Thraklar'ın sadakatini sağlamak için böyle bir yola başvurmuştur. Thukydides'den ²⁰² öğrendiğimiz üzere, kralın oğlu Sadakos, Atina yurttaşlığına kabul edilmiştir ki Perikles'in amacına ulaştığını ve Thrakia'nın sadakatini kazandığını; Thrak kralının kendisine gelen ve amacı savaş sırasında Thraklar'ı Sparta tarafına çekmek olan Sparta elçilerini tutuklayıp Atina'ya teslim ederek bağlılık işaretini vermesinden anlamaktayız. İ.Ö. 5.yüzyılın ortalarında yaşamış, önemli komedi yazarlarından biri olan Kratinus'un "Thrakialı Kadınlar" adlı komedisinde, Bendis'in avcı olarak betimlendiği bilinmektedir.²⁰³ Eserin çok küçük bir bölümü günümüze geldiğinden, bu oyunda Bendis ve Thrakialılar'ın ne şekilde tasvir edildiğini belirlemek güçtür. Yine de eserde Bendis'den bahsediliyor olması İ.Ö. 440'lı yıllarda Atina seyircisinin Thrakialı Tanrıça'ya tanık olduğunu gösterir.

Resmi olarak kabul edilen bu kült için Piraieus'da Tanrıça onuruna "Bendideia" olarak adlandırılan bir festival düzenleniyordu. Thargelion (Kasım) ayının 19 ve 20.gününde düzenlenen bu festival hakkında en kapsamlı bilgiyi Platon'dan öğrenmekteyiz. ²⁰⁴ Festivale bizzat katılan Platon'un festivali çok beğendiği şu satırlarından anlaşılmaktadır.

*"Dün hem tanrıçaya dua etmek hem de ilk defa onun adına gerçekleştirilecek bir festivalin nasıl olacağını görmek için Ariston oğlu Glaukon ile Piraieus'a gittik. Bizim yerli Atinalıların tertiplemediği festival alayı muhteşemdi; ama Thraklar'ın da onlardan aşağı kalır tarafı yoktu"*²⁰⁵

Platon'un bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi festivalde dikkati çeken önemli bir nokta da Atinalılar ile Thraklar'ın kutlamalara birlikte katılmalarıdır. Fakat Thraklar ve Atinalılar için ayrı tören alayı kuruluyordu. Ayrıca

²⁰¹ Tsiafakis, 2000: 386.

²⁰² Thukydides, (1976): *Peloponnesos Savaşı*, çev: T. Gökçöl, İstanbul: II-67.

²⁰³ Edmonds, J. M., (1957): *The Fragments of Attic Comedy Vol.1.*, Leiden: 45-49, fr. 71-84; Tsiafakis, 2000: 386.

²⁰⁴ Dönmez-Öztürk, 2007: 56.

²⁰⁵ Platon, *Devlet*, 327a.

Piraeus'da kurulmuş olan ilk yabancı kült olan Bendis kültü için resmi örgütlenme ve yönetim kurumları bulunmaktaydı. Yurttaş olanlar ve olmayanlar ayrı yönetim organları altında örgütlenmekteydiler. "Thiasos" yurttaş olmayanlara yönelik kurum ve "Orgeones" kahraman ve yabancı kültürleri yönetmek için oluşturulan dinsel kurumları denetleyen bir yurttaş gurubu olarak düzenlenmişti.²⁰⁶ İ.Ö. 3.yüzyılın ortalarına ait bir yazıtta Bendis kültü için Piraeus'un merkezinde özel Thrakia yolu bulunduğundan söz edilmektedir.²⁰⁷ Yine Platon'dan şenliklerde geceleri atlı meşale yarışları yapıldığını öğrenmekteyiz. Platon şenlikten muhteşem olarak söz eder ancak şenliklerde, büyük tanrıların ayinlerinde uygulanan tipik ritüeller gibi zevk verici bir karakter için herhangi bir ipucu vermez. Ayrıca Titus Livius'dan öğrendiğimiz kadarıyla Tanrıçanın Thrakia'da bir tapınağı bulunmaktaydı. Livius, Roma askerlerinin bir bölümünün Thrakia'da aşağı Hebrus dolaylarında bulunan Bendis Tapınağı yakınlarında konakladıklarını kaydeder.²⁰⁸

Tanrıça'ya dair Piraeus'da yapılan bu festival haricinde antik kaynaklardan, Munikhia Tepesi'nde de bir tapınak veya tapım merkezi olduğunu öğrenmekteyiz. Ksenophon, Hellenika'da Munikhia Muharebesi'nden bahsederken burada bir Bendideion'un varlığından söz eder:

*"Kentliler gelip Hippodemos meydanında toplandılar ve Munikhia Artemisi'nin Tapınağı ile Bendideion'a giden yolu genişliğince kaplayacak şekilde dizildiler..."*²⁰⁹

Artemis tapınağının bulunduğu yere Bendis için bir tapım alanı oluşturulmuş olması tesadüf olmasa gerektir. Böylece muhtemelen hem Artemis ile bir tutulan hem de ondan farklı ve doğulu bir kült olduğu her zaman vurgulanan Tanrıça için olası tapınağın Artemis kutsal alanına yapılması, O'na tapmanın uygun olduğu mesajı, Artemis'in güvencesiyle verilmeye çalışılmış olmalıdır. Aynı amacı, yani dışarıdan getirilmiş olan bir kült olarak, Bendis'i yurttaşlarına kabul ettirme çabasını, **Fig. 9**'da Tübingen'den kırmızı figürlü bir Skyphos üzerinde de sezmekteyiz²¹⁰ Burada

²⁰⁶ Roller, 2004: 215.

²⁰⁷ IGII2, 1283; Wilhelm, 1902: 127-139.

²⁰⁸ Livius, T., *The Story of Rome Book 38*: 41.

²⁰⁹ Ksenophon *Hellen Tarihi*: 50.

²¹⁰ Simon, E., (1953): *Opfernde Götter*, Berlin: s. 25-26.



Fig. 9: Kırmızı figürlü Skyphos, Tübingen

Bendis, Hellen mitolojisinin en eski tanrıçası olan Themis ile birlikte betimlenmiştir.²¹¹ Themis'in Bendis'e bir adak kabı olan "kanoun" uzatması, Bendis'e tapmanın uygun olduğunu göstermek amacı gütmektedir.²¹² Vazo üzerinde Bendis tilki derisinden başlığı ve geyik derisinden pelerini, kısa eteği ve Thrak çizmeleri ile bir avcı olarak betimlenmiştir. Tıpkı Artemis gibi yanında bir geyik görülmektedir. Fakat doğulu giyimi ile Artemis'den ayırabilmekteyiz. Themis ise sağ elinde Bendis ile ilişkili meşale yarışlarının sembolü olarak bir meşale taşımaktadır. Aynı vazounun arka yüzünde Artemis betimlenmiştir.

Bendis kültü Trakya dışında Bithynia bölgesinde de karşımıza çıkmaktadır. Bithynia bölgesinde en önemli bahar aylarından birisi Bendideios olarak adlandırılması bir rastlantı olmasa gerektir.²¹³ Bendis'i I. Nikomedes'in Bithynia sikkelerinde²¹⁴ de görmekteyiz (Fig. 10) ki bunlarda Bithynia'da bir Bendis kültüründen bahsetmek için kanıt oluştururlar. O. Yağız bu sikkedeki Bendis'in giydiği başlık ile benzerlik kurarak Heraion Teikhos sikkelerindeki kadın başlarının da Bendis olarak yorumlanabileceğini belirtmiştir.²¹⁵



Fig. 10: Bendis tipli sikke, Bithynia

²¹¹ Tsiafakis, 2000: 386.

²¹² Roller, 2004: 181.

²¹³ Dönmez-Öztürk, 2007: 55.

²¹⁴ Gocheva, Z.-Popov, D., (1986): "Bendis", *LIMC* III, 1: 95-97.

²¹⁵ Yağız, O., (2008): "Les images de culte sur les monnaies des Thraces", *Anados* 6/7/2006-07, Trnava, 2008: s.490, Fig. 1/14-15.

2.3.1.2. İkonografisi



Fig. 11: Kırmızı figürlü kase, Verona.

Tanrıça ikonografik açıdan incelendiğinde genellikle Artemis gibi bir avcı olarak gösterilmektedir.²¹⁶ Hatta kimi zaman onları ayırt etmek oldukça güçtür. Kimi kaynaklarda Bendis olarak bahsedilen figürün bir başka kaynakta Artemis olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Tanrıçanın bilinen en eski tasviri yaklaşık İ.Ö. 435-30 yıllarına ait Phiale ressamına atfedilen, Verona'dan Kırmızı Figürlü bir kaseinin tondosunda betimlenmiştir (Fig. 11).²¹⁷ Bendis

kültünün kabulü ile çağdaş olan bu vazoda Tanrıça Kratinos'un tasvir ettiği gibi avcı olarak, elinde iki mızrak tutar ve sola doğru koşar bir şekilde betimlenmiştir. Bazı betimleniş şekilleri ise Artemis ile tıpatıp benzerdir. Örneğin Burouron Müzesi'nden Artemis kabartmasının Piraieus'dan Bendis kabartması ile aynı kompozisyona sahiptir (Fig. 12-13). Burada Bendis'i giyimindeki kimi farklılıklardan ayırt edebilmekteyiz. Bendis Phryg başlığı, mantosu ve uzun Thrak çizmeleriyle Artemis'den ayrılır. Kimi zaman elinde Piraieus'daki meşale yarışlarının sembolü bir meşale, kimi zaman da avcı kimliğini destekler mızrak tutar şekilde gösterilmiştir.



Fig. 12: Bendis, Piraieus.

²¹⁶ Dönmez-Öztürk, 2007: 55.

²¹⁷ Oakley, J., (1990): *The Phiale Painter*: 33-34.



Fig. 13: Artemis, Brauron Müzesi.

Fig. 14'de Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan İ.Ö. 370-360 yılları arasında tarihlenen, Bendis Ressamı'na ait kırmızı figürlü bir Krater üzerinde de Tanrıça diğer Hellen tanrıları ile birlikte betimlenmiştir. Burada da Bendis Apollon ve Hermes tarafından karşılanmaktadır. Thrak giysileri içerisindeki Bendis bir elinde bir mızrak diğer elinde ise Apollon'a sunduğu bir adak kabı taşımaktadır. Apollon ise bir elinde defne dalı, diğer elinde ise tanrıçaya sunduğu bir tavşan tutmaktadır. Burada da diğer örneklerde olduğu gibi Bendis'e tapınmayı meşrulaştırma çabası gözlenmektedir. Hellen mitolojisinin önemli tanrılarından biri olan Apollon'un burada Bendis'e sunuda bulunması O'nu yücelten bir anlam taşımaktadır.



Fig. 14: Bendis, Krater, Boston.

2.3.2. Kotytto

Thrakia'daki en eski kùltlerden biri olan Ana Tanrıça Kùltü ile bağdaştırılan bir başka tanrıça da Kotytto'dur. Tanrıçanın adı Kotys olarak da anılmaktadır. Etimolojisi tam olarak bilinmese de "her zaman görünen" anlamında bir kelime olduğu düşünölmektedir ve Kybele, Bendis gibi Kotytto da Ana Tanrıça ile bir tutulur.²¹⁸

Thrak dilinde "Büyük Ana Tanrıça'nın oğlu" olarak rahip kral mertebesindeki kralın ismi, Tanrıçanın adlarından üretilmektedir. Thraklar'ın rahip-kralı Kotys, direk olarak Kotytto'nun isminden oluşmuştur ve Kotytto'nun oğlu anlamına gelir.²¹⁹ Aeskhylus'un Kotytto'nun Thrakia'nın güneyinde yaşayan bir Thrak boyu olan Edonlar'ın tanrıçası olarak gördüğünden bahseden Strabon O'nun bütün Thraklar'ın tanrıçası olduğunu söylemektedir.²²⁰ Ayrıca Edonların tanrıçanın zevk ve safa alemlerinden oluşun kùltünden bahsederken, Dionysos'un ritüellerine benzetir.²²¹ Flüt, tympanon, zil, bazen meşale ve çığlıklar eşliğinde uygulanan bu ritüellerde, her ne kadar kendinden geçme ayinleri sezilmese de Bendis ve Phosphoros'un gece ritüelleri ile benzeşmektedir.²²²

Strabon da tanrıça için yapılan ayinlerden söz etmektedir. "Kotyttia" olarak adlandırılan şenliklerin Dionysos ve Phryg Ana Tanrıçası'nın ayinlerine benzediğini söylerken, özellikle Phryg geleneklerine yakınlığını vurgulayarak bunun nedenini Phryglerin Thrakia kökenine bağlamaktadır.²²³ Tanrıçanın ismi Phrygia'da hem şahıs ismi²²⁴ hemde yer adı²²⁵ olarak kullanılmaktadır ki bu durum Tanrıçanın burada da tapım gördüğü düşüncesini doğurmaktadır. Strabon ayrıca Kotytto ve Bendis kutlamalarının Bakhalar, Rhea ve Meter kutlamalarını andırdığını söylemektedir.²²⁶ Bu tanrıçaların hepsi Thrak tanrıçaları veya Onlar ile bağlantılı

²¹⁸ Fol, 2000: 77.

²¹⁹ Fol, 2000: 86.

²²⁰ Strabon, X, 3. 16

²²¹ a.g.e.

²²² Bogh, 2012: 53.

²²³ Strabon: X, 3. 16.

²²⁴ Herodotos; IV, 45'de Κοτῆς

²²⁵ Ramsay, W. M., (1985): *The Cities of Bishopricks of Phrygia, Vol. I:* s. 337'de Κοτιάειον.

²²⁶ Strabon: 10, 3, 15-16.

tanrıçalardır. Roller, Strabon'un bu benzetmesini, Hellenler'in yabancı ve garip ritüellerden "korkusuna" veya bu tip uzak yerlerin ritüellerine olan eğilimine bağlamaktadır.²²⁷ Roller ayrıca birçok Hellen tanrıçasının, tek bir Thrak tanrıçasında vücut bulduğunu, Kotytto'nun da Bendis ve Perke gibi bir sıfat olduğunu, farklı Hellen çevirileri olarak, aslında Thrakialı tanrıçayı nitelediğini düşünmektedir.²²⁸

Tanrıçanın kültü Atina ve Korinth'e de gitmiş, hatta İtalya ve Sicilya'ya kadar yayılmıştır. Tanrıçanın Yunanistan'a girişi Bendis'de olduğu gibi, müttefik ilişkiler veya Thrakialı göçmenler sayesinde olmuş olmalıdır.²²⁹ Sicilya'daki ritüellerinin en önemli özelliği, kek ve cevizlerin bir ağaç dalına bağlanması ve bunun eğlenenler tarafından kapışılarak toplanmasıydı. Bu uygulamaya Attika'da "Eireisone" ve "Korythale" gibi bereket ile ilgili festivallerde de rastlanmaktadır.²³⁰ Yunanistan'da ise Kotyttia şenliklerinin müstehcen davranışlar ve küfürler içerdiği bilinmektedir. Şenliklerdeki phallos kullanımı ve erkeklerin kadın kıyafetleri içerisinde katıldığı geçit törenleri yapılmaktadır.²³¹ Ayrıca Tanrıça ritüelleri arasında vaftiz törenleri de yer almaktadır. "Baptai" olarak adlandırılan ve Korinth'de İ.Ö.5.yüzyılda kanıtlanan Tanrıçanın bu törenlerinin tam olarak nasıl yapıldığı bilinmemektedir.²³²

2.3.2.1. İkonografisi

Tanrıçanın ikonografisi hakkında bilginiz olmamakla birlikte Thrak krallıklarından biri olan Odrys Krallığı'nın sikkelerinin ön yüzünde Kotyle olarak adlandırılan bir kabın betimlenmesinin, Tanrıça Kotytto ile bir ilgisi olduğu düşünülmektedir (**Fig. 15-16**).²³³ Genellikle bu tip sikkelerin ön yüzünde betimlenen

²²⁷Roller, 2002: 685.

²²⁸Roller, 2003: 162.

²²⁹Dönmez-Öztürk, 2007: 58.

²³⁰Johnston, S.I., (1999): *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece*, University of California Press: s. 57.

²³¹Johnston, 1999: 58.

²³²Walter, B., (1987): *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press: s. 101.

²³³Dönmez-Öztürk, 2007: 58; Yağız, 2008: 490.

kadın başı Kotytto veya Bendis olarak yorumlanmaktadır.²³⁴ Kabın tanrıçanın atribüsü ya da sembolü olduğu kabul edilmektedir.²³⁵ Fakat aynı kaba *kypsele* dendiği de bilinmektedir.²³⁶ Eğer kabı *kypsele* olarak adlandıracaksak, bu sikkenin darp edilmiş olabileceği Kypsala kentinin konuşan sembolü olacaktır. Kypsala kentine ait iki adet Hebryzelmiş (İ.Ö. 390-383) dönemine ait sikkenin arka yüzünde kotyle ön yüzünde ise Kybele betimi yer almaktadır (Fig. 17-18).²³⁷ Ayrıca bazı Odrys krallarının sikkelerinde görülen çifte baltanın da tanrıçanın sembollerinden biri olduğu düşünülmektedir.²³⁸ Bunun dışında Odrys Kralları'ndan Kersobleptes'in sikkelerinin arka yüzünde Kotyle betimlenirken, ön yüzünde bir kadın başı betimlenmektedir.²³⁹ Aynı tip sikkelere Heraion Teikhos sikkelerinde de rastlanmaktadır.²⁴⁰



Fig. 15: Kotyle tipli sikke



Fig. 16: Kotyle tipli sikke, Kersobleptes



Fig. 17: Kybele tipli sikke, Kypsala



Fig. 18: Kybele tipli sikke, Kypsala

²³⁴ Wiesner, J., (1963): *Die Thraker, Studien zu Einem Versunkenen Volk des Balkanraumes*, Stuttgart: s. 133.

²³⁵ Peter, U., (1997): *Die Münzen der Thrakischen Dynasten*, Berlin: s. 117.

²³⁶ Dönmez-Öztürk, 2007: 58.

²³⁷ Jouroukova, J. (1976): *Coins of the ancient Thracians. BAR Suppl. Series 4*: 33 ve 35.

²³⁸ *BMC Thrace*: 202, no:1.

²³⁹ Dönmez-Öztürk (2006): "Karaevlialtı'nda (Heraion Teichos) Ele Geçen Odrys Krallığı Sikkeleri", *Keşan Sempozyumu* 15-16 Mayıs 2003, İstanbul: s. 56.

²⁴⁰ Yağız, 2008: 488, Fig.1/16.

2.3.3. Perke/Thrake

İ.S. 96-175 yılları arasında yaşamış olan Arrianus, Thrake'nin bir nymphe olduğunu, aynı zamanda insanlara ilham vermek ve hastalıkları iyileştiren bitkiler konusunda bilgili olmak gibi özellikleri olduğunu söylemektedir. Thrakia bölgesinin ismini bu tanrıçadan aldığından ve Tanrıça'nın isminin sonradan Perke olduğundan da bahsetmektedir.²⁴¹

Perke ismi Hint-Avrupa kökenli bir kelimedir ve per-/pir-/per(k)- kökünden, kaya, dağ, taş, dağ zirvesi gibi anlamlar taşır.²⁴² Hint-Avrupa dili kültürel ve tarihi olarak Ana Tanrıça'nın ilk başlarda dağ ve kayalar ile temsil edilen, Thrakia bölgesinin tamamına hakim bir dildir.²⁴³ Bu bağlamda Tanrıça'nın ismi, Thrak inaniş biçimi ile yani dağlar ve kayalar ile özdeşleştirdikleri Büyük Tanrıça ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla Perke ismi de Thraklar'ın tek bir tanrıçaya verdikleri birçok isimden birisidir. Tanrıçaya yüklenen misyon, onun devletin koruyucusu olduğuna dairdir. Ayrıca bir büyücü olarak tasvir edilir ve hatta Arrianus, O'nu Medea ve diğer büyücü kadınlar ile karşılaştırır.²⁴⁴ Tanrıça için uygulanan ritüelleri ve ikonografisi hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Fakat ritüelleri arasında zikir yer aldığı ve katılım için ruhun arındırılması gerektiğini, zikire katılmayanların cezalandırıldığı bilinmektedir.²⁴⁵

2.3.4. Aksiokersa

Thrak inanişında Büyük Ana Tanrıça'nın mağara ve karanlık ile olan ilişkisi Aksiokersa'da anlam bulmaktadır. Bu ismin de Thraklar'ın tek tanrıçası olan Büyük Ana'ya verilen birçok isimden birisi olduğu düşünülmektedir.²⁴⁶ Tanrıçanın ismi Samothrake Adası'ndan gelmektedir ve karanlık ya da siyah anlamına gelen

²⁴¹ Arrianus, *Bithynian History*: fr. 13.(Fol, A., 2000: 75'den alınmıştır).

²⁴² Marazov, I., Fol, A., (1998): *Ancient Gold: The Wealth of the Thracians: Treasures from the Republic of Bulgaria*, Bulgaria: s. 87.

²⁴³ Fol, 2000: 76.

²⁴⁴ Arrianus, fr.13.

²⁴⁵ Fol, 2000: 77.

²⁴⁶ Fol, 2000: 78.

kökünden türemiştir.²⁴⁷ “Siyah kadın katiller”in vücut bulmuş hali olduğu düşünülmektedir.²⁴⁸ Bu katil kadınlar sadece Thrakia’da değil, Phrygia’da ve hatta Hellas’da da görülmektedir.²⁴⁹ Kan akıtılmasını şart koşan ritüellere sahiptirler. Tanrıçanın isminden iki erkek ismi türetilmiştir. Aksieros ve Aksiokersos. Bu isimler kimi kaynaklarda Tanrıçanın oğlu ve babasının isimleri olarak geçmektedir.²⁵⁰

2.3.5. Hepta/ Hipta

Thraklar’ın Ana-Oğul ilişkisi kurarak dünyanın yaratılışını açıkladıkları bir başka isim de Hepta/Hipta’dır. Dişi bir karakter olarak Ana-Kosmos dünyayı yaratır ve Eptaporis (Hepta/Hipta’nın oğlu anlamında) daha çok güneş ve solar sistem ile ilgilidir. Tanrıçanın ritüelleri herhangi bir kurban adağı veya vahşi uygulamalar içermez.²⁵¹

Hipta ismine Sabazios ile birlikte Orphei Hymni 49.2²⁵² ve 48.1²⁵³’de rastlamaktayız. Hepta ismi ve benzerleri Thrakia dışında Anadolu’da da görülmektedir. Lydia’da dört adet yazıtta Meter Hipta olarak karşımıza çıkar.²⁵⁴ Bunlardan üç tanesinde Zeus Sabazios ile birlikte anılmaktadır ve I. Şahin tarafından Anadolu’da Meter’in, Zeus’un annesi olarak itibar kazanması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.²⁵⁵ Bu yazıtların kökeninin Mysia olduğu ve bu bağlamda Tanrıçanın adının Thraklar’dan miras kaldığı düşüncesi desteklenmektedir.²⁵⁶ Bu düşünce “Epta” isminin Hipta veya Hippa’nın erken hali olduğu görüşüne²⁵⁷ dayanmaktadır. Aynı zamanda Phryg dilinde, Tyana’da siyah bir taş üzerinde

²⁴⁷ a.g.e.

²⁴⁸ Detschew, 1976: 18.

²⁴⁹ Fol, 2000: 79.

²⁵⁰ Cook, A.B., (1914): *Zeus: A Study in Ancient Religion* Volume 2, Part 1, Cambridge University Press: s.315.

²⁵¹ Fol, 2000: 79.

²⁵² Kern, O., (1963): *Orphicorum Fragmenta*, Berlin: no: II 199, 223; Fol, A., (1994): *The Thracian Dionysos, II Sabazios*, Sofia: no: 30.

²⁵³ Kern, 1963: II 199, 222; Fol, 1994: no: 29.

²⁵⁴ Lane, E.N., (1985): *Corpus cultus Iovi Sabazii*. Vol. 2. *Other monuments and literary evidence*, Leiden: no: 36, 37 ve 40.

²⁵⁵ Şahin, I., (2012): “Lydia’da Meter Epithetleri”, *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, I. Şahin (ed.), Edirne: s. 219.

²⁵⁶ Georgiev, V., (1977): *Trakite i tehniyat ezik*, Sofia: s. 54-55.

²⁵⁷ Kretschmer, P., (1927): “Mythiche Namen (17, Hipta)”, *Glotta* 15: s. 76, no: 17.

“Eptuve” ismi görülmektedir ve Hipta ile ilişkilendirilerek Phryg kökenli olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir.²⁵⁸ Orphik fragmanlarda Hipta “Meter Theon” olarak anılmaktadır ve “Epta, Hipta, Hipp..” formlarında çok sayıda örnek Thrakia’nın hem Avrupa hem de Asya kısmında görülmektedir.²⁵⁹

Thrakia’da da Sabazios-Sabas’ın annesi olarak anılan tanrıçanın adına, bölgede ele geçen Phryg dilinde iki adet yazıtta rastlamaktayız. İ.Ö. 6. yüzyılın sonu 5. yüzyılın başlarına tarihlenen Doğu Rodop bölgesindeki Kyolmen yakınlarındaki bir nekropolde bulunmuş olan yazıtta büyük olasılıkla “Matar ...ipt(i) yazmaktadır(**Kat. No. 8**).²⁶⁰ Yine aynı bölgede Stivo kasabasında ele geçmiş İ.Ö. 3. yüzyıl ile 1. yüzyıllar arasında tarihlenen bir diğer adak yazıtında ise “Ipta” olarak okunmuştur(**Kat. No. 40**).²⁶¹ Bunların dışında Thrakia’da ele geçen bir başka Phryg dilindeki yazıtta ise “Nipta” ismi karşımıza çıkmaktadır. Bu ismin Hipta’dan türediği düşünülmektedir(**Kat. No. 7**).²⁶² Ayrıca D.Lalchev Hipta’nın bir Anadolu tanrıçası olduğu ve bu yazıtın Thrakia’daki Anadolu toplulukların varlığının kanıtı olduğu düşünülmektedir.²⁶³

Sonuç olarak Kybele tam anlamıyla bir Phryg ismi olarak saygı görmeye devam ederken, Ana Tanrıça’yı nitelenmek için kullanılan Hepta ismi Thrak Orphizmi’nin gizli diline girmiştir ve Thrak isim araştırmalarında büyük önem taşımaktadır.²⁶⁴

²⁵⁸ Vassileva, M., (1992): “Notes on the ‘Black Stones’ from Tyana”, *Epigraphica Anatolica* 19: s. 1-3.

²⁵⁹ Proclus, *Commentary on Plato’s Timaeus*: 34b, 35-b; Kern, 1963: II 199, 211.

²⁶⁰ Orel, V., (1994): “Analysis of a Thracian Inscription”, *Atti del VI. Congresso Internazionale di Tracologia e VII Symposium Internazionale di Studi Traci* Palma de Mollarca 24-28 Marzo 1992, Rome-Milan: s. 357-363; Fol, A., (1998): “Pontic Interaction: The Cult of Sabazios”, *The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology*, Ed. G. R. Tsetschladze, Stuttgart: s. 81.

²⁶¹ Bayun, L.S.- Orel, V., (1991): “The Inscription from Stivo”, *Orpheus* I:s. 144-148.

²⁶² Lalchev, D., (2002): “Newly Discovered Rock-cut Sanctuaries with Old-Phrygian (?) Inscriptions in the Sakar Mountain”, *Thrace and the Aegean Vol. II*, A. Fol (ed.), Sofia: s. 803-804.

²⁶³ a.g.e.

²⁶⁴ Fol, 1998: 81.

2.3.6. Phosphoros

Bendis ve Kotytto gibi Ana Tanrıça olarak tapım gördüğü düşünülen bir diğer tanrıça da Phosphoros'tur.²⁶⁵ Byzantion bölgesinde meşhurdur fakat özellikle Kabyle kentinde önemli bir yere sahiptir ve "Kentin Koruyucusu" görevini üstlenmiştir.²⁶⁶ Tanrıça'ya Bendis gibi meşalelerin kullanıldığı gece ritüelleri ile tapınıldığı bilinmektedir.²⁶⁷ Daha çok Artemis ile özdeşleştirilir. İkonografisi Hellen Artemis'i ile aynıdır. Çoğunlukla ayakta betimlenmiştir. Özellikle Kabyle kentinde, çok sayıda Phosphoros betimi ele geçmiştir ve aynı zamanda Meter'i temsil ettikleri düşünülmektedir.²⁶⁸ Ayrıca Kabyle kentinin Hellenistik Dönem sikkelerinde her iki elinde de meşale tutarken (Fig. 19-20) betimlendiği görülmektedir.²⁶⁹



Fig. 19: Phosphoros tipli sikke, Kabyle

Fig. 18'de Thrak Kralı Kavarnos (İ.Ö. 225-219) döneminde basılmış olan sikkenin ön yüzünde Herakles başı görülmekte, arka yüzünde ise Zeus Aetophotos sola doğru

²⁶⁵ Bogh, 2009: 53.

²⁶⁶ Nankov, E. (2007): "Toward the Thracian Religion in the Early Hellenistic Period: A Terracotta Figurine of Kybele from Seuthopolis Reconsidered", *Archaeologica Bulgarica* XI, 3: s.54.

²⁶⁷ Bogh, 2009: 53.

²⁶⁸ Nankov, 2007: 54.

²⁶⁹ Archibald, Z., (1999): "Thracian Cult- from Practice to Belief", *Ancient Greeks West and East*, ed. G. R. Tsetschaldae, Leiden: s.441.

oturmaktadır ve Artemis Phosphoros iki elinde iki meşale tutar şekilde Zeus'un kaldırdığı sağ elinin altında görülmektedir.²⁷⁰



Fig. 20: Phosphoros tipli sikke, Kabyle

Fig. 19'da ise İ.Ö. 270-170 yıllarına ait sikkenin ön yüzünde yine Herakles başı görülürken, arka yüzde iki elinde meşale tutarak ayakta duran Phosphoros görülmektedir.

2.4. Thrakia'da Meter

Thrakia bölgesinde Ana Tanrıça Kültü'nün karmaşıklığından daha önce bahsetmiştik. Konu üzerine araştırmalar, Kült Phrygia'ya Thrakia'dan mı gitti? Thraklar'ın Büyük Tanrıçası, Ana Tanrıça olarak mı tapım görüyordu? gibi sorular üzerinden ilerlemektedir. Sonuç her ne olursa olsun Thrakia'da Ana Tanrıça, daha doğrusu Meter kültünü kültün Batı Anadolu'da görülmeye başladığı dönemde görmeye başlamaktayız. Phrygia'dan alıp Kybele/Meter olarak Hellen panteonuna adapte edilmiş ve yeterince Hellenleşmiş tanrıça, Hellen etkisinin Thrakia'da görülmeye başlamasıyla birlikte Thrakia'da da kendini göstermiştir. Bu Hellenleşmiş Tanrıça'dan önceki kültü dair, daha öncede bahsettiğimiz gibi kesin yargılar bulunmamaktadır. Fakat bu tarihten sonra Thraklar artık, Hellen etkisi ile, onların

²⁷⁰Draganov, D., (1993): The Coinage of Cabyle, Sofia: s. 867-873.

tanrılarını ya tamamen ya da benzer özelliklerini, kendi tanrılarının özellikleri ile birleştirerek Hellen formunda kabul etmişler ve tapınmaya devam etmişlerdir. Aşağıda kronolojik olarak Meter kültünün Thrakia'daki varlığı bölgede bulunmuş olan eserler yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Arkaik Dönem(Kat. No. 1-8)

İ.Ö. 7.ve 6.yüzyıllarda Thrakia'nın kıyı şeritleri, Batı Anadolu Hellen kolonilerinin iskanına sahne olur.²⁷¹ Megara kolonilerinin etkisi de mevcuttur.²⁷²Tanrıçanın kültü Hellen dünyasında İ.Ö. 7.yüzyıl ile birlikte görülmeye başlar.Fakat İonia ve Aiolia kentlerinde ele geçmiş birçok eser İ.Ö. 6.yüzyıla tarihlenmektedir. Thrakia'da ele geçen eserler de yaklaşık olarak İ.Ö. 6.yüzyıl ve 5.yüzyılın başına tarihlenirler.

	Adak Steli	Figürin	Yazıt
Perinthos	2		
Salmydessos	1		
Apollonia	2		
Heraion Teikhos		1	
Kyolmen			1
Vishegrad			1

Fig. 21: Arkaik Dönem buluntuları ve yerleri.

Bölgede külte dair en erken kanıt olarak, Hepta/Hipta başlığı altında incelenmiş olan yazıt gösterilmektedir(**Kat. No. 8**). Bulgaristan'ın Vishegrad kentinde ele geçen yazıt D. Lalchev tarafından yayınlanmıştır ve Kuzey-Batı Phryg dilinde olduğu ve daha önce de bahsedildiği gibi üzerindeki Nipta isminin, Anadolu'da da Meter Hipta olarak anılan tanrıça ile ilişkili olduğu

²⁷¹Bogh, 2009: 35.

²⁷²Tacheva-Hitova, 1983: 154.

düşünülmektedir.²⁷³Bölgede ele geçmiş Arkaik Dönem'e ait bir başka yazıt ise yine Hipta ile ilişkilendirilen "...ipt(i)" ifadesi ile tespit edilmiştir (**Kat. No. 7**).²⁷⁴

Arkaik Dönem'e ait Meter ile ilgili kesin kanıtlar ise Thrakia'nın kıyı kentlerinden olan Apollonia, Perinthos ve Salmydessos ve Heraion Teikhos'da ele geçmiştir. **Apollonia**'da ele geçen iki eser tanrıçanın Arkaik Dönem ikonografisi açısından önem taşırlar (**Kat. No. 4, 5**). Her iki eserde İ.Ö. 6.yüzyılın sonlarına tarihlenir ve Tanrıça bu iki eserde naiskos içerisinde bir taht üzerinde otururken gösterilmektedir.**Kat. No.5**'de tanrıça kucığında bir aslan yavrusu taşımaktadır. **Perinthos**'da bulunmuş olan eserlerde de aynı pozdu görürüz (**Kat. No. 1, 2**). Fakat bu iki eserin tarihleri tartışmalıdır. A. Dummont²⁷⁵ eserleri Arkaik Dönem'e tarihlerken, G. Seure²⁷⁶ Hellenistik Dönem eserleri olduğunu söylemektedir.Dummont'un fikri B. C. Bogh²⁷⁷ tarafından destek görmektedir. Ayrıca Seure, **Kat. No. 1 ve 2** numaralı eserlerin kesinlikle Perinthos üretimi olduklarını ve kentte kültü, hatta bir tapınağın varlığını kanıtlayıcı eserler olduklarını düşünmektedir.²⁷⁸**Salmydessos**'da bulunmuş olan eserde yine tanrıçayı aynı pozda görmekteyiz ve İ.Ö. 6.yüzyıla tarihlenmektedir(**Kat. No. 3**).Bir Thrak kenti **Heraion Teikhos**'da²⁷⁹ İ.Ö. 6. yüzyıla ait pişmiş toprak kadın heykelcikler ele geçmiştir.²⁸⁰N. Atik bu kadın heykelciklerinin hangi tanrıçayı betimlediği ile ilgili olarak ilk akla gelen ismin Hera olduğunu, fakat Yunanlı kolonistlerin iskanından önce Anadolu'nun en köklü kültü olan Ana Tanrıça Kültü Kybele'nin (**Kat. No. 6**)etkin

²⁷³Lalchev, 2002: 803-804.

²⁷⁴Orel, 1994: 357-363.

²⁷⁵Dummont,A., (1876): *Inscriptions and Monuments figures de la Thrace*: s. 402, no: 76L.

²⁷⁶Seure,G., (1912): "Antiquites thraces de la Propontide (Coll. Stamoulis-Silivri)", *BCH* 36: s. 575, fig. 31.

²⁷⁷Bogh, 2009: 45.

²⁷⁸Seure, 1912: 575.

²⁷⁹ Heraion Teikhos kazı çalışmaları 2000-2009 yılları boyunca Tekirdağ Müze Müdürlüğü ile birlikte, 2010 yılından itibaren Bakanlar kurulu izni ile Prof. Dr. Neşe Atik tarafından yürütülmektedir. N. Atik, "Tekirdağ/Karaevlialtı Pişmiş Toprak Figürinleri, *Fahri Işık'a Armağan Fahri Işık'a Armağan*, İstanbul 2004: s. 43- 55; N. Atik-Işın, M.A. Tekirdağ/Karaevlialtı 2000, 2002 ve 2004 Yılları Kazı Çalışmaları Kazıları. 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*: s.1-10, Lev.1-4.; N. Atik, Tekirdağ/Karaevlialtı, Antik Heraion Teichos, Uluslararası I. Keşan Sempozyumu, Keşan , 2006: s. 63-69, Res. 1- 22; N. Atik, Tekirdağ Karaevli (Antik Heraion Teichos) Hellenistik Devir Çanak Çömlekleri. *III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu*,17-19.Haziran2003: s. 298-305, Res. 1-14.; N. Atik, Eine Trakische Stadt an der Propontis. Heraion Teichos *10.th International Congress of Thrachology. Komotini- Alexandroupoli*. Atina 2007: s.13- 23, Res.. 1-16.

²⁸⁰ Atik, N., (2010): "Heraion Teikhos Antik Kenti 2000-2010 Yılı Kazı Çalışmaları", *Tekirdağ Değerleri Sempozyumu*: s. 5.

olduğu şehirde Kybele ile özdeşleştirilen Hera kültünü simgeliyor olduklarını düşünmektedir.²⁸¹

Bir sonuca varacak olursak, Arkaik Dönem’de kültün nüfus ettiği dair işaretler sadece Thrakia’nın kıyı şeridindeki kentlerde görülmektedir. Her ne kadar Thrakia’nın iç kesimleri ve Odrysler ile olan politik ve ekonomik ilişkiler kanıtlanmış olsa da kültün yayıldığına kanıt oluşturabilecek bulgular bulunmamaktadır.²⁸² Arkaik Dönem’e ait kültü kanıtlayıcı bulgular sadece Hellen kolonisi olan kentlerde ele geçmiştir. Bu durum ayrıca kültün Thrakia’ya Hellen etkisi ile ve Hellenleşmiş formile geldiğini göstermektedir. Tanrıçanın Arkaik Dönem ikonografisini, naiskos içerisinde, tahtta oturan ve kucağında aslan tutan betimler oluşturmaktadır diyebiliriz.

2.4.2. Klasik Dönem(Kat. No. 9-14)

	Adak Steli	Figürin
Elaios		1
Apollonia		4
Abdera	1	

Fig. 22: Klasik Dönem buluntuları ve yerleri.

Bölgede Klasik Dönem’e ait 6 adet eser tespit edilmiştir. Tanrıçanın kültünün **Apollonia** kentinde devam ettiği görülürken (**Kat.No. 10-13**), Arkaik Dönem’de kültün varlığının tespit edildiği bazı kentlerde ise kaybolduğu görülmektedir. **Abdera (Kat. No. 14)** ve **Elaios (Kat. No. 9)** kentlerinde kült birer eser ile kanıtlanmıştır. **Elaios**’da ele geçen figürinde Tanrıça Arkaik Dönem’de rastladığımız kucağında aslan ile tahtta oturur şekilde betimlendiği ikonografisi ile görülür. Abdera’da bulunmuş olan eserde Tanrıça’yı Klasik Dönem’de Hellen dünyasında İ.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Metroon’daki kült heykeli ile birlikte tanrıçanın

²⁸¹ a.g.e.

²⁸² Tacheva-Hitova, 1983: 154.

ikonografisinde görmeye başladığımız tympanon ile görürüz. Ayrıca tanrıça diğer elinde yine dönemin ikonografisinde rastlanılan patera tutmaktadır.

Klasik Dönem’de kültün yayılımına baktığımızda, Thrakia’nın kıyı bölgesindeki Hellen koloni kentlerine ve çevrelere yayıldığı görülmektedir. Fakat hala kültün Thraklar tarafından tamamen benimsendiğine dair bir kanıt yoktur.²⁸³ Bu dönemde kıyıda Hellen şehirleri ve kırsal kesimlerde yaşayan insanlar arasındaki etkileşim bilinmektedir.²⁸⁴ Fakat hala iç kesimlerle Hellenler’in etkisine dair bir işaret yoktur. Bu bölgelerde sadece Meter’e değil, diğer Hellen tanrılarınada rastlanmamıştır.²⁸⁵ **Apollonia**’da ele geçmiş olan eserler modern isimleri ile Sladkite Kladenci, Kavacite ve Murighiol kentlerinde ele geçmişlerdir ve bu kentler daha çok yerel yerleşmelerdir fakat aynı zamanda Hellen etkisi söz konusudur. Kavacite, Apollonia’nın kırsal kesimindeki bir nekropol alanıdır. **Kat. No. 9**’daki eser büyük ihtimalle bir Hellen mezarı buluntusudur. Mezarda ele geçen diğer buluntular karakteristik Hellen tanrılarını betimlemektedir.²⁸⁶ Ayrıca Klasik Dönem’de Thraklar’ın ölüleri antropomorphik figürinler ile birlikte gömme gibi bir uygulamaları yoktur.²⁸⁷ Sladkite Kladenci ise muhtemelen Odrysler’in ve Apollonialılar’ın pazar alanıydı.²⁸⁸ Bu durum bölgedeki yerel halkın Tanrıça’nın kültünü tanımayaya başladıkları düşüncesini doğrular. Fakat bir kesinlik atfetmez.²⁸⁹ Yine de yükselen Hellen kültlerine aşinalık kazandıkları açıkça görülür.²⁹⁰ Fakat ikonografik açıdan incelendiğinde, diğer bölgelerde bulunan eserler ile arasında herhangi bir farkın bulunmayışı, henüz kültün yerel külte adapte olmadığı göstermektedir.²⁹¹ **Abdera**’da bulunmuş olan steli hariç diğer eserler pişmiş toprak eserlerdir. Çoğunun nekropol eserleri olması bunun nedeni olarak

²⁸³Bogh, 2009: 68.

²⁸⁴ Oppermann, M., (2004): *Die Westpontische Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit*, Langenweissbach: s. 338.

²⁸⁵Bogh, 2009: 68.

²⁸⁶Oppermann, 2004: 100, no: 972.

²⁸⁷a.g.e.

²⁸⁸ Isaac, 1986: 249.

²⁸⁹Bogh, 2009: 69.

²⁹⁰a.g.e.

²⁹¹a.g.e.

düşünülebilir. Ayrıca bu dönemde Tanrıça'nın kültürünün, resmi bir hal almadığı ve daha çok bireysel tapınımın söz konusu olduğu bilinmektedir.²⁹²

2.4.3. Hellenistik Dönem(Kat. No. 15-40)

Hellenistik Dönemle birlikte Tanrıça'nın kültürünün daha geniş alanlara yayıldığı görülmektedir. Bölgenin güney ve batı kıyı şeridinde ayrıca bir kaç örnek ile de olsa iç kesimlerde kült tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Arkaik ve Klasik Dönemler'de kültün kanıtlandığı Apollonia kentinde ise kaybolduğu gözlemlenmektedir. **Mesembria** kentinde ise Erken Hellenistik Dönemle birlikte görülmeye başlanan kültün, İ.Ö. 2. yüzyıl ile birlikte diğer kentler ile karşılaştırıldığında neredeyse kaybolduğu görülmektedir.²⁹³ Tanrıça'nın kültürünün yayılımına ilişkin eserlerin ele geçtiği kentler tabloda (**Fig. 23**) sayısal değerler ile verilmiştir.

	Adak Steli	Heykel	Figürin	Gümüş Plaka	Yazıt
Abdera			13		
Mesembria				4	
Perinthos		1			
Maronia	1				
Kallipolis	1				
Kabyle			2		
Seuthopolis			1		
Khersonesos Thrakia					2
Sitovo					1

Fig. 23: Hellenistik Dönem buluntuları ve yerleri.

²⁹²a.g.e. 70.

²⁹³Bogh, 2009: 91.

Thrakia'nın güney kıyı şeridinin en batısında bulunan **Abdera**'da Meter Tapınağı olduğu düşünülen küçük bir yapı bilinmektedir.²⁹⁴ Bu yapı içerisinde bir adet Klasik Dönem (**Kat. No. 14**) ve üç adet 3.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen (**Kat. No. 15-17**) Meter'i tasvir eden pişmiş toprak figürinler ele geçmiştir. Abdera'da bir başka tapınak olarak yorumlanan yapıda ise on adet İ.Ö. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen Meter figürini bulunmuştur (**Kat. No. 18-27**).²⁹⁵ Bu tapınakların yerleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Mesembria'da şehir duvarının karşısına inşa edilmiş, Meter ve Demeter'e ait bir tapınak olduğu düşünülen yapı bulunmuştur. Şehir duvarının yanına bir tapınak inşa etmek Hellenler'in tapınaklarını konumlandırma şekline uymayan bir uygulamadır ve bu durumun Meter'in "şehrin koruyucu tanrıçası" olma rolü ile ilgili bir uygulama olduğu düşünülmektedir.²⁹⁶ Bu tapınağın içerisinden İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen çok sayıda eser ele geçmiştir.²⁹⁷ Bunlar arasında 24 adet gümüş ve altından oluşan plakalar mevcuttur. Gümüş eserlerden 4 tanesinde Meter betimlenmiştir (**Kat. No. 31-34**). Bu eserler tanrıçanın tapınanlarının statüsünün belirlenmesi açısından önem taşımaktadırlar. Thrakia'da Meter betimlerini daha çok pişmiş toprak eserler oluşturmaktadır. Bu gümüş eserler Mesembria kentinde Tanrıça'ya adak sunanların bir kısmının elit tabakadan olma ihtimallerini akla getirmektedir ki bu durum Meter'in kültürünün şehirde bireysellikten öte kamusal bir hal aldığına göstergesi sayılabilir.²⁹⁸

Perinthos'da Geç Hellenistik Dönem'e ait bir heykel ele geçmiştir (**Kat. No. 30**). Çok hasar görmüş olmasına rağmen anlaşılabilen özelliklerinden bu örnek Naumann tarafından "Bitynia tipi" olarak adlandırılmaktadır.²⁹⁹ Bunun nedeni, Tanrıça'nın sol kolualtına aslanın yerleştirildiği eserlerin Bithynia bölgesi için karakteristik olmasıdır. Bu eserlerde Tanrıça kesinlikle tympanon taşımaz. Fakat

²⁹⁴ Vermaseren, M.J., (1989): *Corpus Cultus Cybelae Attidisque VI: Germania, Raetia, Noricum, Pannonia, Dalmatia, Macedonia, Thracia, Moesia, Dacia, Regnum Bospori, Colchis, Scythia Et Sarmatia*, Leiden: s. 95.; Bogh, 2009: 75.

²⁹⁵ Bogh, 2009: 75.

²⁹⁶ a.g.e. 92.

²⁹⁷ Vermaseren, 1989: 98; Catling, H. W., (1973): "Archaeology in Greece", *Archaeological Reports* 1973-74, No. 20: s. 28.

²⁹⁸ Bogh, 2009: 103.

²⁹⁹ Naumann, 1983: 256.

Perinthos'da bulunmuş olan eserde Tanrıça'nın kırık olan kolunda muhtemelen bir tympanon tutmak için havaya kaldırılmış olduğu görülmektedir.

Maroneia'da bulunmuş olan adak steli (**Kat. No. 29**) yüksek arkalıklı tahtı ve başındaki kalathos sebebiyle Perinthos'daki stel (**Kat. No. 30**) ile benzeştirilmektedir.³⁰⁰ Ayrıca Atina'da bulunmuş olan bir başka Meter steli³⁰¹ ile düz ve alçak alınlık, tympanonun yerleştirilişi ve boyutu, aslan ve de elbisesinin kıvrımlarındaki benzerlik nedeniyle karşılaştırılır.³⁰² **Kallipolis**'de tanrıçayı başında kale biçimli tacı ile görürüz (**Kat. No. 28**). **Kabyle**'de bulunmuş, Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen iki pişmiş toprak figürin Kabyle kenti için Meter Kültünün en erken kanıtlarını oluştururlar(**Kat. No. 36,37**).

Seuthopolis'de bulunmuş olan eser (**Kat. No. 35**) birçok açıdan Tanrıça'nın diğer betimleri ile benzeşmemekte, özellikle hilal şeklinde kolyesi ile farklılık göstermektedir. Eserin Meter olarak yorumlanmasını sağlayan özellik tympanondur.³⁰³ Fakat eserin bir rekonstrüksiyonunda elinde tympanon yerine anahtar tuttuğu görülmektedir.³⁰⁴ E. Nankov Seuthopolis'deki kültün Alexander'ın seferlerinde Anadoluya gitmiş Thrak askerleri ile geldiğini düşünmektedir.³⁰⁵ Ayrıca bu eserde görülen farklılıklar Tanrıça'nın yerel versiyonu olarak yorumlanmakta ve dolayısıyla kültün Thraklar tarafından özümsemeye başladığının göstergesi sayılmaktadır.³⁰⁶

Thrakia Khersonesos'da İ.Ö. 4.yüzyıla tarihlenen bir krater parçası üzerinde Μά(τηρ) θε(ῶν) (Tanrıların Anası) ve 3. yüzyıla tarihlenen bir tabak üzerinde iki kez Μάτηρ sözcükleri tespit edilmiştir(**Kat. No. 38, 39**). Μάτηρ θεῶν ünvanı Tanrıça'nın Hellen dünyasında O'nu Olymposlu tanrıların anası yapan ve Rhea ile özdeşleştirdikleri Μάτηρ θεῶν olarak anmaya başladıkları bir Klasik Dönem ile birlikte kullanılmaya başlanan bir ünvanıdır.³⁰⁷ **Kat. No. 40**'daki eser ise

³⁰⁰ Tacheva-Hitova, 1983: 130.

³⁰¹ Vermaseren, M.J., (1982): *Corpus Cybelae Attidisque. II. Graecia atque Insulae*, Leiden: no. 162.

³⁰² Bogh, 2009: 76

³⁰³ Ogenova-Marinova, L., (1984): *Seuthopolis*. vol. 1, Sofia: s.206.

³⁰⁴ Nankov, 2007: 57.

³⁰⁵ a.g.e. 63.

³⁰⁶ Bogh, 2009: 102.

³⁰⁷ Roller, 2004: 171.

Bulgaristan'ın **Sitovo** kentinde ele geçen bir adak yazıtıdır ve üzerinde Meter Hipta ile ilişkili olduğu düşünülen “ipta” sözcüğü tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönem ikonografisine baktığımızda, genel olarak büyük bir değişikliğe uğramadan devam ettiğini ve tanrıçanın bazen naiskos içerisinde fakat her zaman oturarak betimlendiğini görürüz. Bundan sonraki yüzyıllarda standart hale gelecek olan kıyafetlerindeki detaylar daha zengin işlenmeye başlanmıştır. Klasik Dönem'e nazaran figüre hareket verilmiştir. Ayaklar ve dizler artık paralel değildir. Hellenistik Dönem'de taht, daha geniş yapılmaya başlanmış, bazen akroter ile süslenmiştir. Meter'in atribüleri genellikle sol elinde tuttuğu tympanonve uzattığı sağ elindeki pateradır. Kucağında taşıdığı aslan, Arkaik ve Klasik Dönem'de olduğu gibi bu dönemde de görülmeye devam etmektedir. Fakat bazen tahtın yanında da tek veya çift olarak görülürler. Hellenistik Dönem'in getirdiği en büyük yenilik, Meter'in kült sahneleri içerisinde, tapınan insanlar ve diğer tanrı veya tanrıçalar ile birlikteki betimleridir. Bu betimler Hellen dünyasında, Hellenistik Dönem'in getirdiği yeni bir ikonografi olup Anadolu ve Hellen kült adetlerini kaynaştıran önemli kanıtlardır.³⁰⁸

Kat. No. 33'de **Attis** karşımıza çıkar. Helen dünyasında Attis, Tanrıça'nın ikonografisinde İ.Ö. 4. yüzyıldan sonra görülmeye başlanır.³⁰⁹ Ayrıca **Hermes** ve **Hekate**, iki eserde Tanrıça'nın eşlikçileri olarak görülmektedir (**Kat.No.31, 33**). Hermes Tanrıça'nın ikonografisinde İ.Ö. 5. yüzyılla birlikte görülmeye başlanmıştır ve Hellen panteonunda gizem kültüne girenlere yol gösteren bir tanrı olarak günahlardan arınma konusunda Meter Kültü ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir.³¹⁰ Tanrıçanın eşlikçileri arasında meşale taşıyan kadın figürü genellikle Hekate olarak yorumlanır. Hekate'nin tanrıça ile olan ilişkisi genellikle gizem ayinlerine³¹¹ veya meşale atribüsü nedeniyle gece ritüellerine³¹² bağlanmaktadır. Tanrıçanın yeni bir atribüsü olarak asa göze çarpmaktadır. **Kat. No. 33**'de Meter'in kartal başlı bir asa tuttuğu görülmektedir. Kartal, Zeus'un bir atribüsüdür ve tanrıçanın ikonografisinde yer alması Zeus ile aynı statüye sahip olması ile ilgili olarak düşünülmektedir. Ayrıca

³⁰⁸a.g.e. 199.

³⁰⁹a.g.e. 178.

³¹⁰a.g.e. 199.

³¹¹a.g.e. 222.

³¹²Bogh, 2009: 97.

aslan ve kartal güç sembolleri olarak kullanılırlar. Hellenistik Dönem ile birlikte gelen, Tanrıçanın “kentlerin koruyucu” kimliğine vurgulamak için başına yerleştirilen kale biçimli taç **Kat. No. 30** ve **33**'deki eserlerde görülmektedir.

2.4.4. Roma Dönemi(Kat. No. 41-67)

	Kabartma	Sunak	Adak Steli	Yüksek Kabartma	Bronz Plaka	Bronz Heykel	Yüzük Taşı	Yazıt
Arkadiopolis			1					
Augusta Traiana								1
Byzantion			1					
Ege Thrakia'sı					1			
Hadrianopolis						1		
K.Çekmece/İstanbul			1					
Perinthos			1					
Philippopolis		1	13	1				2
Rhaedestum	2							
Rodop Dağı.							1	
Salmydessos			1					
Serdika	2							1
Terkos Gölü-Çevresi			1					

Fig. 24: Roma Dönemi buluntuları ve Yerleri

Bölgede ele geçmiş olan Roma Dönemi'ne ait eserlerin İ.S. 2. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Thrakia'nın iç kesimlerindeki kentlerden biri olan Philippopolis ve çevresi, Roma Dönemi için büyük bir kült merkezi gibi gözükmetedir. Bölgede, Tanrıça'nın kültürüne dair kanıt oluşturan 27 ikonografik eserden 17 tanesi bu bölgede ele geçmiştir(**Kat. No. 43-59**). Ayrıca Byzantion(**Kat. No. 41**), Rodop Dağları (**Kat. No. 42**), Serdika(**Kat. No. 60-62**), Arkadiopolis (**Kat. No. 63**), Salmydessos (**Kat. No. 64**), Augusta Traiana(**Kat. No. 65**)ve Ege Thrakiası'nda (**Kat. No. 66**) kulte ait eserler ele geçmiştir. Philippopolis Bölgesi Belovo'nden iki adet(**Kat. No 58, 59**), Serdika (**Kat. No. 62**) ve Augusta Traiana Bölgesi'nden(**Kat. No. 65**) birer adet yazıt mevcuttur.

Byzantion'da ele geçen eser Meter'i biri kucağında diğeri solunda duran iki aslan ile birlikte tahtta oturur vaziyette göstermektedir (**Kat. No.41**). Tympanon ve kale şeklindeki tacı ile gördüğümüz tanrıçaya, Hermes, Attis ve tahtta oturan Demeter eşlik etmektedir. Byzantion'da Tanrıça'nın kültü ile ilgili iki adet antik kaynaktan bilgi almaktayız. Bunlardan ilki Hesykhios'un bahsettiği Rhea (Meter) için yapılmış Metroon'dur ki halk tarafından Tykhaion olarak anılmaktadır.³¹³ İkinci olarak ise Zosimos'dan, İmparator Constantine'nin inşa ettirdiği iki büyük yapıdan birinin "Tanrıların Anası" diğeri ise Tykhe adına yapıldığını öğrenmekteyiz.³¹⁴ Buradan Meter ve Tykhe'nin yerelde birbirine eşit görüldüğü sonucuna varılabilir.

Rodop Dağı'nda bulunan yüzük taşı, Thrakia Bölgesi'nde Meter Kültüne ait tek takı örneğidir. **Serdika**'da kültürün en erken kanıtlarını İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıt oluşturmaktadır (**Kat. No. 62**). Yazıtın bir tarafı Latince diğeri Grekçedir. Latince yazıt İ.S. 2. yüzyılın ortasına tarihlenirken Grekçe olanın ondan 50 yıl kadar sonraya, İ.S. 2. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Latince yazıt aşındığından dolayı tam olarak okunamasa da, İmparator Hadrianus'a sağlık dilekleri ile Tanrıların İda'lı Anası'na ve [Attis Menoty]ranno'ya³¹⁵ adanmıştır.³¹⁶ O. Walter yazıtın taurobolia'lar ile ilgili olduğunu savunmaktadır.³¹⁷ Tanrıçanın iki aslan ile birlikte tahtta oturarak betimlendiği **Kat. No. 60**'da eserin alt kısmındaki adak yazıtında bir Thrak ismi olduğu düşünülen "Δειδης Διζου" yazmaktadır.³¹⁸ Dizas'ın oğlu Deidis olarak okunan bu isimlerin, Thrak veya Phryg kökenli isimler olduğu düşünülmektedir.³¹⁹ Tacheva-Hitova Thrakia Bölgesi'nde bulunan tanrıçanın kültü ile ilgili eserler arasındaki tek Thrak ismi olduğunu söyler.³²⁰ Kentte Tanrıçanın kültüne kanıt gösterilebilecek bir başka eser, İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen, tanrıçayı hayvan ve gladyatör dövüşleri ile dekore edilmiş sahnede içerisinde betimlemektedir (**Kat. No.**

³¹³ Hesykhios, *Patria*: no. 390; Borgeaud, 2004: 177.

³¹⁴ Zosimos 2.31.2-3; Vermaseren, 1989: no: 367; Borgeaud, 2004: 130.

³¹⁵ Attis'in Roma Dönemi'ne ait taurobolia altarlarında sık kullanılan bir epithetidir. Vermaseren'in *Corpus Cultus Cybelae Attidique III*'ünde 8 eserde daha görülür (no: 228- 230, 235,240, 241b, 243, 244).

³¹⁶ Walter, O., (1910): "Ein Denkmal des Meterkultes in Softa", *AM35*: s. 139.

³¹⁷ a.g.e. 142.

³¹⁸ Tacheva-Hitova, 1983: 152.

³¹⁹ Detschew, 1976: 123.

³²⁰ Tacheva-Hitova, 1983: 152.

61). Bu plaka kentte tanrıça adına düzenlenen sirk oyunlarının düzenlendiği fikrini doğurmuştur.³²¹ Başka bir fikir ise yarış arabalarının bulunmaması nedeniyle bu sahnenin tiyatro ile ilgili olduğuna dairdir.³²² Fakat bu sahne sirklerde de görülmektedir.³²³ Bogh dans eden insanlar ve Meter'in betimlendiği bir sahnenin 4 ile 10 Nisan arasında kutlanan, "Ludi Megalense"ler ile ilgili olabileceğini düşünmektedir.³²⁴ Çünkü bu bayramlar hem hayvan ve gladyatörlerden oluşan sirk oyunları hem de tiyatral perfonmaslar içermekteydi.

Arkadiopolis'den(Kat. No. 63) İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen eserde tanrıçanın sol elinde tympanon görülmektedir.**Augusta Traiana**'da bulunmuş olan mermer altarda "*Aurelios Moukianos bunu yeminini yerine getirmek için Ana'ya(?) sundu*" yazıtı yer almaktadır(Kat. No. 65).Yazıttaki Moukianos ismi orjinal bir Thrak ismi olup, Aurelios ise Roma kökenlidir.³²⁵"Metri" olarak tamamlananifadenin, kentte tanrıça adına nümizmatik eserler dışında başka eserin ele geçmemiş olması nedeniyle kesin olmadığı, fakat kentte ele geçmiş olan çok sayıdaki sikkenin, en azından kentte yaşayan elit kesimin tanrıçayı tanıdıklarının bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.³²⁶

Philippopolis Roma Döneminde Meter Kültü için önemli bir kültür merkezidir. Kent adını, II. Philippos'un Thrakia'yı İ.Ö. 341'de işgalinden sonra almış ve Severus döneminde kent gelişerek, Thrakia'nın iç kesimlerindeki kentler arasında ekonomik ve politik açıdan önemli bir başkent haline gelmiştir.³²⁷ Kentte ele geçen eserlerin hepsi bu döneme, İ.S. 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenmektedir. Eserlerin bir kısmı kentin çevresindeki küçük taşralarda bulunmuştur. Fakat eserlerin tümünün kentte merkez bir üretim hanede üretildiği düşünülmektedir.³²⁸ Bu eserlerin ortak özellikleri Meter'i iki aslan arasında veya iki aslan üzerinde oturarak ve elinde asa ile betimlemesidir. Aslanlar genellikle profilden betimlenmişlerdir. Bunun sebebinin

³²¹ Vermaseren, 1989: 100; Tacheva-Hitova, 1983: 120.

³²² Vagalinski, L., (1997): "Oshe vednasch za taka narechenija "tsirkov afish" ot Serdika", *Godishnik na nazonalnija archeologicheski musej* 10: s. 242.

³²³ Beacham, R. L., (1999): *Spectacle and entertainment of early Imperial Rome*, London: s. 23

³²⁴ Bogh, 2009: 176, 177.

³²⁵ Bogh, 2009: 132.

³²⁶ Tacheva-Hitova, 1983: 134.

³²⁷ Peter, U., (2005): "Religious-Cultural Identity in Thrace and Moesia Inferior", *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Ed. C. Howgego, A. Burnett & V. Heuchert, Oxford: 113.

³²⁸ Bogh, 2009: 132.

cepheden betimlemenin daha zor olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir.³²⁹ Eserlerin tümünün yaklaşık aynı ikonografiye sahip olması Tanrıça'nın Philippopolis'de olası bir tapınağın kült heykelinin taklit edilmiş olabileceğini düşündürmüştür.³³⁰ Böyle bir tapınağın var olup olmadığı bilinmemektedir.

Eserlerin bir kısmı yazıtlıdır. **Kat. No. 56**'daki ifade "*Aphos'un oğlu Khrestos*" olarak okunmaktadır ve Tanrıça'yı Thrak kıyafetleri içerisindeki Artemis (Bendis) ile göstermektedir. Aphos Propontis Kıyıları ve Karadeniz'in güney kısmında karşılaşılan bir isimdir.³³¹ Tacheva-Hitova ismin Anadolu kökenli olduğunu söylemektedir.³³² Bogh ise bunun muhtemelen Thraklar'ın yerleşik olduğu kuzey-batı Anadolu için geçerli olabileceğini düşünmektedir.³³³ **Kat. No. 54**'deki adak steli "...TA τέκνοις" (çocuklara) adanmıştır.³³⁴ **Kat. No. 52**'deki yazıt Seure³³⁵ tarafından "κυριαί Μητροί" (Meter Kyria) olarak okunsa da G. Mihailov³³⁶ tarafından onaylanmamaktadır. **Kat. No. 54**'deki eserin kaynaklarda tarihi belirtilmemiş olmasına rağmen, bölgedeki diğer eserler ile benzerliğinden dolayı, Roma Dönemi başlığı altında incelenmiştir. Apollonides tarafından "Tanrıların Anası"na ([Μ]ητροί θεων) adanmıştır. **Kat. No. 44**'deki yazıt okunamamaktadır. Tanrıçayı yanında iki aslan ile betimleyen **Kat. No. 43** numaralı eser Mihailov³³⁷ tarafından iki kez yayınlanmış olduğundan karışıklığa neden olmaktadır. Aynı eser yayınlardan birinde Philippopolis diğerinde ise Moesia Bölgesi'nde Odessos'da ele geçmiş olarak gösterilmiştir. Mihailov, Philippopolis buluntusu olarak gösterirken eserin kayıp olduğunu söylese de eser şu an Sofya Arkeoloji Müzesi'ndedir ve bir Odessos buluntusu olarak kayıtlıdır. Bu karışıklık I. H. Mordtmann'ın³³⁸ verdiği bilgilerle giderilmiştir. Buna rağmen hala bazı kaynaklarda bir Thrakia buluntusu olarak geçtiğinden eser kataloğa alınmıştır. **Kat.**

³²⁹ Tacheva-Hitova, 1983: 139.

³³⁰ Bogh, 2009: 133.

³³¹ IK Byzantion S20 (Thrace); IK Iznik 1504 (Bithynia); IK Klaudiupolis 99 (Bithynia); Marek, Kat. Kaisareia Hadrianop. 41 (Pontus and Paphlagonia).

³³² Tacheva-Hitova, 1983: 127.

³³³ Bogh, 2009: 134.

³³⁴ Bogh, 2009: 134 ("... TA" başka bir kelimeye aittir).

³³⁵ Seure, 1912: 575.

³³⁶ Mihailov, G., (1961): *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*, Vol. 3,1: no.1887 .

³³⁷ Mihailov, 1961: 910; Mihailov, 1970: 90.

³³⁸ Mordtman, I. H., (1885) "Über Einige Vorderasiatische Gottheiten", *AM* 10: no: 321

No. 57'de Tanrıça elinde asa ile betimlenmiştir ve Thrakia ve Anadolu'da yaygın bir isim olan *Beithus* tarafından adanmıştır.³³⁹ Son olarak Philippopolis çevresinden iki adet yazıtlı altar mevcuttur (**Kat. No. 58,59**). **Kat. No. 58**, İ.S. 2.- 3. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. **Kat. No. 59**'in tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat kent ve çevresinde Meter kültü ile ilgili ele geçen eserler Roma Dönemi'ne ait olduğundan burada incelenmiştir. **Kat. No. 58**'de eser iyi korunmuş olmasına rağmen imparator isimleri eksiktir. Muhtemelen bölgedeki diğer eserler gibi Caracalla ve Severus'a ithaf edildiği düşünülmektedir.³⁴⁰ Yazıttaki ifade şu şekildedir:

*“İmparatorlar, onların evleri, Kutsal Roma Senatosu ve vatandaşları için. Dêizêos'un oğulları Beithus ve Khrêstos, Papios'un oğlu Mikkalos ve Khrysippos'un oğlu Antiphilos, tapınak sorumlusu bu atlar ve heykeli Tanrılar'ın Anası'na adalılar.”*³⁴¹

Adayanların isimleri olan “Beithus” ve “Dêizêos” isimleri hem Anadolu hem de Thrak kökenli isimler, “Papios” ve “Mikkalosise” isimleri ise Anadolu kökenlidir ve aynı zamanda Hellen dünyasında rastlanılan bir isimlerdir.³⁴² Tacheva-Hitova bu kişilerin Anadolu'dan buraya geldiklerini ve köle veya azat edilmiş köle olduklarını düşünmektedir.³⁴³ **Kat. No. 59**'daki eser ise Tanrıların Anası'na Alkibiades tarafından adanmıştır.³⁴⁴

Kat. No. 58 ve **Kat. No. 62** Tanrıça'nın tapınağının varlığına dair kanıt oluştururlar. Her iki yazıtta da tanrıçanın başrahiplerinden bahsedilmektedir ve tapınak ve kült heykeli için zengin kimseler tarafından bağış almış olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Eserlerin genelinde ikonografiye bakıldığında, Hellenistik Dönem ikonografisinin devam ettiği görülmektedir. Fakat bazı değişiklikler mevcuttur. Değişikliklerin en belirginini, eserlerde stil açısından daha kötü kalite

³³⁹ Tacheva-Hitova, 1983: 153.

³⁴⁰ a.g.e. 122.

³⁴¹ Bogh, 2009: 135.

³⁴² Tacheva-Hitova, 1983: 121.

³⁴³ Tacheva-Hitova, 1983: 153.

³⁴⁴ Bogh, 2009: 135.

³⁴⁵ Tacheva-Hitova, 1983: 149.

gözelemlenmektedir.³⁴⁶ Bu hem perspektif, hem de vücuttaki proporsiyon bozukluklarında sezilmektedir. Birçok eserde Tanrıça açık bir şekilde oturur pozisyonda olmasına rağmen, ayakta duruyormuş izlenimi vermektedir. Bazen köşeli bazen dairesel, fakat her zaman bir niş içerisinde kimi zaman iki aslan üzerinde kimi zaman tahtta oturarak betimlenmiştir. Tanrıçayı, Hellenistik Dönem'den devam eden özellikler, tympanon ve patera ile görmekteyiz. Asa, Philippopolis eserlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Asanın tympanon ile yer değiştirmesi, tanrıçanın sivil kutsal otoritesinin yasal bir otoriteye dönüşmesi olarak yorumlanmaktadır.³⁴⁷ Bunların dışında kale biçimli taç tanrıçanın kenti koruyan tanrıça olma özelliğini vurgulamak için kullanılan yaygın bir betim haline gelmiştir. Tanrıçanın Roma Dönemi eserlerinde eşlikçilerine baktığımızda Aphrodite, Attis, Demeter ve Artemis/Bendis karşımıza çıkmaktadır. **Aphrodite** Serdika'da bulunmuş olan **Kat. No. 61**'deki eserde görülmektedir. Tanrıçanın Meter ile özdeşleştirildiği noktanın Dionysopolis'de Meter Pontia Tapınağı'nda ele geçen Aphrodite Heykeli ile bağlantı kurularak,³⁴⁸ denizcilerin koruyucusu olma özelliği olduğu düşünülmektedir.³⁴⁹ Ayrıca Roma'da Palatine Tepesi'ndeki Meter Tapınağı'nda ele geçen birbirine sarılan çift ve çıplak kadın figürinlerinden dolayı Aphrodite'in asıl niteliği olan aşk ve üreme tanrıçası olma özelliğinin Meter ile birleştirilmiş olabileceği de düşünülmektedir.³⁵⁰ **Demeter** **Kat. No. 41**'de Byzantion'da ele geçmiş olan eserde tanrıça ile birlikte karşımıza çıkar. Ayrıca **Kat. No. 66** Ege Thrakiası'ndan ele geçmiş bronz eserde çifte naiskos örneğini görülmektedir. Diğer naiskos içerisindeki Tanrıçanın Demeter olduğu düşünülmektedir.³⁵¹ Demeter ve Meter birçok noktada birbiri ile özdeşleştirilen tanrıçalardır. Fakat burada kentin veya yasaların koruyucusu olma özelliği ile birleştirildikleri düşünülmektedir.³⁵² Attis'i de aynı eserde görürüz. Attis'in Tanrıça'nın eşlikçisi olarak karşımıza çıkması Tanrıça'nın ölümden sonraki yaşamın

³⁴⁶ Nenninger, M. (2006): "Der Kult der Kybele in Moesia Inferior", *Pontos Euxeinos, Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes*, Ed. S. Conrad, R. Einicke, A. E. Furtwängler, H. (ZAKS 10, Langenweissbach: 204.

³⁴⁷ Johnston, 1996: 116.

³⁴⁸ Aphrodite'in sıfatlarından biri olan Pontia, "denizcileri koruyan" anlamında kullanılmaktadır.

³⁴⁹ Bogh, 2009: 190.

³⁵⁰ a.g.e.

³⁵¹ a.g.e. 205.

³⁵² a.g.e. 191.

garantisini vermek gibi bir rol üstlenmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Vermaseren tarafından buradaki tanrıçalardan biri Demeter yerine Thrakialı Artemis olarak yorumlanmıştır.³⁵³ Bu çifte naiskos örneklerinin, yerel kült ile dışarıdan gelen yabancı kült arasında bağ kurmak ve aynı zamanda ona saygı duyulduğunu göstermek amacı ile kullanıldığı düşünülmektedir.³⁵⁴ Ayrıca **Kat. No. 67**'de Hadiranopolis'de ele geçen bir Attis heykeli mevcuttur. **Kat. No. 56**'de **Artemis-Bendis**'i görmekteyiz.

Katalogda yer alan fakat tarihi yayınlarda verilmemiş olan eserler arasında Meter kültü ile ilgili iki adet yazıt bulunmaktadır (**Kat. No. 71, 72**). **Kat. 71**'deki eser henüz yayınlanmamıştır. Fakat Kybele'ye adanmış bir adak yazıtı olduğu bilinmektedir.³⁵⁵ **Kat. 72**'de ise İstanbul-Küçükçekmece'de bulunmuş Meter Mamuzenos'a adanmış bir adak yazıtı yer almaktadır. Tanrıçanın ismine, tapınanlar tarafından kendi bölgeleri ile bağ kurmak amacı ile yer isimlerinden türetilen sıfatların eklendiğini bilmekteyiz.³⁵⁶ "Mamuzenos" epithetinin Lydia'da bulunmuş olan bir adak yazıtındaki Zeus Mamouzenoi sözcüklerinden yola çıkarak, Sardis civarındaki Mamouza/Mamouta adlı yerleşim ile ilgili bir epithet olduğu düşünülmektedir.³⁵⁷

Bölgede Tanrıça'nın tasvir edildiği nümizmatik eserlere bakıldığında, kültün arkeolojik ve epigrafik olarak kanıtlanmadığı **Hadrianopolis, Bizye, Anchialos, Deultum** ve **Pautalia** yerleşimlerinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Augusta Traiana'dan iki sikke üzerinde Tanrıça hekso-style bir tapınak içerisinde oturarak betimlenmiştir. Bu durum kentte Tanrıça'ya adanmış bir tapınağın varlığını akla getirmektedir. Aşağıdaki tabloda (**Fig. 25**) sikke katalogunda yer alan, bölgede ele geçmiş Kybele tipli sikkelerin bulunduğu kentler ve hangi imparator döneminde basıldıkları verilmiştir. Her ne kadar nümizmatik eserler kült ile ilgili araştırmalar açısından önemli kanıtlar olarak kullanılmasalar da, ekonomik, politik ve sosyal açıdan Meter'in toplumdaki rolünü anlamamızı sağlayacakları için

³⁵³ Vermaseren, 1989: 112

³⁵⁴ Borgeaud, 2004: 29.

³⁵⁵ Sayar, 2007: 198.

³⁵⁶ Roller, 2004: 314.

³⁵⁷ Şahin, 2012: 215.

önem taşımaktadırlar. Sikkelerdeki tiplerin ne olacağını, kent in ileri gelenleri ve elit tabakası tarafından belirleniyor olması, Tanrıça'nın toplumun hangi kesiminde tapım gördüğünü anlamamızı sağlamaktadır.³⁵⁸ Ayrıca sikke basımı resmi bir iştir ve kültürün resmi olarak kabulünün kanıtlarını da oluştururlar. Sikkeler bu açıdan incelendiğinde, Meter'in şehrin koruyucusu rolü ile bölgedeki yerel elit tabaka tarafından seçilerek sikkeler üzerinde yerini aldığı görülmektedir.

	Anchialos	Apollonia	Aug. Traiana	Bizye	Deultum	Hadrianapolis	Mesambria	Pautalia	Perinthos	Philippopolis	Serdica
Hadrianus	X										
Antonius Pius	X							X			
Lucius Verus			X					X			
Lucilla											
Marcus Aurelius						X		X			
Faustina II		X		X			X				
Commodus	X					X				X	
Septimius Severus	X		X							X	
Geta			X			X					
Caracalla	X		X	X		X		X			X
Elagabalus			X								
Aleksander Severus					X						
Julia Mamaea											
Maksimus Thraks	X										
Pupienus									X		
Gordianus III	X				X	X			X		
Philip Senior				X							
Phil.Senior/Otac.Severa					X						

Fig. 25: Kybele Tipli Sikkelerin İmparator ve Yerleşimlere Göre Dağılımı.

Sikkeler üzerindeki betimlerinde Tanrıça genellikle arkeolojik eserlerde betimlendiği gibi giyimli ve oturur vaziyette, yanında aslanlar, elinde patera ve

³⁵⁸ Weiss, P., (2005): "The Cities and their Money", *Coinage and identity in the Roman Provinces*, (Ed.Howgego, C, A. Burnett & V. Heuchert), Oxford: s. 68.

tympanon bazen patera ve asa, bazen ise patera, tympanon ve asa tutarken betimlenmektedir. Başında genellikle kale biçimli taç yer alır. Fakat sikkelerde yeni bir ikonografi göze çarpmaktadır. Tanrıça koşan bir aslan üzerine binmiş şekilde gösterilmektedir. Bu ikonografi arkeolojik bir eserde görülmemiştir. Yalnızca Tanrıça'nın adına gladyatör oyunları ve kutlamaların düzenlendiği Roma Dönemi sirklerinde *spina* üzerinde rastlanılan bir betimdir ve Aktia Oyunları ile ilgili olduğu düşünülmektedir.³⁵⁹ Ayrıca dikkati çeken bir başka nokta, bu tipte sikkeler sadece Traianus tarafından kurulmuş olan kentler veya Ankhialos gibi ondan koloni statüsünü almış kentlerde görülmektedir. Serdika sikkelerinde tanrıça bazen elinde boynuz tutarken betimlenmiştir. Bir bereket sembolü olan boynuzun Tanrıça'nın ikonografisinde görülmesinin sebebi Roma Dönemi'nde Tanrıça'nın bir bereket tanrıçası olarak algılanmaya başlanması ile ilgilidir. Tanrıça'nın rolüne bu sonradan giren özellik tamamen bir Roma eklentisidir.³⁶⁰

³⁵⁹Tacheva- Hitova, 1983: 144.

³⁶⁰ Roller, 2004: 318

3. KATALOG

	Taş	Mermer	Figürin	Bronz Plaka	Gümüş Plaka	Yazıt	Yüzük Taşı	Toplam
Abdera	1		13					14
Apollonia		2	4					6
Arkadiopolis		1						1
Augusta Traiana						1		1
Byzantion		1						1
Ege Thrakia'sı				1				1
Elaios			1					1
Hadrianopolis				1				1
Heraion Teikhos			1					1
Kabyle			2					2
Khersonesos Thrakia						2		2
Kallipolis		1						1
K.Çekmece-İstanbul		1						1
Kyolmen						1		1
Maronia		1						1
Mesembria					4			4
Perinthos		4						4
Philippopolis		15				2		17
Rhaedestum		2						2
Rodop Dağları							1	1
Salmydessos		2						2
Serdika	1	1				1		3
Seuthopolis			1					1
Sitiovo						1		1
Terkos Gölü Çevresi						1		1
Vishegrad						1		1

Fig. 26: Katalogda Yer Alan Eserler ve Buluntu Yerleri

Tezin katalog kısmını oluşturan bu bölümde 72 adet eser incelenmiştir. Eserlerin büyük çoğunluğunu adak stelleri oluşturmaktadır. Ayrıca pişmiş toprak figürinler, heykeller, bronz ve gümüş tabletler, yüzük taşı ve pişmiş toprak kaplar bulunmaktadır. Katalog Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemleri olmak üzere kronolojik verilmiştir. Arkaik Dönem'e ait 8 eser (**Kat. No. 1-8**), Klasik Dönem'e ait 6 eser (**Kat. No. 9-14**), Hellenistik Dönem'e ait 26 eser (**Kat. No. 15-40**) ve Roma Dönemi'ne ait 27 eser (**Kat. No. 41-67**) incelenmiştir. **Kat No. 68-72** numaraları eserler ise yayınlarda tarihleri verilmeyen eserlerdir. Eserler arasında Roma Dönemi'ne ait 17 adet epigrafik buluntuyeralmaktadır. Bunlardan 9 tanesi aynı

zamanda ikonografik betim içerir (**Kat. No. 39, 43,44, 50, 52, 54, 56, 57, 60**). Diğer 8 eser ise tanrıçaya atfedilmiş yazıtlardır (**Kat. No. 7, 8, 40, 58, 59, 62, 71, 72**). Bunların dışında Hellenistik Dönem'e ait iki seramikparçası üzerinde Meter adı yer almaktadır (**Kat. No. 38, 39**). Yazıtların hepsi Grekçedir. **Kat. No. 62** ise bir yüzü Grekçe bir yüzü Latince olmak üzere iki dillidir.Çoğunluğu adak yazıtları oluşturur.

İncelenen eserler arasındaki en erken tarihli eser İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlenirken, en geç eserler İ.S. 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

Kat. No. 1**Buluntu yeri** :Perinthos (Marmara Ereğlisi)**Müze** :?**Tarih** :ArkaikDönem**Tanım** :Adak Steli (Mermer).

Tanrıça kucığında küçük bir aslanla oturur vaziyette betimlenmiştir. G. Seure kucığındakinin bir aslan değil yaban tavşanı olduğunu söyler. Ayrıca yine Seure'e göre eser arkaik döneme ait değildir fakat arkaik stilde yapılmıştır.

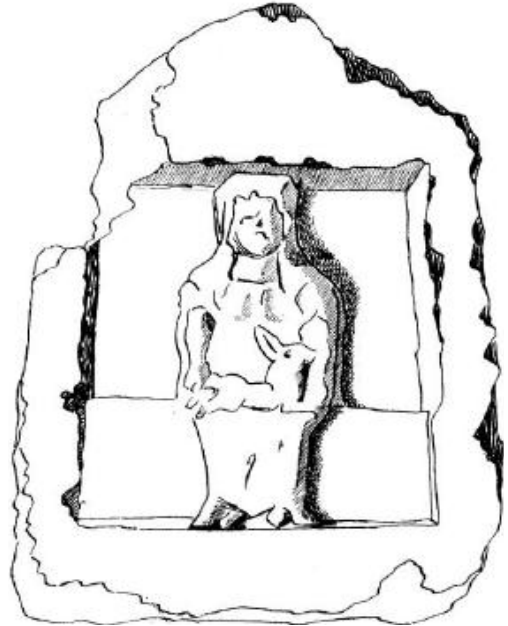
Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:129, no: 122; Seure, 1912: 575;Dumont-Homolle, 1892:398, no:74z.

Kat. No. 2**Buluntu yeri** :Perinthos**Müze** :?**Tarih** :Arkaik Dönem**Tanım** :Adak Steli(Mermer)

Edikula olarak şekillendirilmiştir. Tanrıça kucığında küçük bir aslanlaoturarak betimlenmiştir. Oturduğu taht alışılmadık şekilde büyüktür. Dumont eseri Arkaik Dönem'e tarihlerken, Seure ise gelenekçilikle ilgisi olduğunu savunur ve ona göre kucığındaki aslan değil yaban tavşanıdır.

Çizim :Seure, 1912: fig. 18.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 128 no:121;Seure, 1912: 575,no: 31; Dumont-Homolle, 1892:370,no:62b 22.



Kat. No. 3

Buluntu yeri :Salmydessos
(Midye-Kıyıköy).

Müze :İstanbul Ark. Müzesi,
Env. No: 74.59.

Tarih :İ.Ö. 6. yüzyıl

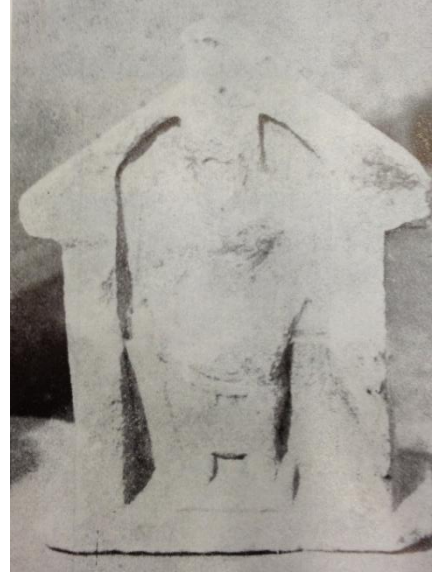
Tanım :Adak Steli (Mermer)

Tanrıça naiskos içerisinde tahtta oturur şekilde betimlenmiştir. Kucağında sağdan sola doğru uzanmış bir aslan tutmaktadır.

Yükseklik: 0.45 m. Genişlik: 0.25 m.

Fotoğraf :Fıratlı,1979:Pl. 238/3.

Kaynaklar :Fıratlı,1979: 441 Pl. 238/3;Vermaseren, 1989: 108, 365.

**Kat. No. 4**

Buluntu yeri : Apollonia (Sozopol)

Müze : Burgas Ark. Müzesi,
Env. No: 1562.

Tarih :İ.Ö. 6. yüzyılın sonu.

Tanım :Adak Steli (Mermer).

Tanrıça bir naiskos içinde tahtta oturur biçimde betimlenmiştir. Khiton ve himation giymektedir. Başında tül vardır. Sağ elinde patera, sol elinde tympanon tutmaktadır.

Fotoğraf :Alexandrescu-Vianu, 1980: fig.1.

Kaynaklar :Alexandrescu-Vianu, 1980:262; Galabov, 1961: 226.

**Kat. No. 5**

Buluntu yeri : Apollonia.

Müze :Burgas Ark. Müzesi ,
Env. No: 1562.

Tarih : İ.Ö. 6. yüzyılın sonu.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça bir naiskos içinde tahtta oturur biçimde, kucağında iki aslan ile betimlenmiştir.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 107, 362; Vianu, 1980: 263; Galabov, 1961: 226.

Kat. No. 6

Buluntu yeri : Heraion Teikhos.

Müze : Tekirdağ Arkeoloji Müzesi.

Tarih : İ.Ö. 6. yüzyılın sonu.

Tanım : Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıça oturur vaziyette betimlenmiştir. Figürinin baş ve sol kol kısmından kırıktır.

Fotoğraf : Atik, 2010: fig. 7.

Kaynaklar : Atik, 2010: 5.



Kat. No. 7

Buluntu yeri : Vishegrad.

Müze : ?

Tarih : İ.Ö. 7.- 6. Yüzyıl.

Tanım : Yazıt (Taş).

Yazıt 2.20 m. yüksekliğinde monolitik taş üzerindedir. Kuzeybatı Phrygia'da bulunmuş olan bir başka yazıt ile karşılaştırılarak Phryg dilinde yazıldığı ve yazıttaki ifadede geçen *Nipta* isminin Tyana'da (Kemerhisar) ele geçen "Siyah Taş" üzerinde de görülen Hipta ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar : Lalchev 2002: 803-4.

Kat. No. 8

Buluntu yeri : Kyolmen (Rodop Çevresi).

Müze : ?

Tarih : İ.Ö. 6. yüzyılın sonu- 5. yüzyılın başı.

Tanım :Yazıt.

Muhtemelen Matar ...ipt(i) ifadesi bulunmaktadır. Meter Hipta ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar :Orrel, 1994: 357-363; Fol, 1998: 81.

Kat. No. 9

Buluntu yeri : Elaios.

Müze : Louvre Müzesi Env. No: Elè 288.

Tarih : İ.Ö. 460-450.

Tanım : Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıça tahtta oturur vaziyette, ayağının altında yarı dairesel bir tabure ile betimlenmiştir. İki eliyle kucağında soldan sağa doğru uzanmış bir aslan tutmaktadır. Figürinin üst kısmı kırıktır.

Yükseklik: 0.19 m.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 111, 376; Mollard-Besques, 1954: 119 no 151 Pl. LXXVIII.

Kat. No. 10

Buluntu yeri : Apollonia.

Müze :?

Tarih : Klasik Dönem.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıça tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. İki eliyle kucağında uzanmış bir aslan tutmaktadır. Figürinin üst kısmı kırıktır.

Kaynaklar : Chiekova, 2008: 130; Bogh, 2009: no: 18.

Kat. No. 11

Buluntu yeri : Apollonia (Sladkite Kladenci Nekropolü).

Müze :?

Tarih : Klasik Dönem.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıca tahtta oturur vaziyette kucağında bir aslan ile betimlenmiştir.

Kaynaklar : Oppermann, 2004: 88; Bogh, 2009: no: 21.

Kat. No. 12

Buluntu yeri: Apollonia (Kavacite Nekropolü).

Müze :?

Tarih : Klasik Dönem.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin.

Eserin sadece Meter'i betimleyen bir figürin olduğu belirtilmiştir. Bir mezarın içinde diğer 19 figürün ile birlikte bulunmuştur.

Kaynaklar : Oppermann, 2004: 88, 129; Bogh, 2009:66 no:22.

Kat. No. 13

Buluntu yeri : Apollonia (nekropol buluntusu).

Müze : Sozopol Müzesi.

Tarih : İ.Ö. 5-4.yüzyıl başı.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıca tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. Khitonun kıvrımları erken Hellenistik Dönem özellikleri gösterir.

Kaynaklar : Naumann, 1983: 134; Bogh, 2009: 66 no:19.

Kat. No. 14

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi.

Tarih : İ.Ö. 5. yüzyıl sonu 4 yüzyıl başı.

Tanım: Adak Steli.

Tanrıca yüksek bir sandalyede oturur biçimde betimlenmiştir. Sağ elinde bir patera, sol elinde de tympanon tutmaktadır. Sol yanında bir aslan bulunmaktadır.

Yükseklik:0.38 m. Genişlik:0.26 m. Kalınlık: 0.



125 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLVIII 128.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 131; Vermaseren, 1989: 95, no: 319.

Kat. No. 15

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi,
Env. No:973.

Tarih : İ.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısı.

Tanım : Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıça yüksek arkalıklı bir tahtta oturmaktadır. Ayaklarının altında bir tabure vardır. Tanrıçanın başı, sağ kolu ve tahtın sağ kısmı kırıktır. Khiton ve himation giymiş olan tanrıçanın uzun saç bukleleri görülebilmektedir. Kucağında soldan sağa doğru uzanan bir aslan taşımaktadır.

Yükseklik:0.15 m.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXX, 320.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 95.



Kat. No. 16

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi,
Env. No No: 974.

Tarih : İ.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısı.

Tanım :Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıça yüksek arkalıklı bir taht üzerinde oturmaktadır. Sağ elinde patera sol elinde ise büyük bir tympanon tutmaktadır. Uzun saçlı, khiton ve hymation giymiş olarak betimlenmiştir. Figürinin başı, sol kolu ve alt



kısmı kırıktır.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXX, 321.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 95.

Kat. No. 17

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Arkeoloji Müzesi, Env. No: 1120.

Tarih : İ.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısı.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Kybele figürinine ait bir aslan başı ve sol ayağı.

Yükseklik: 0.045 m.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 96, 322.

Kat. No. 18

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi, Env. 270.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım : Pişmiş Toprak Figürin.

Figürinin baş ve alt kısmı kırıktır. Tanrıça khiton ve himation giymiş olarak yüksek bir tahtta oturur şekilde betimlenmiştir. Kucağında sağdan sola doğru uzanmış bir aslan tutmaktadır. Sağ elinde bir patera sol elinde ise tympanon tutmaktadır.

Yükseklik: 0.095 m.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXX, 323.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 95.



Kat. No. 19

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Arkeoloji Müzesi, Env. No: 412.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Bir tahtta oturan Tanrıça kucığında uzanan bir aslan ile betimlenmiştir.

Yükseklik: 0.115 m.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 97, 327.

Kat. No. 20

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi, Env. No: 411.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Tanrıçanın sağ ayağının yanında bir aslan durmaktadır.

Yükseklik: 0.10 m.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 97, 325.

Kat. No. 21

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark.Müzesi, Env. No: 345.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Tanrıça sol ayağını uzanan aslanın başına koymuş bir şekilde betimlenmiştir.

Yükseklik: 0.075m.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989:97, 328.

Kat. No. 22

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Arkeoloji Müzesi Env. No: 306.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası

Tanrıçanın sağ ayağının yanında bir aslan durmaktadır.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 97, 329.

Kat. No. 23

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi Env. No: 337.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin.

Tanrıçanın sağ ayağı ve onun yanında duran bir aslan gözükmetedir.

Yükseklik: 0.075 m.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 97, 330.

Kat. No. 24

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi,
Env. No: 231.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin
Parçası.

Tanrıça sağ elinde patera tutar, sağında ise bir aslan bulunmaktadır.

Yükseklik: 0.045 m.

Fotoğraf :Vermaseren, 1989:Pl. LXXXII 331.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 97.

**Kat. No. 25**

Buluntu yeri : Abdera.

Müze : Kavala Ark. Müzesi, Env. No: 492.

Tarih : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.

Tanım: Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Tanrıça bir tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir.

Yükseklik: 0.05 m.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 97, no: 324.

Kat. No. 26**Buluntu yeri** : Abdera.**Müze** : Kavala Ark. Müzesi, Env. No: 496.**Tarih** : İ.Ö. 2. yüzyılın sonu.**Tanım** : Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Eser kırık olduğundan sadece tanrıçanın ayakları ve tahtın alt kısmı görülebilmektedir.

Yükseklik: 0.085 m.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 97, 326.**Kat. No. 27****Buluntu yeri** : Abdera.**Müze** : ?**Tarih** : İ.Ö. 2.yüzyılın sonu.**Tanım** : Pişmiş Toprak Figürin Parçası.

Tahtta oturan tanrıçanın alt kısmı görülmektedir. Ayaklarının altında bir tabure bulunmaktadır. Tanrıça sağ elinde bir patera tutar. İki yanında birer aslan bulunmaktadır.

Fotoğraf :Vermaseren, 1989:Pl. LXXXII, 332.**Kaynaklar** :Vermaseren, 1989: 98.**Kat. No. 28****Buluntu yeri:** Kallipolis-Gallipoli.**Müze** : ?**Tarih** : Hellenistik Dönem.**Tanım** : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça kucağında küçük bir aslan ile oturur biçimde betimlenmiştir. Başında kale biçiminde taç bulunmaktadır. Sol elinde bir tympanon tutar. Sağ eli tahtın üzerinde dinlenmektedir.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:130, no:126; Dumont-Homolle, 1892: 432,

no:100k; Mordtman, 1881:265.

Kat. No. 29

Buluntu yeri : Maronia.

Müze : Sofya Ark.Müzesi Enst.

Tarih :Hellenistik Dönem.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Edikula olarak şekillendirilmiştir. Tanrıça kucagında küçük bir aslan ile bir sandalyede oturur vaziyette betimlenmiştir. Khiton ve başını örten himation giymektedir. Başında kalathos vardır. Sağ elinde patera, sol elinde tympanon tutmaktadır.

Fotoğraf :Kazarov, 1918: fig.45.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989:98, no: 333; Kazarov, 1918: 40, no:2; Tacheva-Hitova, 1983: 130, no:127.



Kat. No. 30

Buluntu yeri : Perinthos.

Müze :Berlin BergamaMüzesi,

Env. No:703.

Tarih : Hellenistik Dönem.

Tanım : Heykel (Mermer).

Tanrıça yüksek arkalıklı bir tahtta oturmaktadır. Sol tarafında bir aslan bulunmaktadır. Tanrıça khiton ve himation giymiştir. Başını himation ile örtülmüştür. Ayrıca başında bulunan kalathos deforme olmuştur. Dizlerinin üzerine koyduğu sağ elinde patera tutmaktadır. Omuzdan kırılmış olan sağ eli ise muhtemelen tympanon tutmak



üzere yukarı kaldırılmıştır.

Yükseklik:0,305 m. Genişlik: 0,16 m. Derinlik:0,17 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLIX, 123.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 129;Dumont-Homolle, 1892: 398, no:74 z13.

Kat. No. 31

Buluntu yeri : Mesembria.

Müze : Komotini Ark. Müzesi, Env. No: 1592.

Tarih : İ.Ö. 4.yüzyıl.

Tanım : Gümüş plaka.



Tanrıça, Hermes, Hekate ve tapınan insanlar ile birlikte betimlenmiştir. Figürler çok net olmasa da Hermes'in pelerini seçilebilmektedir. Hermes ve Hekate tanrıçanın içinde durduğu naiskosun dışında dururlar. Hermes sağda Hekate soldadır. Naiskosun içinde tanrıçanın iki yanında sakallı çıplak figürler bulunmaktadır.

Yükseklik: 0.068m. Genişlik: 0.046m.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXXV, 337.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 99; Treasures of Ancient Macedonia, 105, no: 448.

Kat. No. 32**Buluntu yeri** : Mesembria.**Müze** : Komotini. Ark. Müzesi, Env. No:1985**Tarih** : İ.Ö. 4.yüzyıl.**Tanım** : Gümüş plaka.

Tanrıça bir tahtta ayaklarının altında tabure ile oturmaktadır. Sağ tarafında dişi bir aslan bulunur. 6 erkek figürü tanrıçaya doğru yaklaşmaktadır. Sağ elini dişi aslanın başında koymuş olan Tanrıça sol elini ise havaya kaldırarak figürleri selamlamaktadır.

Yükseklik: 0.125m. Genişlik: 0.065m.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989: Pl.LXXXV 338.

Kaynaklar:Vermaseren, 1989: 99; Treasures of Ancient Macedonia, 106, no: 453 Pl. 62.

Kat. No. 33**Buluntu yeri** : Mesembria.**Müze** : Komotini Ark. Müz., Env. No:1589.**Tarih** : İ.Ö. 4.yüzyıl.**Tanım** : Gümüş plaka.



Tanrıca iki sütun ve alınlıktan oluşan küçük bir tapınakta alçak bir tahtta oturur biçimde görülmektedir. Sağ elinde bir patera tutmaktadır. Sol elinde ise baş kısmı kartal olarak şekillendirilmiş bir asa taşımaktadır. Tahtın yanın bir aslan oturur. Aslanın yanında Hermes olabileceği düşünülen genç bir erkek figürü durmaktadır. Tanrıçanın sağında Hekate olduğu düşünülen büyük bir figür ayakta durmakta ve bir elinde yanan meşale diğer elinde ise tympanon taşımaktadır. Tahtın diğer tarafında bir kadın, bir erkekten oluşan tapınan insanlar bulunmaktadır. Alınlığın sivri kısmının altında çocuksu bir figür olarak betimlenmiş olan Attis pan flüt çalar. Bacaklarını çapraz atmıştır ve sivri uçlu bir başlık giymektedir. Attis'in her iki yanında iki ya da üç koyun bulunmaktadır.

Yükseklik: 0.119 m. Genişlik: 0.092 m.

Fotoğraf :Vermaseren, 1989:Pl. LXXXIV 335.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 98; Treasures of Ancient Macedonia, 106, no: 453 Pl. 62.

Kat. No. 34**Buluntu yeri** : Mesembria.**Müze** : Komotini Müzesi, Env. No: 1593.**Tarih** : İ.Ö. 4.yüzyıl.**Tanım** : Gümüş Plaka.

Tanrıça iki aslan arasında oturarak betimlenmiştir.

Khiton ve himation giymektedir ve başı örtülüdür.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXXIV, 336.**Kaynaklar** : Vermaseren, 1989: 99;

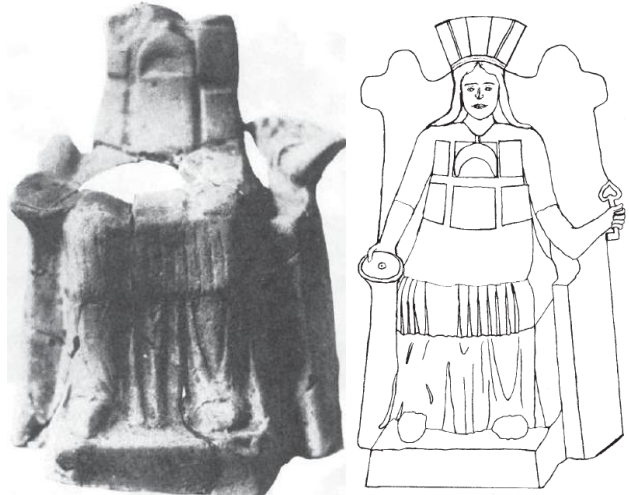
Kaitē Ninu (ed.), 1979, 105 no: 446.

**Kat. No. 35****Buluntu yeri** : Seutopolis.**Müze** : ?**Tarih** : Hellenistik Dönem.**Tanım** : Pişmiş Toprak

Figürin Parçası.

Tahtta ayaklarının altında bir tabure ile oturarak betimlenmiş olan tanrıçanın, sağ elinde patera bulunmaktadır. Sol elinde de

muhtemelen bir obje tutmaktadır fakat korunmamıştır. Fakat Nankov, bu objenin anahtar olabileceğini düşünmektedir. Khiton ve himation giymektedir. Bölgede ele geçmiş diğer eserlerden farklı olarak boynunda yarım ay şeklinde bir kolyesi bulunmaktadır.

Fotoğraf : Nankov, 2007: Fig. 1.**Kaynaklar** : Nankov, 2007: 47-67.**Kat. No. 36****Buluntu yeri** : Kabyle.**Müze:**?

Tarih : Hellenistik Dönem.

Tanım :Pişmiş ToprakFigürin Parçası.

Tanrıça bir tahtta oturur vaziyette, elinde tympanon ile betimlenmiştir.

Kaynaklar :Bogh, 2009: 79, no: 53.

Kat. No. 37

Buluntu yeri : Kabyle.

Müze: ?

Tarih : Hellenistik Dönem.

Tanım :Pişmiş ToprakFigürin Parçası.

Tanrıça bir tahtta oturur vaziyette, elinde tympanon ile betimlenmiştir.

Kaynaklar :Bogh, 2009: 79, no: 54.

Kat. No. 38

Buluntu yeri : Khersonesos Thrakia.

Müze :?

Tarih : İ.Ö.3. yüzyıl.

Tanım :Pişmiş Toprak Tabak.

Tabağın üzerinde iki kez Μάρτηρ adı tekrarlanmıştır.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989: 111, no:376a; Solomonik, 1976: 128-133; *SEG* XXXVI,1976-77,no: 810.

Kat. No. 39

Buluntu yeri : Khersonesos Thrakia.

Müze :?

Tarih : İ.Ö.4. yüzyıl.

Tanım :Krater Parçası.

Μάρ(τηρ) θ(εὸν) (Tanrıların Anası) ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca bir aslan, domuz ve ağaç betimlenmiştir.

Kaynaklar : Vermaseren, 1989:111, no: 376a; Solomonik, 1976, 128-133; *SEG* XXXVI,1976-77,no: 810.

Kat. No. 40**Buluntu yeri** :Sitovo.**Müze** : ?**Tarih** : İ.Ö.3.- 1. Yüzyıl.**Tanım** : Adak Yazıtı (Taş).

Yazıtta “ipta” yeralmaktadır. Meter Hipta ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar :Bayun, L.S.-Orel V., 1991: 144-148.**Kat. No. 41****Buluntu yeri** : Byzantion.**Müze** : Atina Milli Müzesi.**Tarih** : Roma Dönemi**Tanım** : Adak Steli (Mermer)

Tanrıça khiton ve himation giymiş olarak başında kale duvarı şeklinde başlığı ile betimlenmiştir. Tahtta oturur ve ayağının altında tabure vardır. Kucağında sağdan sola doğru uzanmış bir aslan vardır. Sağ elinde bir patera sol elinde ise tympanon tutmaktadır. Tamponunun altında tanrıçaya dönmüş bir aslan vardır. Tanrıçanın sağında kısa tunik ve Phryg başlığı giymiş Attis durmaktadır. Attis bacaklarını çapraz atmış bir şekilde betimlenmiştir. Kabartmanın sol tarafında Demeter bir tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. Polos giymektedir. Figürün sağ tarafı kırıktır. Sol elinde tuttuğu obje ise seçilememektedir. Tahtın yanında kısa tunik ve petasus giymiş Hermes durmaktadır. Kabartmanın alt kısmında dalgalı çizgiler vardır.

Yükseklik: 0.44 m. Genişlik: 0.44m.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989:109, no: 368.**Kat. No. 42****Buluntu yeri** : Rodop Dağları.**Müze** :?**Tarih** : İ.S. 2. yüzyıl.**Tanım** :Yüzük Taşı.

Tanrıça iki sütunlu bir naiskos içerisinde oturarak betimlenmiştir. Khiton ve himation

giyer. İki yanında cepheden betimlenmiş iki aslan bulunur. Tanrıça havaya kaldırdığı sağ elinde bir tympanon tutmaktadır.

Yükseklik: 0.029 m. Genişlik: 0.024 m.

Fotoğraf :Vermaseren, 1989:Pl. LXXXVI 339.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 100.



Kat. No. 43

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze : Sofya Ark. Müzesi.

Tarih : İ.S. 198-211.

Tanım : Sunak- Yazıtlı.

Ἀγαθή [τύχη].

Ἐπερ των κυίων αὐτοκρα[ατόρων) Λ.

Σεπτιμίον]

[Σεουήρον]Π[ε]ρτιν[ακο---καί Μ.Αὐρ

(ηλίου) Ἀντωνίνου]

Septimus Severus ve Caracalla döneminden.

Tanrıça bir taht üzerinde oturarak betimlenmiştir. Tahtın yanında büyük bir aslan vardır.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XXV II 19 ve 133.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:133; Vermaseren, 1989: 105, no: 352; Mihailov, 1961: 910.



Kat. No. 44

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi,Env. no: 1284

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Yazıtlı.

Tanrıça iki aslan arasında oturmaktadır. Kalathosu yoktur ama başı ve omuzları himationu ile örtülüdür. Sağ elinde patera, sol elinde bir asa tutmaktadır.

Yükseklik: 0.155 m. Genişlik: 0.18 m.
Kalınlık: 0.03 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:
Pl. XLV 109.



Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 124;
Danov, 1931-34: 147, no:2,fig. 110; Vermaseren, 1989: 105, no: 354.

Kat. No. 45

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze : Plovdiv Ark. Müzesi,
Env.No: II269.

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça burada geleneksel olarak iki aslan arasında betimlenmiştir. Ayakta duruyormuş gibi görünmesine rağmen oturmaktadır. Tanrıça khiton ve himation giymektedir. Başında kalathos vardır. Sol eli bir asa tutarken sağ elinde bir patera tutmaktadır.

Yükseklik: 0.21m. Genişlik: 0.14m. Kalınlık:0.02 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLII 106.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 122, Vermaseren,1989: 103, no: 345.



Kat. No. 46

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze :Plovdiv Ark. Müzesi, Env. No:1574bis.

Tarih :İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça iki aslan arasında oturur şekilde betimlenmiştir. Khiton ve himation giymektedir. Sol elini bir asaya dayamış, sağ elinde bir patera tutmaktadır.

Yükseklik : 0.20 m. Genişlik: 0. 15m.

Kalınlık: 0.02 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLIII 107.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 122.



Kat. No. 47

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi, Env.No:1285.

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça iki aslan arasında oturur şekilde betimlenmiştir. khiton ve himation giymektedir. Başında alçak bir kalathos vardır. Sağ elini aslanın başına doğru uzatmıştır ve patera tutmaktadır. Sol elinde ise asa vardır. Figür ayakta gibi görünmesine rağmen oturmaktadır.

Yükseklik: 0.18 m. Genişlik: 0.95 m. Kalınlık: 0.2 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLIV 108.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:123; Danov,1931-34: 148,no:3 fig.111.



Kat. No. 48

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi.

Env. No:69(kayıp).

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça iki aslan arasında oturur vaziyette betimlenmiştir. Fakat eser sağ tarafından kırık olduğundan aslanın bir Parçası görülebilmektedir. Sol elinde asa tutan tanrıça, sağ elinde muhtemelen bir patera tutuyor olmalıdır. Khiton ve himation giymiş olduğu anlaşılmaktadır.

Yükseklik: 0.19 m. Genişlik: 0. 20 m. Kalınlık: 0.05 m.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 124, no: 110; Danov, 1931-34: 149, no:5 fig.113.

Kat. No. 49

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv).

Müze :Sofya Ark. Müzesi ve Enstitüsü.

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça oturur vaziyette betimlenmiştir. Her iki yanında birer aslan yer alır. Khiton ve himation giymiştir. Sağ elinde bir patera tutmaktadır. Sol elinde ise bölgedeki diğer eserlere bakılarak bir asa tuttuğu söylenebilir.

Yükseklik: 0.11 m. Genişlik: 0.13 m. Kalınlık: 0.025 m.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 124, no: 111.

Kat. No. 50

Buluntu yeri :Philippopolis(Plovdiv) Bölgesi.

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi,

Env. no:3079.

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli Parçası(Mermer)

Yazıtlı.

...]τα τέκνοις

Tanrıça taht üzerinde, ayağının altında bir tabure ile oturur vaziyette gösterilmiştir. İki ayanında birer aslan bulunmaktadır. Fakat



aslanlar sadece biri tam olarak korunmuştur. Khiton ve himation giymekte olan Tanrıça, sol elinde bir asa taşımaktadır. Kırık olan sağ elinde ise muhtemelen bir patera tutuyor olmalıdır.

Yükseklik: 0.185 m. Genişlik: 0.135 m. Kalınlık:0.025 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLIV 113.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 125; Mihailov, 1970: 1322.

Kat. No. 51

Buluntu yeri :Philippopolis(Plovdiv).

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi,
Env. No:1574.

Tarih : İ.S. 2-3. yüzyıl.

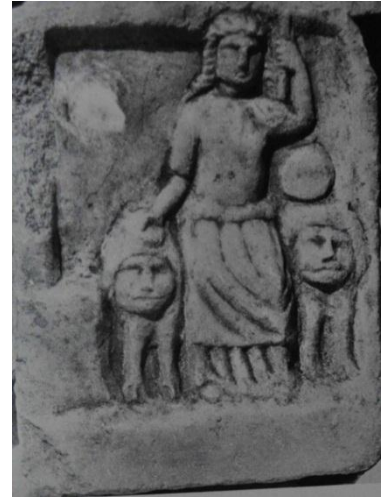
Tanım : Adak Steli (Mermer).

Tanrıça iki aslan arasında oturmaktadır. Sağ elinde patera tutmaktadır. Sol elinde ise muhtemelen bir asa bulunur. Acemi bir sanatçı tarafından yapıldığı belli olmaktadır. Sol eli ile aslan arasında tympanon vardır.

Yükseklik:0.235 m. Genişlik:0.185 m. Kalınlık:0.05 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLVII 115.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 125; Danov, 1931-34: 148, no:4, fig.112.



Kat. No. 52

Buluntu yeri :Philippopolis(Plovdiv) (?).

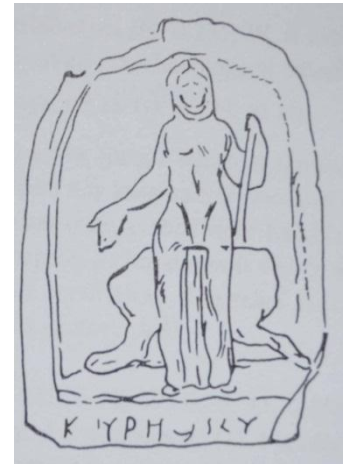
Müze : Kayıp.

Tarih :İ.S. 2. - 3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli (Mermer) Yazıtlı.

Κορία Μητροί (?)

Tanrıça bölgedeki betimlerindeki gibi geleneksel olarak iki aslan arasında oturur vaziyette sağ elinde bir patera sol elinde ise asa tutar vaziyette betimlenmiştir. Sanatçı tarafından oturur şekilde betimlenmek istenmiş olmasına



rağmen ayakta durur gibi gözükmetedir.

Çizim :Mihailov, 1961: 1887.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 131, no: 129; Mihailov, 1961: 1887; Seure, 1912: 575.

Kat. No. 53

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv) Bölgesi..

Müze :Plovdiv Ark.Müzesi,
Env. No:3057.

Tarih : İ.S.2-3.yüzyıl.

Tanım : Adak Steli Parçası(Mermer).

Eser üst kısımdan kırıktır. Sol profilden bir aslanın başı ve bacakları, ayrıca tanrıçanın sağ bacağı ve himationu seçilebilmektedir. Tanrıça muhtemelen iki aslan arasında oturarak betimlenmiştir.



Yükseklik: 0.11 m. Genişlik: 0.105 m. Kalınlık: 0.015 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983: Pl. XLV, 112.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:125; Botousharova, 1948:69, no: 5, fig. 11.

Kat. No. 54

Buluntu yeri :Philippopolis Bölgesi
(Rodomir).

Müze:Sofya Ark. Müzesi ve Enstitüsü,
Env. No: 6671.

Tarih : ?

Tanım : Adak Steli (Mermer). Yazıtlı.

[M]ητρι θεων Απολλωνιδης

Tanrıça iki aslan arasında oturur. Bu eserde bölgedeki diğerlerinden farklı olarak aslanların ön ayakları dik değil yere uzanmış şekildedir. Giyimi diğerlerinden farklı değildir. Sol elinde bir asa tutmaktadır.



Yükseklik: 0.205 m. Genişlik: 0.17 m. Kalınlık: 0.035 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983: Pl. XLVI, 114.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 125; Mihailov, 1970: 1507; Velkov, 1932-34: 67, no:1, fig. 42.

Kat. No. 55

Buluntu yeri :PhilippopolisBölgesi.

Müze :Plovdiv Ark. Müzesi ,
Env. No:827.

Tarih : ?

Tanım : Yüksek Kabartma
(Mermer).

Bu kabartma bölgede bulunanlar arasında işçiliği ve usulü ile en meşhur olanıdır. Yayımcısı eseri alınlık ile taçlandırılmış bir heykel olarak nitelemektedir. Tanrıça iki aslan arasında oturur vaziyette betimlenmiştir. Khiton ve himation giymektedir. Himation veya kalathos ile başı örtülüdür. Sağ elinde patera tutmakta, sol eli ise bir tympanona uzanmaktadır.

Yükseklik: 25 cm. Genişlik:15 cm. Kalınlık: 9-11 cm.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983: Pl. XLVIII, 117.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983:127; Danov,1931-34: 147, no:1, fig.109.



Kat. No. 56

Buluntu yeri : Phillipopolis (Plovdiv).

Müze: Pazarcık TarihMüzesi.

Tarih : ?

Tanım : Adak Steli Parçası- (Mermer) Yazıtlı.

Χρηστος Αφον.



Tanrıça iki aslan arasında oturur şekilde betimlenmiştir. Aslanlardan Tanrıçanın solunda olan, bölgedeki diğer eserlerdekinden farklı olarak cepheden değil de, ön ayaklarını kaldırmış, zıplamaya hazır pozisyonda betimlenmiştir. Tanrıça aslanın başına doğru uzattığı sağ elinde bir patera tutmaktadır. Sol elinde ise bir asa vardır. Tanrıçanın sağında bir figürün alt kısmı görülebilmektedir. Figür Thrak kıyafetleri içerisinde ve muhtemelen Artemis-Bendis'dir.(Tacheva-Hitova, 1983: 126)

Yükseklik: 0.22 m. Genişlik: 0.25 m. Kalınlık: 0.015m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLVII 116.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 126;Mihailov, 1961:1315.

Kat. No. 57

Buluntu yeri :Philippopolis (Plovdiv)Bölgesi.

Müze :Plovdiv Ark. Müzesi,

Env. No: 1919.

Tarih : ?

Tanım : Adak Steli (Mermer)-Yazıtlı.

Βεῖθος

Eser sağ köşesinden kırıktır. Tanrıça oturur vaziyette betimlenmiştir. Khiton ve başını da örten himation giyer. Bir altara doğru uzattığı sağ elinde bir patera tutmaktadır. Sol elinde ise bir asa



Yükseklik: 136 cm. Genişlik: 115 cm. Kalınlık: 3 cm.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. LI, 132.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 133;Mihailov, 1961: 1402; Vermaseren,1989:105, no:352.

Kat. No. 58

Buluntu yeri :Philippopolis Bölgesi (Bogdanitsa).

Müze :?(Kayıp).

Tarih : İ.S. 201-211.

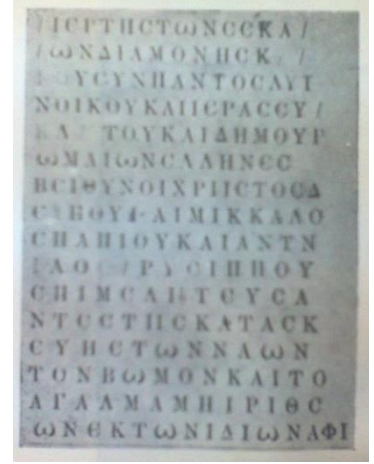
Tanım:Altar (Mermer).

“İmparatorlar, onların evleri, Kutsal Roma Senatosu ve vatandaşları için. Dêizêos’un oğulları Beithus ve Khrêstos, Papios’un oğlu Mikkalos ve Khrysippos’un oğlu Antiphilos, tapınak sorumlusu bu atlar ve heykeli Tanrılar’ın Anası’na adahılar.” (Bogh, 2009: 135)

Yazıtta imparator isimleri yer almadığındanyazıtın tamamlanmadığı düşünülmektedir. 15. mısradaki Μητρὶ θεῶν (Tanrıların Anası) yazmaktadır.

Fotoğraf : Mihailov, 1961:1452.

Kaynaklar : Tacheva-Hitova, 1983: 121 no: 104; Mihailov, 1961:1452.



Kat. No. 59

Buluntu yeri :Philippopolis Bölgesi (Belovo).

Müze : Pazarcık Ark. Müzesi.

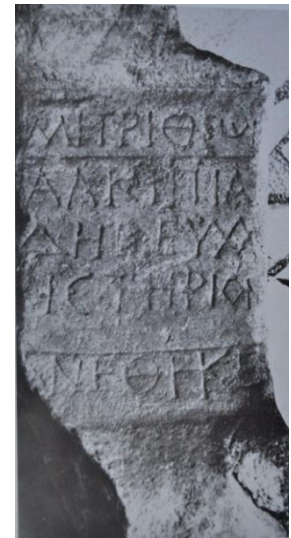
Tarih : ?

Tanım : Altar (Mermer).

Altarın üst yüzeyinde 0.15 m. çapında bir delik bulunmaktadır. Μητρὶ θεῶν (Tanrıların Anası) yazmaktadır.

Yükseklik: 0.58 m. Genişlik: 0.20 m. Kalınlık: 0.20 m.

Fotoğraf : Tacheva-Hitova,1983: Pl.XLI 105.



Kaynaklar : Tacheva-Hitova,1983: 122; Mihailov, 1964: 1094, Kazarov, 1927: 32,5 no:8, fig.7.

Kat. No. 60

Buluntu yeri : Serdika (Sofya).

Müze :Sofya Ark. Müzesi Env. No:64a.

Tarih:İ.S. 3. yüzyıl.

Tanım :Yüksek Kabartma ve Adak Yazıtı (Kireç Taşı).

Δειδς Διζου εὐχῆν



Tanrıça iki yanında iki aslan ile bir tahtta oturmaktadır. Tahtın arka kısmı tanrıçanın omuzları hizasında bir alınlık ile taçlandırılmıştır. Tanrıça khiton ve himation giymektedir. Başında küçük bir kalathos vardır. Sağ elini dörtgen bir altara doğru uzatmıştır ve patera tutmaktadır. Sol elinde ise muhtemelen asa bulunur.

Yükseklik: 0.25m. Genişlik: 0.19 m. Derinlik: 0.025 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Plate XXXVIII, 102.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 118; Dobrouski, 1900: 94 no:5, fig.48; Mihailov, 1970: 1938.

Kat. No. 61**Buluntu yeri** : Serdika (Sofya).**Müze**: Sofya Ark. Müzesi,Env. No: 5926.**Tarih**: İ.S. 4. yüzyıl.**Tanım** : Kabartma (Mermer).

Eser 23 parçadan restore edilmiştir. Sofya'daki bir Roma binası içinde bulunan

eserin merkezinde Phryg başlığı giymiş bir erkek figür betimlenmiştir. Kalkan ve sopa taşımaktadır. Bu figürün arkasında bir timsah aslana saldırır. Solunda köpek başlığı giymiş bir figür at üzerindedir. Timsahın arkasında bir çatılı bir kulübe, kısa tunik giymiş bir erkek figür ve ayı figürü vardır. Diğer sahneler ise aylar ve insanlar arasındaki savaştan oluşmaktadır. Levhanın sol köşesinde dans eden iki figür betimlenmiştir. Bu sahnenin üzerinde iki sütun üstüne oturtulmuş bir platformda kalathos giymiş ve tahtta oturan bir figür betimlenmiştir. Velkov'a göre bu figür Serapis'tir. Sağ elinde Patara, sol elinde asa tutmaktadır ki iki yanındaki aslanlar ile Kybele taklit edilmiştir. Tacheva'ya göre Kybele demek daha doğrudur.

Diğer bir panelde ise Venüs görülür.

Eserin içinde bulunduğu bina İ.Ö. 447' ye tarihlendirilmektedir.

Yükseklik: 0.47 m. Genişlik: 0.59 m. Kalınlık: 0.025 m.

Fotoğraf : Vermaseren, 1989:Pl. LXXXVI, 341.

Kaynaklar : Tacheva-Hitova, 1983:119, no: 103,Pl.XL; Vermaseren, 1989: 100; Velkov, 1921-22: 21, Pl. IV.

Kat. No. 62

Buluntu yeri : Serdika (Sofya).

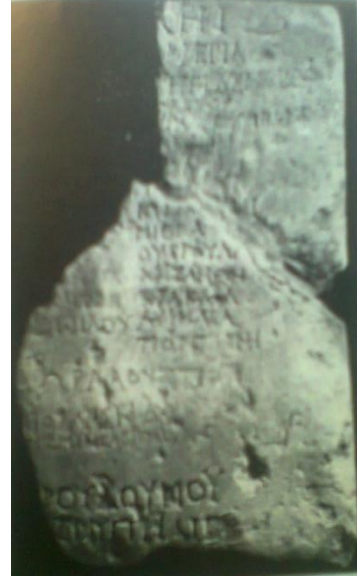
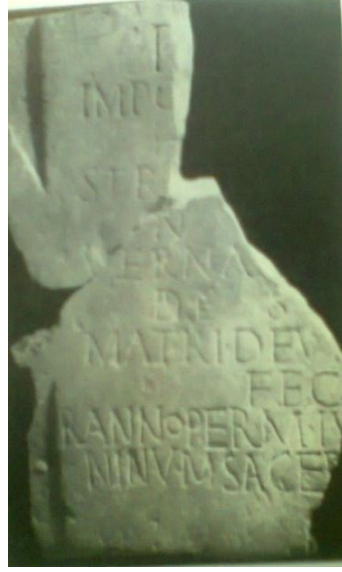
Müze: Sofya Ark. Enstitü Müzesi

Env. No: 3965.

Tarih: İ.S. 2. yüzyıl sonu- 3.yüzyıl başı.

Tanım : Adak Yazıtı (Mermer).

İki parçadan oluşan yazıtın sadece sağ kısmı korunmuştur. Tabula ansata içinde Latince ve arka kısmında Grekçe metin olmak üzere iki dillidir. Latince metnin 2-3. satırlarda imparator isimleri yer alır. Walter bu kısmın [Titi Aelii] H[adriani Antonini Pii] olarak da okunabileceği söyler. 4. satırda imparatorun kölelerinden birinin adı, Walter ve Gerov tarafından Str[atonicus?] olarak tamamlanmıştır. Ayrıca 9. satırda görülen Tyrannos ismi, Serdika 'da bulunmuş İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıtta daha görülmektedir (Mihailov, 1966, 1955).



Grekçe metinde ise Gerov tarafından İ.S. 2. yüzyılın sonu veya 3. yüzyılın başına tarihlenmiştir ve tekrar kullanım olduğunu savunmaktadır. Çoğunluğu yerel şehir aristokrasinden kadın isimlerinden oluşan isimler yer almaktadır.

Yükseklik: 0.52 m. Genişlik: 0.35 m. Kalınlık: 0.07 m.

Fotoğraf : Mihailov, 1961: 1925

Kaynaklar : Tacheva-Hitova, 1983: 116 no: 101; Walter, 1910: 139, fig. 1-2; Mihailov, 1970: 1925, Gerov, 1968: 232, no: 71.

Kat. No. 63

Buluntu yeri : Arkadiopolis (Lüleburgaz).

Müze: Edirne Müzesi, Env. No.3443.

Tarih: İ.Ö. 3. yüzyıl.

Tanım : Adak Steli.

Eserin alt kısmı kırıktır. Bir niş içerisine yerleştirilmiş olan figür khiton ve himation giymektedir. Başında kalathos vardır ve sol omzundan aşağı doğru sarkan bir tympanon tutmaktadır. Sağ eli kırıktır. Taşlıkılıoğlu'na göre ayakta duran Kybele tasvir edilmiştir.

Yükseklik: 0.11 m. Genişlik: 0.15 m.



Fotoğraf :Taşlıklioğlu,1971: Fig.4.

Kaynaklar :Taşlıklioğlu,1971:8, Fig.4; Tacheva-Hitova, 1983: 128 no: 119.

Kat. No. 64

Buluntu yeri : Salmydessos (Midye - Kıyıköy).

Müze: Edirne Müzesi, Env. No.2385.

Tarih: Geç Roma.

Tanım : Adak Steli.

Ayakta duran figür başını da örten bir himation giymektedir. Sağ elinde bir çelenk tutmaktadır.

Başında Kybele'nin tacını anımsatan bir başlık vardır.

Yükseklik: 0.23 m. Genişlik: 0.07 m. Kalınlık:0.04 m.

Fotoğraf :Taşlıklioğlu,1971: Fig.45.

Kaynaklar :Taşlıklioğlu, 1971: 69, Tacheva-Hitova, 1983: 128 no: 120.



Kat. No. 65

Buluntu yeri : Augusta Traiana Bölgesi.

Müze : Sofya Ark. Enstitü Müzesi Env. No: 1190.

Tarih : İ.S. 3. yüzyılın ilk yarısı.

Tanım : Altar (Kireç taşı) Yazıtlı.

“Aurelios Moukianos bunu yeminini yerine getirmek için Ana'ya(?) sundu”

Kalinka, yazıtın ikinci satırını Μητρι olarak okusa da, Tacheva- Hitova, bölgede kültürün yayılımını kanıtlayacak başka eserlerin bulunmaması nedeni ile şüpheli yaklaşmaktadır.

Yükseklik: 0.50 m. Genişlik: 0.43 m. Kalınlık: 0.81 m.

Kaynaklar : Tacheva-Hitova, 1983: 134 no:134, Pl. XLI; Mihailov, 1970: 1685; Kalinka, 1906: no. 152.

Kat. No. 66

Buluntu yeri : Ege Thrakiası.

Müze : Sofya Ark. Müz.,Env .No: 3849.
Tarih : İ.S. 2. yüzyıl.
Tanım : Bronz plaka.



Plaka üzerinde dört adet ion sütunu ile iki ayrı naiskos betimlenmiştir. İki alınlığında ortasına da birer tympanon yerleştirilmiştir. Sol taraftaki Kybele'dir ve iki aslan arasında tahta oturur biçimde betimlenmiştir. Sağ taraftaki aslan cepheden tasvir edilmiş, soldaki ise yüzü cepheden bedeni sağa dönük olarak betimlenmiştir. Tanrıça khiton ve başını da örten himation giyer. Sağ eliyle kült eserlerinde karakteristik olan himationunu tutmaktadır. Başında alçak bir kalathos vardır. Vermaseren, bunun kale biçiminde başlık olduğunu söyler. Oturur pozu ile Philippopolis eserleriyle paralellik gösterir ve yerel üretimdir. Tapınağın sağ tarafında ise tanrısal bir varlık oturmaktadır ve khitonun yapısından erkek bir figürü temsil ettiği düşünülse de Vermaseren' e göre Trakyalı Artemis'i temsil etmektedir. Figürün sol eli yarım ay şeklinde taçlandırılmış bir asa üzerinde durmaktadır. Sağ elinde ise anlaşılamayan bir obje tutmaktadır. Velkov tarafından Serapis olarak nitelenmektedir. Vermaseren'e göre figür elinde bir sarmaşık yaprağı tutmaktadır.

Yükseklik: 0.065 m. Genişlik: 0.05 m.

Fotoğraf :Tacheva-Hitova, 1983:Pl. XLVII, 130.

Kaynaklar :Vermaseren, 1989: 112 no. 377; Tacheva-Hitova, 1983: 131; Velkov, 1932-34: 414, fig.172.

Kat. No. 67

Buluntu yeri : Hadrianopolis (Edirne).

Müze : Louvre Müzesi, Env. No: Br. 493.

Tarih :?

Tanım : Bronz Heykelcik.

Attis kompozit başlıklı bir sütunun önünde durmaktadır. Başında Phryg başlığı vardır. Uzun bir pantolon giymiş olan tanrının, üstünde göbeğini açık bırakacak şekilde başlanmış olan *tunica mantica* vardır. Tunik göğüs üzerinde yuvarlak fibula ile başlanmıştır. Sol elinde syrinks tutmaktadır. Sağ elinde ise pedum olabileceği düşünülen bir nesne tutuyor olmalıdır.



Fotoğraf :Vermaseren, 1989:Pl. XCI, 362.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 128, no: 118; Vermaseren, 1989: 108.

Kat. No. 68

Buluntu yeri :Rhaedestum- Bizanthe (Tekirdağ).

Müze :Tekirdağ Müzesi.

Tarih :?

Tanım :Alçak kabartma.

Tanrıça iki aslan arasında oturur vaziyette betimlenmiştir.

Yükseklik: 0.26 m.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 130 no: 124; Dumont- Homolle, 1892: 402,

no:76L; Seure, 1912: 575.

Kat. No. 69

Buluntu yeri :Rhaedestum (Tekirdağ).

Müze :Tekirdağ Müzesi.

Tarih :?

Tanım :Alçak kabartma.

Tanrıça iki aslan arasında oturur vaziyette betimlenmiştir. Kaba bir işçiliği vardır.

Yükseklik: 0.35 m.

Kaynaklar :Tacheva-Hitova, 1983: 130, no: 125; Dumont- Homolle, 1892: 402, no:76L; Seure, 1912: 575.

Kat. No. 70

Buluntu yeri :Perinthos çevresi

Müze : ?

Tarih :?

Tanım :Adak Steli.

Çeşmeli köyünde bulunmuştur. Sağ elinde muhtemelen bir patera tutmaktadır.

Fotoğraf :Sayar, 1993: resim 8.

Kaynaklar :Sayar, 1993: 159; Sayar, 1998: 65.



Kat. No. 71

Buluntu yeri : Terkos (İstanbul) Gölü civarında bir ören yeri.

Müze : Tekirdağ Müzesi.

Tarih : ?

Tanım :Adak Yazıtı (Mermer).

Sayar, 2005 yılı yüzey araştırmalarında, Terkos Gölü civarındaki bir ören yerinden Tekirdağ'a getirilmiş olan Ana Tanrıça Kybele'ye adanmış mermer bir steli incelediklerinden söz etmiş, ancak yazıtı yayınlamamıştır.

Kaynaklar :Sayar, 2007: 198.

Kat. No. 72**Buluntu yeri** : Küçük Çekmece (İstanbul).**Müze:** ?**Tarih** : ?**Tanım** : Adak Yazıtı.

Ακκα Ἀπολλωνίου
 Μητρι Θεῶν Μα-
 μουζηνη καταε-
 χην ευχαριστηρια.

“*Apollonios’un eşi (karısı) Meter Mamuzenos’a şükranlarını sundu*”. (Sarıkaya, 2009:44)

Mamuzenos Lydia’daki Mamuza/Mamouta adlı yerleşim ile ilgili bir epithet olarak yorumlanmaktadır (Şahin, 2012: 215).

Kaynaklar : Dethier-Mordtmann, 1864: n.19, fig. 23; IK Byzantion, 17; Şahin, 2012: 215.

SİKKE KATALOĞU*


ANCHIALOS(Pomorie)

<p>Kat. No: 1</p> <p>Arka yüzde Kybele patera ve tympanum tutar şekilde oturarak betimlenmiştir.</p> <p>Hadrianus (İ.S. 117 – 138)</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2776, Pl. IX 5 .</p>
<p>Kat. No: 2</p> <p>Arka yüzde Kybele başında kale biçimli tacı ile, patera ve tympanum tutarak oturur şekilde betimlenmiştir.</p> <p>Antoninus Pius</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 2783, Pl. IX 5.</p>
<p>Kat. No: 3</p> <p>Arka yüzde Kybele aslan üzerinde elinde asa ve patera tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Commodus</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 2800, Pl. XX 17.</p>
<p>Kat. No: 4</p> <p>Arka yüzde, Kybele iki aslan arasında, elinde patera ve tympanum tutar şekilde betimlenmiştir. OVLPAİNWN AGCIALE/WN</p> <p>Septimius Severus</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 2817.</p>


*Sikke kataloğu içerisinde her kentten ve imparator dönemlerinden farklı ikonografik özelliklerin görüldüğü birer örnek verilmeye çalışılmıştır.

<p>Kat. No: 5</p> <p>Arka yüzde Kybele kale biçimli taç giymiş olarak, elinde patera ve tympanum tutar şekilde betimlenmiştir. Yanında aslan bulunur. AGCIALEWN</p> <p>Septimius Severus</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, 2818.</p>
<p>Kat. No: 6</p> <p>Arka yüzde, Kybele iki aslan arasında elinde tympanum ile görülür. OULPIANWN AGCIALE-WN</p> <p>Caracalla</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, 2850.</p>
<p>Kat. No: 7</p> <p>Arka yüzde yanında aslan ile sola doğru oturarak betimlenmiştir. AGCIALEWN.</p> <p>Maxininus Thraks</p>	 <p>Kaynaklar: Varbonov, no: 928; Moushmov, no: 2903.</p>
<p>Kat. No: 8</p> <p>Arka yüzde Kybele sağa doğru oturur şekilde betimlenmiştir. Yanında Attis durur ve arkasında badem ağacı vardır. AMNG II</p> <p>Gordianus III</p>	 <p>Kaynaklar: Varbonov, no: 928.</p>
<p>Kat. No: 9</p> <p>Arka yüzde, Kybele sola doğru oturur şekilde, elinde tympanum tutarak görülür. Yanın aslan bulunmaktadır. Ayrıca Attis görülür.</p> <p>Gordianus III</p>	 <p>Kaynaklar: Varbonov, no: 633, Moushmov, no: 2927.</p>

APOLLONIA (Sozopol)

<p>Kat. No: 10</p> <p>Arka yüzde Tanrıça sola doğru, elinde patera ve tympanum ile oturur şekilde görülmektedir.</p> <p>Faustina II</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 3177, Pl. IX 5; Varbanov, 809.</p>
--	--

AUGUSTA TRAIANA (Stara Zagora)

<p>Kat. No: 11</p> <p>Arka yüzde iki aslan arasında, başında kale biçimli tacı ile, elinde patera ve tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Lucius Verus</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, 2992, Pl. IX 5.</p>
<p>Kat. No: 12</p> <p>Arka yüzde Kybele tahtta oturur şekilde görülmektedir.</p> <p>Septimus Severus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3014, Pl. IX 3 ve 5.</p>
<p>Kat. No: 13</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında Tetra-style tapınak içerisinde oturur şekilde betimlenmiştir.</p> <p>Septimus Severus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3028.</p>

<p>Kat. No: 14</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında Hexa-style tapınak içerisinde oturur şekilde betimlenmiştir.</p> <p>Septimus Severus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3029.</p>
<p>Kat. No: 15</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında, elinde patera ve tympanum tutar şekilde oturarak betimlenmiştir.</p> <p>Geta</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3101, Pl. IX 5.</p>
<p>Kat. No: 16</p> <p>Arka yüzde Kybele, elinde patera ve tympanum ile oturur şekilde betimlenmiştir. Sol yanında bir aslan durur.</p> <p>AVGOVCTHC TRAIANHC</p> <p>Caracalla</p>	 <p>Kaynaklar: Varbanov, 1103.</p>
<p>Kat. No: 17</p> <p>Arka yüzde Kybele elinde patera ve tympanum ile tahtta oturur şekilde betimlenmiştir. Tahtın altında bir aslan yer alır. Tanrıçanın başında kale biçimli taç bulunmaktadır.</p> <p>Elegabalus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3122, Pl. IX 5.</p>
<p>Kat. No: 18</p> <p>Arka yüzde tanrıça sola doğru, elinde patera ve tympanum ile tahtta oturur şekilde görülmektedir.</p> <p>Elegabalus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3123, Pl. IX 3-5.</p>

<p>Kat. No: 19</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında, Patera ve tympanum ile oturur şekilde görülmektedir.</p> <p>Elegabalus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3124, Pl. IX5.</p>
---	--


BIZYE (Vize)

<p>Kat. No: 20</p> <p>Arka yüzde Kybele başında kalathos ile, elinde patera tutarak yanında aslanla oturur şekilde betimlenmiştir. BIZVHNWN</p> <p>Caracalla</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3475; Jurukova, 1976: no: 53.</p>
<p>Kat. No: 21</p> <p>Arka yüzde Kybele başında kalathos ile, elinde patera ve tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Faustina</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3459, Pl. XVII 15.</p>
<p>Kat. No: 22</p> <p>Arka yüzde Kybele sağa doğru ilerleyen aslan üzerinde, elinde tympanum ve çiçek(?) tutarak betimlenmiştir. BIZYHNΩ/N</p> <p>Philip Senior</p> <p>35 mm.</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3500, Pl. IX 2.</p>

DEULTUM (Debelt)

<p>Kat. No: 23</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında, elinde patera ve asa tutarak betimlenmiştir. Tanrıçanın yanında tympanum görülür.</p> <p>Alexander Severus - Julia Mamaea</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3594, Pl. IX 3.</p>
<p>Kat. No: 24</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında elinde patera ve mızrak tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Gordianus III</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3700.</p>
<p>Kat. No: 25</p> <p>Arka yüzde Kybele başında kale biçimli tacı ile iki aslan arasında, elinde patera ve tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Philip Senior</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 3772, Pl. IX 5.</p>

HADRIANAPOLİS (Edirne)

<p>Kat. No: 26</p> <p>Arka yüzde Kybele patera ve tympanum tutarak oturmaktadır.</p> <p>Marcus Aurelius (İ.S. 161 – 180)</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2515, Pl.IX 5.</p>
---	--

<p>Kat. No: 27</p> <p>Arka yüzde Kybele sağı doğru sürmekte olduğu aslan üzerindedir.</p> <p>Commodus</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2552</p>
<p>Kat. No: 28</p> <p>Arka yüzde Kybele aslan üzerinde tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Geta</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2666, Pl. IX 2.</p>
<p>Kat. No: 29</p> <p>Arka yüzde Kybele iki aslan arasında asa ve tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Caracalla</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2636.</p>
<p>Kat. No: 30</p> <p>Arka yüzde Kybele patera ve tympanum tutarak oturmaktadır. Ayaklarının yanında aslan durur.</p> <p>Caracalla</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: no: 2635, Pl. IX 5.</p>
<p>Kat. No: 31</p> <p>Arka yüzde Kybele aslan üzerinde oturmaktadır. Sağ elinde mızrak sol elinde tympanum tutmaktadır.</p> <p>Gordianus III</p> <p>26 mm.</p>	 <p>Kaynaklar: Jurukova, no: 570; Moushmov: no: 2724</p>

MESEMBRIA

<p>Kat. No: 32</p> <p>Arka yüzde Tanrıça sola doğru oturur şekilde görülmektedir.</p> <p>Faustina II</p>	<p>Kaynaklar:</p> <p>Varbanov, 4150.</p>
---	--

PAUTALIA (Kyustendil)

<p>Kat. No: 33</p> <p>Arka yüzde Kybele aslan üzerinde, elinde asa tutarak gösterilmiştir.</p> <p>PAVTALIWTWN</p> <p>Antoninus Pius</p>	 <p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov, no: 4084, Pl. IX 2.</p>
<p>Kat. No: 34</p> <p>Arka yüzde Kybele, sağa doğru hareket eden aslan üzerinde, tympanum ve asa tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Başında kale biçimli taç vardır.</p> <p>Lucius Verus</p>	<p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov, no: 4096, Pl. IX 2</p>
<p>Kat. No: 35</p> <p>Arka yüzde Kybele, aslan üzerinde, tympanum ve asa tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Marcus Aurelius</p>	<p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov, no: 4123, Pl. IX 2.</p>

<p>Kat. No: 36</p> <p>Arka yüzde Kybele, iki aslanın çektiği arabanın içinde, başında kale biçimli taç ile oturmaktadır.</p> <p>Caracalla</p>	<p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov, no: 4278.</p>
--	--

PERINTHOS (Marmara Ereğlisi)

<p>Kat. No: 37</p> <p>Madalyon</p> <p>Arka yüzde imparatorun eşi, başında kalathos, elinde patera ve asa ile görülür. Sol tarafında Kybele ve aslan durmaktadır.</p> <p>ΠΙΕΠΙΝΘΙΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ.</p> <p>Pupienus (İ.S. 238)</p>	<p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov: no: 4663.</p>
<p>Kat. No: 38</p> <p>Arka yüzde Kybele başında kalathos ile iki aslan arasında oturarak, elinde patera ve tympanum tutarak betimlenmiştir.</p> <p>Gordianus III (İ.S. 238 - 244)</p>	<div data-bbox="1018 1323 1262 1554" data-label="Image"> </div> <p>Kaynaklar:</p> <p>Moushmov: no: 4689, Pl. IX 5 .</p>

PHİLİPPOPOLİS (Plovdiv)

<p>Kat. No: 39</p> <p>Arka yüzde kale biçimli tacı ile Kybele görünmektedir.</p> <p>Crispina (Commodus Dönemi)</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 5234</p>
<p>Kat. No: 40</p> <p>Arka yüzde kale biçimli tacı ile Kybele veya Tyche görülür.</p> <p>ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΕΙΤΩΝ</p> <p>Crispina (Commodus Dönemi)</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov, no: 5235</p>
<p>Kat. No: 41</p> <p>Arka yüzde Kybele sola doğru taht üzerinde oturarak betimlenmiştir.</p> <p>Septimus Severus</p>	<p>Kaynaklar: Moushmov, no: 5269, Pl. IX 3 ve 5.</p>

SERDİKA (Sofya)

<p>Kat. No: 42</p> <p>Arka yüzünde Kybele aslan üzerinde betimlenmiştir. Başında kale biçimli bir taç vardır. Sağ elinde bir asa sol elinde tympanum tutmaktadır.</p> <p>OVΛΠΙAC CEPΔIK, HC</p> <p>Caracalla</p> <p>30mm.</p>	 <p>Kaynaklar: Moushmov: 4876; Mionnet: 488, no: 1679.</p>
<p>Kat. No: 43</p> <p>Arka yüzünde Kybele başında kale biçimli tacı ile betimlenmiştir. Sola doğru oturmaktadır. Sağ elinde bir asa sol elinde ise bir boynuz taşır.</p> <p>CEP-ΔΩN</p> <p>Caracalla</p> <p>25mm. 8.98g.</p>	 <p>Kaynaklar: Ruzicka, 1915: no: 48, Pl. VII9; Mionnet: 488, no: 1659.</p>
<p>Kat. No: 44</p> <p>Arka yüzünde ise tahtta sola doğru oturur şekilde Kybele betimlenmiştir. Sağ elinde bir patera, sol elinde ise tympanum tutmaktadır. Sağ tarafında bir aslan vardır.</p> <p>OVA-ΠIA-C CEPΔIKHC</p> <p>Caracalla</p> <p>28mm. 17.71g.</p>	 <p>Kaynaklar: Ruzicka, 1915: no: 48, Pl. VI 290; Mionnet: 488, no: 1659.</p>

Kat. No: 45

Arka yüzünde aslan üzerinde tacı ile Kybele betimlenmiştir. Aslan sola doğru hareket eder şekildedir. Sağ elinde bir tympanum, sol elinde ise bir asa tutmaktadır.

ΟΥΛΠΙΑ-Σ ΣΕΡΔΙΚΗΣ.

Caracalla

28mm.



291

Kaynaklar:

Ruzicka, 1915: no: 48, Pl. VI 291

SONUÇ

Thrakia bölgesinde Ana Tanrıça Kültü ile ilgili yapılan araştırmalar, Thrakialı yerel kült ve Hellen ve Roma asimilasyonuna uğramış Anadolu kült ile oldukça karmaşık hale gelmiştir. Diğer taraftan, Phrygialılar'ın Thrakia'dan göçmüş olma teorisi, Phrygialılar'ın Matarı'nın özünde Thrak Tanrıçası mı olduğu sorusuyla, araştırmaları başka bir yöne çekmektedir.

Öncelikle Phrygialılar Thrakia'dan göç etmiş olsun ya da olmasın, Phrygialı Matar ne öncesi ne de sonrasında Thrakia'da değildi. Çünkü Phrygialı Matar kendi kimliğini Anadolu kültürlerden etkilenerek ve onlardan özellikler alarak oluşturmuştu ve eğer göç olgusunu kabul edersek, tekrar Thrakia'ya gelen tanrıça ise Matar değil Meter idi. Göç teorisinin kabulü, tek bir kadın tanrıça, bir "Ana Tanrıça" fikrinin göç teorisidir. Fakat dinleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Thraklar'ın, bu tek "Büyük Tanrıça"larını nasıl gördüklerine ve ne gibi anlamlar yüklediklerine dair bilgilerimiz sınırlıdır. Thrakialı tanrıçanın kimliği hakkında, Tanrıça'nın çeşitli Hellen tanrılarıyla, özellikle Artemis ile bir tutulduğu dönem olan İ.Ö. 5. yüzyıla kadar bilgimiz yoktur. Dolayısıyla göç teorisi bu noktada önem taşımaktadır. Kesin olarak söylenebilecek tek şey Erken Demir Çağı boyunca, her iki kültürde de tek bir tanrıçanın varlığıdır. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi Phrygialılar kendi tanrıçalarının görsel betimini Anadolu halkları ile kurdukları etkileşimle oluşturmuşlardır. Thraklar için ise, o dönemde henüz Tanrıçaları için görsel bir betim bilinmemektedir. Ana tanrıça ile özdeşleştirilen Bendis, Phosphoros, Kotytto, Hipta, Aksiokersa gibi isimlerin tek bir tanrıçayı niteleyen sıfatlar mı; yoksa farklı farklı tanrıçalara ait isimler mi oldukları tartışmalıdır. Fakat bu isimlerin Meter ile bir tutulmadıkları kesindir. Bunun kanıtı olarak, Bendis'den bahseden Platon'un, Atina'daki Metroon'u biliyor olmasına rağmen Meter ile bir bağ kurmaması ya da Phosphoros'un Meter'den farklı ikonografiye sahip olması gösterilebilir.

Phrygialı Matar'ın Thrakia ile bağlantısı veya Thrakialı yerel tanrıçanın Thrakia'daki kimliği üzerine yorumlar sınırlı bir alanda kalmaktadır. Fakat İ.Ö. 6.

Yüzyılda Meter'in Thrakia'da görülmeye başlaması ile birlikte kült ile ilgili daha net gözlemler yapılabilmektedir. Meter Thrakia'ya açık bir şekilde Batı Anadolu şehirlerindeki ikonografi ile gelmiştir. Bu durum Thrakia'daki Hellen kolonileri ile ilişkilidir. Meter kültüne dair kanıtlar erken dönemlerde sadece Thrakia'nın kıyı şeritlerinde görülmektedir. Fakat Meter'in betimlendiği eserlerin ele geçtiği şehirlerde, daha öncesinde kendi yerel tanrıçalarına taptikları bilinen Thraklar'ın, Hellenler tarafından getirilen Meter kültünü tanıyıp tanımadıkları bilinmemektedir. Thrakia'nın iç kesimlerinden ise Ana Tanrıça ile bir tutulduğu düşünülen Hipta ile ilgili Phryg dilinde yazılmış iki adet yazıt ele geçmiştir. Yazıtlardan bir tanesinde, Kat.no. 8 de (büyük olasılıkla) Matar ipt(i) yazmaktadır.

Klasik Dönem'in sonuna kadar kült kıyı şeritlerden iç kısımlara geçmemiştir ve Thrak halkının Meter'e tapıp tapmadıkları bilinmemektedir. Kültün daha geniş alana yayılması ve ilginin artması ise erken Hellenistik Dönem ile başlamıştır. İkonografik olarak Hellen ikonografisi ile birlikte ilerlediği ve yerel ikonografik özellikler eklenmediği görülmektedir. Hellenistik Dönem'de kültün yayılımının yine kıyı kentlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Roma Dönemi'nde kültün iç kesimlere yayıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle Philippopolis bir kült merkezi özelliği taşımaktadır. En büyük ilgiyi İ.S. 2. ve 3. yüzyıllarda görmüştür. Roma Dönemi'ne ait Meter Kybele tipli sikkelerin ele geçtiği bazı kentlerde arkeolojik esere rastlanılmadığı görülmüştür.

Kronolojik olarak ikonografisi incelendiğinde; Arkaik Dönem'de Meter betimlerinin Batı Anadolu Hellen kentlerinde olduğu gibi naiskos içerisinde oturarak, kucağında bir aslan ile birlikte betimlendiği eserlerin oluşturduğu görülmektedir. Klasik Dönem ile birlikte Atina'daki Metroon'un kült heykelinin etkisi ile tympanon ve patera tutarak betimlendiği eserler görülmeye başlamıştır. Hellenistik Dönem'de Tanrıça kült sahneleri içerisinde, başka tanrı-tanrıçalar ve tapınan insanlar ile birlikte de betimlenmeye başlamıştır. Bu durumun Hellen ve Anadolu kültürlerini kaynaşması ile ilgili olarak geliştiği düşünülmektedir.¹ Ayrıca Tanrıça'nın kucağında tuttuğu aslan yerine Tanrıça'nın tahtının yanında duran, tek veya çift aslan figürü

¹ Roller, 2004: 199

Tanrıça'nın ikonografisine Hellenistik Dönem ile birlikte giren bir yeniliktir. Roma Dönemi'ne ait eserlerdeki ikonografinin ise Hellenistik Dönem'den devam ettiği fakat kimi değişiklikler taşıdığı görülmektedir. Bunlardan en belirgin Tanrıça'nın başında görülmeye başlanan kale biçimli taç ve tympanon ile yer değiştiren asadır. Bu yeni özellikler Roma Dönemi'nde tanrıçanın "kent koruyucu tanrıçası" olarak anılması ve sivil tapımın resmi bir hal alması ile ilişkilidir. Ayrıca ele geçen Roma Dönemi eserlerinde perspektif ve proporsiyon bozuklukları sezilmektedir. Eserlerin çoğunda Tanrıça oturuyor olmasına rağmen ayakta duruyormuş izlenimi vermektedir. Roma Dönemi Meter tipli sikkeler üzerinde ise Tanrıça'nın diğer eserlerinde rastlamadığımız iki farklı özellik görülmektedir. Bunlarda biri Tanrıça'nın koşan bir aslan üzerinde betimlenmesi, diğeri ise Serdika sikkelerinin bir kısmında görülen tanrıçanın elinde bir boynuz taşımasıdır. Boynuz tanrıçanın Roma Dönemi'nde ayrıca bereket tanrıçası olarak da anılması ile ilgili bir gelişmedir.

Bölgede Tanrıça'nın çoğunlukla Hellenler gibi *Meter Theon* olarak anıldığı gözlemlenmektedir. Fakat Hellen dünyasında olduğu gibi bir yabancı olarak görülmediği söylenebilir. Bu durum Thrakia'nın Phrygia'ya Hellenlerden daha yakın ve Anadolu'ya komşu bir bölge olması ve Thrak ve Phrygler arasındaki akrabalık ile alakalı olmalıdır. Tanrıçanın bölgede ele geçen yazıtlardan anlaşıldığı üzere kölelerden elit tabakaya kadar toplumun her tabakası tarafından tapım gördüğü anlaşılmaktadır. **Kat. No. 62**'de ki yazıtta kent aristokrasısından kadın isimleri dikkat çekicidir. Özellikle Roma Dönemi'nde Tanrıça'nın statüsünde değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Kültürün resmi bir hal aldığı açıktır ve kentin koruyucu tanrıçası olmak ve bereket ile ilişkilendirilmek gibi misyonlar eklenmiştir. Kentin koruyucusu kimliği ile Tykhe gibi tapım görmeye başlamıştır. Tykhe'nin yanı sıra diğer büyük Yunan ve Roma tanrıları ile özdeşleştirilmiştir. Hera, Demeter, Artemis ve Aphrodite tanrıçanın bölgede bir tutulduğu veya özdeşleştirildiği tanrıçalardır.

Bölgede Tanrıça'nın bir tapınağının varlığına dair kanıt oluşturabilecek biri Serdika (**Kat. No. 62**) diğeri Philipopolis çevresinde (**Kat. No. 58**) ele geçmiş iki yazıt bulunmaktadır. Yazıtlarda tapınak sorumlularından bahsedilmektedir. Bu yazıtlar dışında Abdera'da yeri hakkında bilgi bulunmayan, Meter Tapınağı olarak

yorumlanan bir yapı bilinmektedir.²Antik kaynaklardan Byzantion’da Tanrıça adına iki tapınak hakkında bilgi almaktayız. Hesykhios Rhea (Meter) için bir Metroon’dan bahsetmektedir.³Zosimos İmparator Constantine’nin inşa ettirdiği iki yapıdan birinin “Tanrıların Anası”na adandığı söylemektedir.⁴Ayrıca sikke katalogundaki **Kat. No. 13** ve **14**’de görülen Augusta Traiana’dan iki sikke üzerinde Tanrıça heksa-style bir tapınak içerisinde oturarak betimlenmiştir. Bu durum kentte Tanrıça’ya adanmış bir tapınağın varlığını akla getirmektedir. Bulgaristan’da 2007 yılında tanrıçanın bir tapınağının tespit edildiği bilinmektedir fakat henüz tapınak ve buluntularının yayını yapılmamıştır.⁵

Sonuç olarak belki kendi “Büyük Tanrıça”ları saydıkları veya onunla eşleştirdikleri için, belki de tanrıçanın “Kentin Koruyucusu” olma özelliğini cazip buldukları için Thraklar’ın Meter’i büyük bir saygıyla kabul ettikleri aşikardır.

²Vermaseren, 1989: 95.

³Hesykhios, Patria: no. 390.

⁴Zosimos, 2.31.2-3.

⁵Bogh 2009: 20.

KAYNAKÇALAR

Antik Kaynakça

- Aristophanes, *Peace*, (ed. Eugene O'Neill, Jr.) www.perseus.tufts.edu
- Catullus *Catull*.(çev. W. Eisenhut), 1968.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev. M. Ökmen) Remzi Kitapevi, 1973.
- Hipponaks, Masson, O., (1962): *Les fragments du poète Hipponax, Paris*.
- Ksenophon, *Yunan Tarihi*, (çev. Suat Sinanoğlu)Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Ksenophon, *Anabasis,Onbinlerin Dönüşü*, (çev. Tanju Gökçöl), İstanbul, 2010.
- Livius, T., *The Story of Rome, Book 38*, (ed. Rev. Canon Roberts) www.perseus.tufts.edu
- Lycophron, *The Alexandra*, (ed. A.W. Mair) www.perseus.tufts.edu
- Nonnus, *Dionysiaca XIII*, (ed. W.H.D. Rouse) www.perseus.tufts.edu
- Orphic Hymns, *The Hymns of Orpheus*, (trans.Thomas Taylor), 1792.
- Ovidius, *Fasti*, (trans. James G. Frazer), Loeb, 1931. www.perseus.tufts.edu
- Ovidius, *Tristia: Ovid's Tristia, Book 1*, (trans. T.J. Arnold), Oxford University, 1886.
- Pindaros, *Dithyramb: Wilamowitz-Moellendorff, U., Pindaros*, Berlin, 1922.
- Platon, *Devlet*, (çev: C. Saraçoğlu-V. Atayman) , İstanbul, 2005.
- Strabon, *Geographika*,(Trans. H.L. Jones), New York: 1932.
- Thukydides, *Peloponnesos Savaşı*, (çev.Furkan Akderin), İstanbul, 2010.

Kaynakça

- Adam, A., (1816): *A Summary of Geography and History*, Oxford.
- Akurgal, E., (1961): *Die Kunst Anatoliens*, Water de Gruyter& Berlin.
- Alexandrescu-Vianu, M., (1980): “Sur la Diffusion du Culte de Cybèle dans le Bassin de laMer Noire à l’époque Archaïque”, *Dacia*24, 261- 267.
- Alp, S., (2003): *Hitit Güneşi*, Tubitak.
- Archibald, Z., (1999): “Thracian Cult- from Practice to Belief”,*AncientGreeks West and East*, (ed. G. R. Tsetskhaldae), Leiden, 427-468.
- Atik, N., (2010): “Heraion Teikhos Antik Kenti 2000-2010 Yılı KazıÇalışmaları”, *Tekirdağ Değerleri Sempozyumu*, 1-5.
- Bayun, L.S.-Orel V.,(1991): “The Inscription from Stivo”, *Orpheus I*, 144-148.
- Beacham, R. L., (1999): *Spectacle and entertainment of early Imperial Rome*,London.
- Bernt-Ersöz, S., (2006): *Phrygian Rock-Cut ShrinesStructure, Function andCult Practise*, Leiden.
- Bieber, M., (1969): “The Images of Cybele in Roman Coins and

Sculptures”, *Hommages a M. Renard, Vol. 3*,
(ed. J. Bibauv, Bruxelles), 29-40.

BCH

Bulletin de correspondance hellenique.

Forni, A.(ed), (1963):

BMC Thrace, A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace, Bologna.

Bodnar, E.W.,(1973):

“A Quarry Relief on the Island of Paros”,
Archaeology 26, 270-277.

Bogh, B. C., (2009):

Mother of the Gods: The Reception and Transformation of an Anatolian Goddess in the Western Black Sea Area, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Bogh, B.C., (2012):

“Mother of the Gods:Goddess of Power and Protector of Cities”, *Numen* 59-1, Leiden, , 32-65.

Borgeaud, P., (2004):

Mother Of The Gods: From Cybele to the Virgin Mary, The Johns Hopkins University Press, London.

Botousharova, L., (1948):

“Trakiiskoto svvetilishte pri Dyulevo”,
Godishnik na Plovdivskata Arheologicheski Mouzeii 1, 69.

Brixhe, C., (1979):

“Le Nom de Cybele”, *Die Sprache* 25, 1979, 40-46.

- Catling, H. W., (1974): “Archaeology in Greece, 1973-74”, *Archaeological Reports* 20,3-41.
- Chiekova, D., (2008): *Cultes et Vie Religieuse des Cités Grecques du Pont Gauche(VIIIe – I er siècles avant J.C.)*, Peter Lang.
- Cohen, B.(ed),(2000): *Not the Classical Ideal, Athens and the Construction of the Other in Greek Art*, Leiden.
- Cook, A. B., (1914): *Zeus: A Study in Ancient Religion Volume 2, Part 1*, Cambridge University Press.
- ÇaparÖ., (1979): “RomaTarihindeMagna Mater(Kybele)Tapınımı”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 29, 167-190.
- Danov, Ch., (1932-34): “Antichni Pametnitsi ot Bulgariya”, *in: Godishnik na Narodniya arheologicheski Mouzeii VI*.
- Detschew, D., (1976): *Die Thrakischen Sprachreste*, Wien.
- Dethier, P.,- Mordtmann, I.H., (1864): *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis*, Vienna.
- Dobrouski, V. (1900): “Materiali po arheologijata na bulgarija”, *Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis* 16-17, 120-146.

- Dönmez-Öztürk, F., (2006): “Karaevlialtı’nda (Heraion Teichos) Ele Geçen Odrys Krallığı Sikkeleri”, *Keşan Sempozyumu* 15-16 Mayıs 2003, İstanbul, 53-62.
- Dönmez-Öztürk, F., (2007): “Trakya Tanrıları ve Kültleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 125, 51-66.
- Dumont, A., (1876): *Inscriptions et Monuments Figures de la Thrace.*
- Dumont, A., Homolle, Th., (1892): *Mélanges d’Archéologie et d’Epigraphie*, Paris.
- Edmonds, J. M., (1957): *The Fragments of Attic Comedy Vol.1*, Leiden.
- Eliade, M., (2003): *Dinsel İnançlar ve Düşünce Tarihi*, (çev. İstanbul.
- Erol, A., (2008): The Mother Goddess: “Analyzing Her Feature as a City Protector”, *Anados* 6-7/2006-07, Trnava, 2008, 173-186.
- Fear, A. T., (1996): "Cybele And Christ" *Cybele, Attis and Related: Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren* (ed. E. Lane), Leiden, 37-50.
- Fıratlı, N., (1979): "Trakya'dan Bazı Yeni Buluntular", 8. *Türk Tarih Kongresi Bildirisi* 1. Cilt, 439-446.
- Fol, A., (1976): *Thracian Legends*, Sofia.
- Fol, A., (1977): *Thrace And The Thracians*, Sofia.

- Fol, A., (1994): *The Thracian Dionysos, II Sabazios*, Sofia.
- Fol, A., (1998): “Pontic Interaction: The Cult of Sabazios”, *The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology*, (ed. G.R. Tsetschladze), Stuttgart, 79-84.
- Fol, A., (2000): “Hidden in the Names”, *Ancient Thrace*, Sofia, 75-86.
- Fol, V., (2008): *Orpheus, The Thracian*, Sofia.
- Galabov, I., (1961): *Studia in memoriam Karel Skorpil*, Sofia.
- Gasparro, G.S., (1985): *Soteriology and Mystic Aspects in the Cult of Cybele and Attis*, Leiden.
- Georgiev, V., (1977): *Trakite i Tehniyat Ezik*, Sofia.
- Gerov, B., (1968): *Prouchvaniia vrkhu zapadnotrakiiskite zemi prez rimsko vreme = Untersuchungen über die westthrakischen Länder in römischer Zeit III*, Godishnikna Sofiiskiiia universitet, filologicheski fakultet 62, Sofia, 119-247.
- Gocheva, Z.-Popov, D., (1986): “Bendis”, *LIMC III*, 1, 95-97.
- Graillot, H., (1912): *Le Culte de Cybele*, Paris.

- Hermann, J., Rurcher E., (1996): *History of Humanity: From the Seventh Century B.C. to the Seventh Century A.D. Vol.III: Scientific And Cultural Development.*
- Hodder, I., (1999): “The New Picture of Çatalhöyük”, *Science*, October.
- IK* *Inchriften Griechischer Städte aus Kleinasien hrsg. Von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wisissenschaften, Bonn 1972 ff.*
- IG* *Inscriptiones Graecae, Berlin-Newyork.*
- Isaac, B. H., (1986): *Studies of the Dutch Archeological and Historical Society, Leiden.*
- Işık, F., (1999): *Doğa Ana Kubaba: Tanrıçaların Ege’de Buluşması, Akdeniz Medeniyetleri Araş. Ens.*
- Işık, F., (2003): “Frigler Bir Trak Halkının Anadolu’da Doğuşu”, *2002 Anadolu Med. Müzesi Konf., Ankara.*
- James, E.O., (1959): *The Cult of the Mother Goddess an Archaeological and Documentary Study, London.*
- Johnston, S.I., (1999): *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece, University of California Press.*

- Kaitē Ninu (ed.), (1979): *Treasures of Ancient Macedonia, Archaeological Museum of Thessalonike.*
- Kalinca, E., (1906): “Antike Denkmäler in Bulgarien”, *Antiquarische Abteilung IV*, Wien.
- Katsarov, G. I., (1910): *Prinos Kum Starata İstoriya Na Sofia*, Sofia.
- Kazarov, G., (1918): “Zur Archäologie Thrakiens”, *Archäologische Anzeiger* 33, 40.
- Kazarov, G.,(1927): “Antike Denkmäler in Bulgarien”, *Archäologische Anzeiger* 42,317- 345.
- Kern, O., (1963): *Orphicorum Fragmenta*, Berlin.
- Kretschmer, P., (1927): “Mythische Namen”, *Glotta* 15, 76-78.
- Koçel-Erdem, Z., (2009): “Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları 2008” 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara,79-107.
- Koçel Erdem, Z., (2009a): “Preliminary Report of the Tekirdağ Ganos 2009 Survey, *Anatolia Antiqua* XVII, 411-426.
- Koçel-Erdem, Z., (2010): “Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüzey Araştırması” 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 385-408.
- Koçel-Erdem, Z., (2010a): “Tekirdağ Ganos Survey”, *Anatolia Antiqua* XVIII, 305-320.

- Lalchev, D., (2002): “Newly Discovered Rock-cut Sanctuaries with Old-Phrygian (?)Inscriptions in the Sakar Mountain”, *Thrace and the Aegean Vol. II*, (ed. A. Fol), Sofia, 799-815.
- Lane, E. N., (1985): *Corpus cultus Iovi Sabazii. Vol. 2. Other Monuments and Literary Evidence*, Leiden.
- Lempriere, J., (1978): *Bibliotheca classica; A classical dictionary*, Oxford.
- LIMC* *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*.
- Marazov, I., Fol, A.,(1998): *Ancient Gold: The Wealth of the Thracians: Treasures from the Republic of Bulgaria*.
- Masson, O., (1962): *Les fragments du poete Hipponax*, Paris.
- Mellart, J., (1962): “Deities and Shrines of Neolithic Anatolia”, *Archaeology* 16 (1)29-38.
- Mellart, J., (1970): *Excavations at Hacilar*, Edinburg.
- Mellink, M. J., (1981): “Temples and High Places in Phrygia”, *Temples and High Places in Biblical Times, Proceeding of the Collogium in Honor of the Centennial of Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion*, Jerusalem, 14-16 March 1977, 96-102.

- Meyer M. W., (1999): *The Ancient Mysteries: A Sourcebook of Sacred Text.*
- Mihailov, G., (1958): *Inscription Graecae in Bulgaria Repartae II, Serdicae, Sofia.*
- Mihailov, G., (1961): *Inscription Graecae in Bulgaria Repartae III-1 Serdicae, Sofia.*
- Mihailov, G., (1964): *Inscription Graecae in Bulgaria Repartae III-2 Serdicae, Sofia.*
- Mihailov, G., (1966): *Inscription Graecae in Bulgaria Repartae IV, Serdicae, Sofia.*
- Mihailov, G., (1970): *Inscription Graecae in Bulgaria Repartae I, Serdicae, Sofia.*
- Metropoulou E., (1996): "Cybele in Funeral Banquet", *Cybele, Attis and Related: Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, ed. E. Lane, Leiden, 135-166.
- Mollard-Besques, S., (1954). *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, Étrusques et romains I*, Paris.
- Mordtman, I. H., (1881): "Inscriben aus Kallipolis", *Athenische Mitteilungen* 6, 256-265.
- Mordtman, I. H., (1885): "Über Einige Vorderasiatische Gottheiten", *Athenische Mitteilungen* 10, 11-14.

- Munn, M.H., (2006): *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: A study of Sovereignty in Ancient Religion*, California.
- Nankov, E., (2007): "Toward the Thracian Religion in the Early Hellenistic Period: A terracotta Figurine of Kybele From Seuthopolis Reconsidered", *Archaeologia Bulgarica XI*, Sofia, 47-67.
- Naumann, F., (1983): *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen un der Griechischen Kunst*, Tübingen.
- Nenninger, M., (2006): "Der Kult der Kybele in Moesia Inferior", *Pontos Euxeinos, Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes*, (ed. S. Conrad, R. Einicke, A. E. Furtwängler, H. Löhr und A. Slawisch, Langenweissbach), H. ZAKS 10, 199-212.
- Oakley, J., (1990): *The Phiale Painter*, Mainz.
- Ogenova-Marinova, L., (1984): *Seuthopolis*. vol. 1, Sofia.
- Oppermann, M., (2004): *Die Westpontische Poleis und ihr indigenes Umfeld invorrömischer Zeit*, Langenweissbach, 2004.
- Orel, V., (1994): "Analysis of a Thracian Inscription", *Atti del VI. Congresso Internazionale di Tracologia e VII Symposium Internazionale di Studi Traci*

- Palma de Mollarca 24-28 Marzo 1992, Rome-Milan, 357-363.*
- Özkaya, V., (1996): “Cybele and the Waterside Shrines, Some Observation on the Phrygia Spring Cult and Its Origin”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi IV*, İzmir, 97-107.
- Pache C.O., (2001): *Barbarian Bond: Thracian Bendis among the Athenians, Between Magic and Religion Interdisciplinary Studies in Ancient Mediterranean Religion and Society.*
- Padgett, J. M.(ed), (1993): *Vase-painting in Italy: red-figure and related works in theMuseum, Museum of Fine Arts, Boston.*
- Patton, K. C., (2008): *Religion of the Gods : Ritual, Paradox, and Reflexivity,* Harvard University, Oxford University Press.
- Peter, U., (2005): “Religious-Cultural Identity in Thrace and Moesia Inferior”, *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, (ed. C. Howgego, A. Burnett & V.Heuchert), Oxford, 107-114.
- Ramsay, W. M., (1985): *The Cities of Bishoprics of Phrygia, Vol. I.*
- Rankine D.-D’este, S., (2009): *Hekate Liminal Rites: A Historical Study of the Rituals, Spells and Magic of the Torch-bearing tripal Goddess of the Crossroads.*

- Rein M. J., (1996): “Phrygian Matar: Emergence of an Iconographic Type”, *Cybele, Attis and Related: Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, (ed. E. Lane), Leiden, 223- 238.
- Robertson N., (1996): “The Ancient Mother of the Gods a Missing Chapter in the History of Greek Religion”, *Cybele, Attis, Related Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren*, (ed. E. Lane), Leiden, 239-304.
- Roller, L.E., (1991): “The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult”, *The Journal of Hellenic Studies, Vol. 111*, 128-143.
- Roller, L.E., (2002): “The Phrygian Mother Goddess and her Thracian Connections”, *Thrace and the Aegean, Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology*, 25-29 September 2000, *Voll II*, Sofia-Yambol, 683-694.
- Roller, L.E., (2003): “The Mother Goddess between Thrace and Phrygia”, *Thracia 15*, Sofia, 161-167.
- Roller, L.E., (2004): *Ana Tanrıçanın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*, (çev. B. Avunç) İstanbul.
- Roller, L.E., (2006): “The priests of the Mother, Gender and Place”, *Proceedings of the XVIth. International Congress of Classical Archaeology*, (ed. C.

- C.Mattusch, A. A. Donohue, A. Brauer), Boston, 2006, 52-55.
- Roller, L.E., (2007): “Frig Dini ve Kült Uygulamaları”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, (ed.H. Sivas), İstanbul, 2007, 141-148.
- Sarıkaya, B., (2009): *Epigrafik Buluntular Işığında Trakya’da Kültler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Sayar, M. H., (1993): “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”,10. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 153-174.
- Sayar, M.H. (1998): *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung*, Wien.
- Sayar, M. H., (2003): “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”,20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ankara, 51-58.
- Sayar, M. H., (2004): “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”,21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı,Cilt 1*, Ankara, 169-172.
- Sayar, M.H. (2007): “Doğu Trakya’da Yüzey Araştırmaları 2005”,24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, Ankara, 197-200.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Vols. 26-41, ed. Henry W. Pleket and Ronald S.

- Stroud, Amsterdam 1979-1994.
- Seure,G., (1912): “Antiquites thraces de la Propontide (Coll. Stamoulis-Silivri)”,*Bulletin deCorrespondance Hellenique* 36, 534-641.
- Simon, E., (1953): *Opfernde Götter*, Berlin.
- Smith, R. R. R., (2002): *Hellenistik Heykel*,(çev. A. Y. Yıldırım), İstanbul.
- Smith, W., (1854): *Dictionary of Greek and Roman Geography*,London.
- Solomonik, E. I., (1976): "Nekotorge gruppy graffiti iz anticogo Chersonesa", *Vestnik Drevnej Istorii* 3,1976, 121-141.
- Summers, K., (1996): “Lucretius’ Roman Cybele”, *Cybele, Attis and Related: Cults Essaysin Memory of M.J. Vermaseren*,(ed. E. Lane), Leiden, 337-357.
- Şahin, I., (2012): “Lydia’da Meter Epithetleri”, *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*,(ed. I. Şahin), Edirne, 213-222.
- Tacheva-Hitova, M., (1984): *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia:5th. B.C.-4th. A.D.*,(Education and Society in the Middle Ages and Renaissance).
- Taşlıklioğlu, Z., (1971): *Trakya’ da Epigrafiya Araştırmaları*, İstanbul.

- Theodossiev, N.,(1995): "The Sacred Mountain of the Ancient Thracians", *Thracia 11*,Sofia, 371-384.
- Theodossiev, N., (2000): "The Sacred Mountain", *NorthWestern Thrace from the Fifth toFirst Centuries BC*, Oxford, 53-55.
- Theodossiev, N., (2002): "Mountain Goddesses in Ancient Thrace: The Broader Context", *Kernos 15*, Sofia, 325-329.
- Tsiafakis, D., (2000): "The Allure and Repulsion of Thracians in the Art of ClassicalAthens", *Not the Classical Ideal: Athens and the Construction of theOther in Greek Art* ,(ed. B. Cohen), Leiden, 364-389.
- Turcan, R., (1997): *The Cult of the Roman Empire*, Oxford.
- Vagalinski, L., (1997): "Once again about the so called "circus poster" from Serdica", *Annuary of the National Museum of Archaeology X*, Sofia, 237-242.
- Vassileva, M., (1997): "King Midas Between the Balkans and Asia Minor", *Dialoguesd'histoire Ancienne, Vol. 23*, 9-20.
- Vassileva, M., (1992): "Notes on the 'Black Stones' from Tyana", *Epigraphica Anatolica19*, Bonn, 1-3.
- Velkov, Iv., (1921-22): "Relief s tsirkovi igri ot Sofiya", *IAI 1*, 21-30.
- Velkov, Iv., (1932-34): "Archaeological Materials",*Ann. Nar. Archaeol. Muzei, Sofia*,6, 61-97.

- Velkov, V., (1977): *Cities in Threce and Dacia in Late Antiquity(studies and Materials).*
- Vermaseren, M.J., (1966): *The Legend of Attis in Greek and Roman Art.*
- Vermaseren, M.J., (1977): *Cybele & Attis: The Myth & the Cult.*
- Vermaseren, M.J., (1989): *Corpus Cultus Cybelae Attidisque VI: Germania, Raetia,Noricum, Pannonia,Dalmatia, Macedonia,Thracia, Moesia,Dacia, RegnumBospori, Colchis,Scythia et Sarmatia, Leiden.*
- Vermaseren, M.J., (1982): *Corpus Cybelae Attidisque. II. Graecia atque Insulae, Leiden.*
- Walter, O., (1910): "Ein Denkmal des Meterkultes in Softa", *Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts* 35, 139.
- Walter, B., (1987): *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press.
- Weiss, P., (2005): "The Cities and their Money", *Coinage and identity in theRomanProvinces*, (ed. Howgego, C., A. Burnett & V. Heuchert), Oxford,57-68.
- West, M. L., (1970): "Melica", *Classical Quarterly* 20, 205-215.

- Wiesner, J., (1963): *Die Traker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes*, Stuttgart.
- Wilhelm, A., (1902): "Inscription aus dem Peiraius", *Jahrshefte des Osterreichischen Archaologischen Instituts* 5, 127-139.
- Yağız, O., (2008): "Les images de culte sur les monnaies des Thraces", *Anados* 6-7/2006-07, Trnava, 2008: 487-492.

Sikke Kaynakça

- BMC Thrace* *British Museum Catalogues of Greek Coins. Thrace etc.* (B.V. Head; P. Gardner) Bologna 1963.
- Draganov, D., (1993): *The Coinage of Cabyle*, Sofia: s. 867-873.
- Jurukova, J., (1918): *Griechisches Münzwerk Die Münzprägung von Bizye*, Berlin.
- Jurukova, J., (1976): *Coins of the Ancient Thracians*, Oxford.
- Mionnet, T. E., (1837): *Description de Médailles antiques grecques et romaines, Volume II*, Paris.
- Moushmov, N., (1912): *Ancient Coins of the Balkan Peninsula*.
- Peter, U., (1997): *Die Münzen der Thrakischen Dynasten*, Berlin.

- Ruzicka, L., (1915): *The Coinage of Serdica.*
- Varbanov, I., (2005): *Thrace (from Abdera to Pautalia) Volume II, Bourgas.*
- Varbanov, I., (2007): *Thrace (from Perinthus to Trajanopolis), Chersonesos Thraciae, Insula Thraciae, Macedonia Volume III, Bourgas.*

Figürlerin Listesi:

Fig. 1: Kubaba, Kargamış: Roller, 2004: 65, res. 3.

Fig. 2: Matar Kabartması, Etlik: Naumann, 1983: 66.

Fig. 3: Yazılı Kaya Anıtı, Eskişehir: Roller, 2004: 104, res. 24.

Fig. 4: Matar Kabartması, Bahçelievler: Akurgal, 1961: 941.

Fig. 5: Kybele, Miletos: Wiener, 1998: 9.

Fig. 6: Kybele, Kyme: Roller, 2004: 139, res. 39.

Fig. 7: Attis, Pergamon: Smith, 2002: 173, no: 186.

Fig. 8: Meter ve Bendis Kabartması, Paros Adası: Bodnar, 1973: 271.

Fig. 9: Kırmızı figürlü Skyphos, Tübingen: Simon ,1953: 25-26.

Fig. 10: Bendis tipli sikke, Bithynia: Gocheva-Popov, 1986: 95-97.

Fig. 11: Kırmızı figürlü kase, Verona: LIMC III-1: 73.

Fig. 12: Bendis, Piraieus: Dönmez- Öztürk, 2007: 56, Res. 3b.

Fig. 13: Artemis, Burouron Müzesi: Patton, 2008: 96, no. 236.

Fig. 14: Bendis, Krater, Boston: Padgett, 1993: 73.

Fig. 15: Kotyle tipli sikke,; Dönmez Öztürk, 2007: 58, res. 5b.

Fig. 16: Kotyle tipli sikke,; Dönmez Öztürk, 2007: 58, res. 5d.

Fig. 17: Kybele tipli sikke, Kypsala: Jouroukova, 1976: 33.

Fig. 18: Kybele tipli sikke, Kypsala: Jouroukova, 1976: 35.

Fig. 19: Phosphoros tipli sikke, Kabyle: Draganov, 1993: 867.

Fig. 20: Phosphoros tipli sikke, Kabyle:

http://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/cabyle/Moushmov_3886.jpg



Harita 1: Arkaik Dönem Eserlerinin Buluntu Yerleri



Harita 2: Klasik Dönem Eserlerinin Buluntu Yerleri



Harita 3: Hellenistik Dönem Eserlerinin Buluntu Yerleri



Harita 4: Roma Dönemi Eserlerinin Buluntu Yerleri